

Правова позиція

(правонаступник наукового журналу
“Вісник Академії митної служби України.
Серія: “Право”)

№ 2 (51)

*Включено до Переліку наукових фахових видань України, у яких
можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
з юридичних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України
від 17.03.2020 р. № 409, додаток 1)*

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Правова позиція
(правонаступник наукового журналу “Вісник Академії митної служби України.
Серія: “Право”
Науковий журнал

Видається чотири рази на рік

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Університету митної справи та фінансів (протокол № 13 від 27.05.2026).
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

«Правова позиція» включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Редакційна колегія:

Приймаченко Д. В. – д.ю.н., проф. (головний редактор);

Легка О. В. – д.ю.н., проф.;

Ліпинський В. В. – д.ю.н., проф.;

Лютіков П. С. – д.ю.н., проф.;

Миколаєць В. А. – д.ю.н., доц.;

Наливайко Л. Р. – д.ю.н., проф.;

Перепьолкін С. М. – д.ю.н., проф.;

Титаренко О. О. – д.ю.н., доц.;

Шевчук О. М. – д.ю.н., проф.;

Щербина В. І. – д.ю.н., проф.;

Віддоусон Девід Чарльз – доктор філософії (право), проф., Університет Чарльза Стерта, Австралія;

Вільямс Еспіноза Хорхе Хесус – доктор наук, проф., Університет Сулії, Венесуела;

Парра Контрерас Рейбер Антоніо – доктор наук, проф., Університет Сулії, Венесуела;

Шумба Віллі – доктор філософії (право), науковий співробітник, Університет Квазулу-Натал, Південно-Африканська Республіка;

Юнус Нур Рохім – доктор права, доцент, Державний ісламський університет імені Шаріфа Хідаятуллаха, Індонезія.

ISSN 2521-6473 (Print)

ISSN 2664-634X (Online)

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-03966.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Університет митної справи та фінансів (вул. Володимира Вернадського, 2/4,
м. Дніпро, 49000, e-mail: university.msf@gmail.com, academy@umsf.dp.ua, тел.: (056) 745-55-96).

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, італійська, литовська.

Адреса: м. Дніпро, вул. Володимира Вернадського, 2/4, 49000

Тел.: +38 (099) 729 63 79

E-mail: editor@legalposition.umsf.in.ua

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПРАВА

Ю. В. Кривицький. Правова та судова реформи: системно-кореляційний аналіз співвідношення.....5

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА МИТНЕ ПРАВО

А. М. Вихристюк. Правовий механізм залучення інвестицій та грантової допомоги для цифрового розвитку громад12

Є. А. Калиновський. Особливості застосування положень закону України «Про адміністративну процедуру» у сфері державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду.....17

Р. В. Негара. Центральні органи виконавчої влади «зі» або «із» спеціальним статусом: до визначення термінологічно вірного прийменника.....22

Н. І. Некрасова. Підзаконні нормативно-правові акти як джерела адміністративного права у сфері забезпечення обігу медичних виробів в Україні.....27

А. В. Пакін. Інструменти публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту в системі національної безпеки України.....32

Е. О. Сиромятников. Позов в інтересах суспільства (*actio popularis*) у практиці адміністративних судів України.....38

В. В. Філатов, О. М. Мороз. Проблеми законодавчого забезпечення протидії дезінформації в Україні.....46

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

О. А. Зуєва, Ю. О. Рябко. Надмірний формалізм і правовий нігілізм у господарському процесі: теоретико-практичний аспект.....51

І. С. Лукасевич-Крутник. Передумови укладення договору про перерозподіл спадщини.....56

В. М. Падалкіна, І. П. Бахновська. Оскарження дій та рішень виконавців у виконавчому провадженні: процесуальні особливості.....61

ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ТА ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

І. І. Йовенко. Вина як ознака кримінальних правопорушень проти довкілля.....66

А. С. Лекарь. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ.....71

А. М. Михайлюк, М. Є. Шумило. Функціональна характеристика структури досудового розслідування за кримінальним процесуальним законодавством Італії: порівняльно-правовий аналіз.....76

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО

П. П. Латковський. Теоретико-правові аспекти імплементації норм міжнародного права у національну фінансову систему в умовах Європейської інтеграції.....85

О. В. Легка. Правові засади забезпечення та захисту прав дітей, постраждалих від збройного конфлікту: національний і міжнародний виміри.....89

О. В. Самсонов. Запобігання незаконному обігу допінгу та корупції у сфері професійного спорту: міжнародні стандарти.....94

РЕЦЕНЗІЇ

О. М. Дроздов. Рецензія на монографію: «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Латвійської Республіки та України».....99

CONTENTS

HISTORY AND THEORY OF LAW

Yu. V. Kryvytskyi. Law reform and judicial reform: a systemic-correlational analysis of their relationship.....5

ADMINISTRATIVE AND CUSTOMS LAW

A. M. Vykhrystiuk. Legal mechanism for attracting investments and grant assistance for the digital development of communities.....12

E. A. Kalinovsky. Peculiarities of application of the provisions of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" in the field of state architectural and construction control and supervision.....17

R. V. Nehara. Central Bodies of Executive Power "zi" or "iz" special status: to determine the terminologically correct preposition.....22

N. I. Nekrasova. Subsidiary regulatory acts as sources of administrative law in regulating the circulation of medical devices in Ukraine.....27

A. V. Pakin. Tools of public administration in the sphere of physical culture and sports in the national security system of Ukraine.....32

E. O. Syromiatnykov. Public interest actions (actio popularis) in the practice of Ukraine's administrative courts.....38

V. V. Filatov, O. M. Moroz. Problems of legislative support for countering disinformation in Ukraine..... 46

CIVIL LAW. COMMERCIAL LAW

O. A. Zueva, Yu. O. Ryabko. Excessive formalism and legal nihilism in the economic process: theoretical and practical aspect..... 51

I. S. Lukasevych-Krutnyk. Prerequisites for concluding an agreement on the redistribution of inheritance.....56

V. M. Padalkina, I. P. Bakhnovska. Appeal against the actions and decisions of enforcement officers in enforcement proceedings: procedural features..... 61

PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

I. I. Yovenko. Guilt as a sign of criminal offenses against the environment..... 66

A. S. Lekar. Extra-social approaches lead to criminal offenses in the sphere of activity of non-banking financial institutions.....71

A. M. Mykhailiuk, M. E. Shumylo. Functional characteristics of the structure of preliminary investigations under Italian criminal procedural law: a comparative legal analysis.....76

INTERNATIONAL LAW. COMPARATIVE JURISPRUDENCE

P. P. Latkovskiy. Theoretical and legal aspects of the implementation of international law norms into the national financial system of the state in the context of European integration..... 85

O. V. Lehka. Legal ambushes to ensure and protect the rights of children affected by the violent conflict: national and international dimensions.....89

O. V. Samsonov. Preventing illegal circulation of doping and corruption in professional sports: international standards..... 94

REVIEWS

O. M. Drozdov. Review of the monograph: "Advocacy as an institution for the implementation of the right to legal aid: comparative administrative and legal analysis of the legislation of the Republic of Latvia and Ukraine" 99

Ю. В. Кривицький, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-7063-4725

ПРАВОВА ТА СУДОВА РЕФОРМИ: СИСТЕМНО-КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ СПІВВІДНОШЕННЯ

У статті здійснено теоретико-методологічне дослідження співвідношення правової та судової реформ у контексті сучасних правових і державних трансформацій. З'ясовано природу судової реформи, визначено її місце в архітектоніці державотворчих процесів і розкрито характер її взаємозв'язку з правовою реформою. Методологічну основу дослідження становлять системний, структурно-функціональний і порівняльно-правовий підходи, застосування яких дало змогу комплексно опрацювати відповідні реформаторські процеси. Проаналізовано наукові підходи до розуміння понять «судова реформа» та «судово-правова реформа», обґрунтовано необхідність їх розмежування за об'єктом, змістом і механізмами здійснення. Доведено, що судово-правова реформа є галузевим проявом правової реформи, зосередженим на нормативному, процесуальному та правозастосовному забезпеченні сфери правосуддя. Встановлено, що правова та судова реформи перебувають у відносинах функціональної кореляції: правова реформа формує нормативні, інституційні та гарантійні передумови перетворення судової влади, тоді як судова реформа виступає сферою практичного втілення, перевірки та коригування правових змін. Обґрунтовано, що цей зв'язок має взаємозумовлений характер, оскільки судова реформа впливає на подальший розвиток правової реформи через судову практику та судову правотворчість. Показано, що судова правотворчість є важливим чинником розвитку права та одним із результатів судової реформи. Отримані результати уточнюють теоретичні засади вивчення реформаторських процесів у сфері правосуддя та можуть бути використані для подальшого наукового осмислення взаємодії правових і судових трансформацій. Зроблено висновок, що правова та судова реформи є взаємопов'язаними, але не тотожними напрямками суспільних перетворень, а ефективність судової реформи значною мірою залежить від системності та узгодженості правової реформи.

Ключові слова: правова реформа, судова реформа, судово-правова реформа, судова влада, правосуддя, судова правотворчість, правова система, державна трансформація.

Yu. V. Kryvytskyi. Law reform and judicial reform: a systemic-correlational analysis of their relationship

The article presents a theoretical and methodological study of the relationship between law reform and judicial reform in the context of contemporary legal and state transformations. The nature of judicial reform is clarified, its place in the architecture of state-building processes is determined, and the character of its interconnection with law reform is revealed. The methodological basis of the study includes systemic, structural-functional, and comparative-legal approaches, the application of which made it possible to comprehensively analyse the relevant reform processes. Scholarly approaches to understanding the concepts of «judicial reform» and «judicial-legal reform» are examined, and the necessity of distinguishing them by object, content, and implementation mechanisms is substantiated. It is proved that judicial-legal reform is a sectoral manifestation of law reform focused on the normative, procedural, and law-enforcement support of the sphere of justice. It is established that law reform and judicial reform are in relations of functional correlation: law reform forms the normative, institutional, and guarantee-based preconditions for the transformation of judicial power, whereas judicial reform serves as a sphere of practical implementation, verification, and adjustment of legal changes. It is substantiated that this relationship is mutually conditioned, since judicial reform influences the further development of law reform through judicial practice and judicial lawmaking. It is shown that judicial lawmaking is an important factor in the development of law and one of the outcomes of judicial reform. The obtained results clarify the theoretical foundations for the study of reform processes in the sphere of justice and may be used for further scholarly understanding of the interaction between legal and judicial transformations. It is concluded that law reform and judicial reform are interconnected but not identical directions of social transformation, while the effectiveness of judicial reform largely depends on the systemic and coordinated implementation of law reform.

Key words: law reform, judicial reform, judicial-legal reform, judicial power, justice, judicial lawmaking, legal system, state transformation.

© Ю. В. Кривицький, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Сучасний етап правового розвитку та державотворення в Україні супроводжується активізацією реформаторських процесів, серед яких особливе місце посідають права та судова реформи як взаємопов'язані, але не тотожні напрями суспільних перетворень. Реформування судової влади в новітніх умовах уже давно вийшло за межі суто інституційного оновлення (модернізації) судової системи, оскільки охоплює також нормативно-правові, процесуальні, функціональні та організаційні аспекти здійснення правосуддя. Саме тому осмислення природи судової реформи, її місця в системі державних трансформацій та характеру її зв'язку з правовою реформою набуває не лише теоретичного, а й прикладного значення.

Актуальність цієї проблематики зумовлена тим, що у вітчизняній юридичній науці, попри наявність значного масиву праць, і дотепер не вироблено цілісного підходу до розуміння співвідношення правової та судової реформ. Додаткові труднощі спричиняє термінологічна строкатість, за якої поряд із поняттям «судова реформа» використовуються й інші конструкції, зокрема «судово-правова реформа», «реформа судової влади», «реформа судової системи», «реформа системи правосуддя», що нерідко вживаються без належного доктринального розмежування [1, с. 277, 281; 2, с. 3].

Проблемність посилюється й особливостями української практики реформування правосуддя, для якої характерні перманентність, циклічність, незавершеність і нерідко непослідовність трансформаційних кроків. За таких умов судова реформа постає як один із найскладніших векторів сучасного державотворення, а її наукове опрацювання потребує системного аналізу не лише як самостійного різновиду державних перетворень, а й як явища, функціонально пов'язаного з правовою реформою [3, с. 6, 13]. У зв'язку з цим актуалізується потреба в теоретико-методологічному дослідженні співвідношення правової та судової реформ, що дає змогу уточнити їх змістові межі, виявити спільні й відмінні риси, а також розкрити характер їх системної взаємодії в структурі новітніх суспільних і правових перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика судової та судово-правової реформ не є новою для юридичної науки й активно розробляється в межах загальнотеоретичних і галузевих студій. У фокусі наукової уваги перебувають питання сутності, змісту, цілей, принципів і механізмів реформування судової влади, а також її ролі в системі державних трансформацій. Ідейно-теоретичною основою цієї статті є науковий доробок таких учених, як В.С. Бігун, В.Ф. Бойко, Є.П. Євграфова, В.М. Кампо, Р.А. Крусян, Р.О. Куйбіда, С.В. Кулик, Л.М. Москвич, С.Ю. Обрусна, Я.М. Романюк, В.О. Сердюк, О.З. Хотинська-Нор та ін. Разом із тим, попри значний рівень вивчення окремих аспектів реформування судової влади, проблематика співвідношення правової та судової реформ залишається недостатньо системно дослідженою, що зумовлює необхідність її подальшого теоретико-методологічного пізнання.

Метою статті є з'ясування природи судової реформи, визначення її місця в архітектоніці державних трансформацій і розкриття взаємозв'язку правової та судової реформ. Для її досягнення передбачено вирішення таких завдань: по-перше, охарактеризувати судову реформу як самостійний вектор сучасного державотворення; по-друге, здійснити теоретичне розмежування понять «судова реформа» та «судово-правова реформа»; по-третє, виявити характер системного зв'язку правової та судової реформ і з'ясувати основні прояви їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що вітчизняна юридична наука не оминула проблематику реформування судової влади, запропонувавши низку підходів до визначення поняття «судова реформа», а відтак для подальшого аналізу закономірним є звернення до узагальнених позицій інтерпретації цього суспільного феномена. В енциклопедичних джерелах під судово-правовою реформою в Україні розуміється комплекс заходів законодавчого та організаційно-правового характеру, спрямованих на демократизацію і підвищення якості правосуддя в державі. Принципові засади цієї реформи зафіксовані у схваленій Верховною Радою України 28 квітня 1992 р. Концепції судово-правової реформи в Україні, в якій визначено мету, основні принципи реформи, шляхи вдосконалення структури і діяльності судів, органів розслідування, прокуратури, адвокатури та юстиції, а також етапи розвитку відповідного законодавства [4, с. 717]. Наведена дефініція відтворюється й в інших працях, зокрема з науки державного управління, де судово-правова реформа також пов'язується не лише з реформуванням усієї судової гілки влади і здійсненням усіх видів судочинства, а й зі змінами в організації та діяльності суміжних інститутів [5, с. 181].

Окрім того, наявні й інші точки зору щодо судово-правової реформи, котрі дають змогу глибше розкрити її зміст. Так, судово-правову реформу описують як комплекс системних організаційно-функціональних змін у розбудові правосуддя, правоохоронних органів, адвокатури, нотаріату, системи виконання покарань, здійснення експертизи тощо, а також удосконалення на демократичних засадах процедури досудової підготовки та розгляду судових справ [6, с. 243]. На думку В.О. Сердюк, судово-правова реформа – це реорганізація судової гілки влади в самостійну гілку державної влади, основною метою якої є створення нового механізму діяльності суду, що має відповідати загальносвітовим принципам і стандартам, визначеним у міжнародно-правових документах, ратифікованих Україною в різні історичні періоди [7, с. 59, 167].

Поряд із підходами до розуміння судово-правової реформи в юридичній доктрині простежується й широка палітра поглядів на сутність власне судової реформи, що є принципово важливим для подальшого

розмежування цих понять у теоретико-методологічному аспекті. Початкові загальнотеоретичні дослідження судової реформи нерідко виходили з її широкого уявлення. Згідно з міркуваннями Ю.Д. Дімітрова, судова реформа в контексті правової держави в Україні є життєво необхідною і має бути комплексною, охоплюючи не лише суди, а й органи дізнання, слідства, прокуратури, адвокатури та процесуальне законодавство [8, с. 14]. У такому ж широкому ракурсі В.С. Бігун розглядає судову реформу як вид правової реформи, спрямований на вдосконалення судової системи, зокрема судоустрою та судочинства, з метою поліпшення форм реалізації судової влади для здійснення правосуддя [9, с. 24].

У галузевих юридичних науках судова реформа осмислюється передусім через організаційно-управлінський, інституційний і праксеологічний виміри. Відповідно до позиції С.Ю. Обрусної, судова реформа – це управлінський процес, спрямований на зміни в судовій сфері, пов'язаний із перебудовою всіх інститутів судової системи та її вдосконаленням. Адміністративно-правові засади реформування судової системи вчена характеризує як сукупність адміністративно-правових норм, що визначають основні цінності, принципи, завдання, форми та методи розвитку нормотворчої й розпорядчої діяльності органів державної влади з метою вдосконалення судової системи, оптимізації її внутрішньоорганізаційної діяльності для забезпечення належного виконання покладених на неї завдань, функцій і повноважень. Системна судова реформа розуміється як комплекс поступових змін, що забезпечують перебудову всіх інститутів судової системи, є взаємопов'язаними з іншими реформами в соціально-економічному та суспільно-політичному житті держави, сприяють переходу суспільної системи від одного якісного стану до іншого, більш прогресивного, і здійснюються мирним шляхом [10, с. 274].

Заслужують на особливу увагу напрацювання О.З. Хотинської-Нор, згідно з якими судова реформа є складовою державної політики, що передбачає заплановані цілеспрямовані зміни (перетворення) в судовій системі держави, продукуються владою з метою вдосконалення її функціонування, зумовлюються необхідністю адаптації судової системи до змінних умов зовнішнього та внутрішнього середовища, реалізуються відповідно до обраної політичної стратегії та потребують належного ресурсного забезпечення. В ідеалі судова реформа має здійснюватися з дотриманням принципів мети, ціни, засобів, стабільності, альтернатив, відповідальності та правових гарантій, а також відповідати таким вимогам, як прогресивність, прогнозованість, цілеспрямованість, наукова обґрунтованість, гнучкість, мотивованість, змістовність, послідовність і незворотність. Окрім того, судова реформа повинна бути інформаційно забезпеченою, економічно доцільною, соціально виправданою та політично скоординованою [11, с. 52, 421].

За твердженням Р.А. Крусяна, теоретична характеристика реформування системи судоустрою як процесу розвитку судової влади в Україні має ґрунтуватися на концептах правової реформи і реформування, судової влади та системи судоустрою. Концепти реформи та реформування за своїм функціональним навантаженням співвідносяться як статика перетворень, спрямованих на поліпшення (явище), і динаміка цих змін (процес), за умови єдності їх сутності, змісту та мети. Реформування системи судоустрою є складовим динаміко-змістовним елементом судової реформи – реформуванням організації (устрою) судової влади. У розрізі теорії правової реформи зміст реформування системи судоустрою охоплює: мету – формування ефективної системи судоустрою як результату сталого розвитку судової влади; суб'єкта, який збігається з суб'єктом проведення правової реформи в державі та суспільстві, – органи державної влади із залученням громадськості; об'єкт – позитивне судове право, виокремлене в систему нормативно-правових актів, що регулюють формування та функціонування системи судів і забезпечують єдність системи судоустрою, а також її кадрове забезпечення [12, с. 8, 9, 16].

Деяко іншою вбачається позиція О.Х. Юлдашева та С.О. Юлдашева, які характеризують судову реформу в руслі системного підходу як процес трансформації судової гілки влади, що охоплює вихідний стан судової системи з притаманними їй проблемами, бажаний стан її оновлення, а також сам механізм переходу від одного до іншого. У такому розумінні судова реформа постає як комплекс заходів, спрямованих на переведення судочинства з фактичного стану до бажаного стану правосуддя, з урахуванням процесів глобалізації, становлення відкритого суспільства та цифровізації держави [13, с. 98, 101].

У свою чергу Ю.Г. Головка пов'язує реформування судової системи з її ширшим модернізаційним розвитком, у структурі якого воно посідає окреме місце. Якщо модернізаційний розвиток судової системи охоплює комплекс прогресивних соціально-економічних і культурно-політичних змін у сфері її функціонування, зумовлених процесами глобалізації, євроінтеграції, інформатизації суспільства та загального переформатування світового середовища, то реформування судової системи постає цілісною програмою дій, спрямованих на усунення її системних прогалин і перетворення механізмів державного управління нею. Результатом цього має стати якісне оновлення організації діяльності органів судової влади з урахуванням змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі держави [2, с. 3, 14].

Попри термінологічне розмаїття, яке простежується у фаховій літературі та охоплює такі словосполучення, як «судова реформа», «судово-правова реформа», «реформа судової влади», «реформа судової системи», «реформування системи судоустрою», в доктринальному визначенні мети відповідних перетворень усе ж простежується спільне телеологічне ядро. У найбільш загальному вигляді мета пов'язується з формуванням такої моделі судової влади й правосуддя, яка б відповідала засадам

верховенства права, забезпечувала реальну незалежність суду, ефективний захист прав і свобод людини, справедливий розгляд юридичних спорів і належне функціонування демократичної держави [14, с. 371]. У новітніших наукових позиціях така мета конкретизується через орієнтацію на становлення цілісної, самостійної та ефективної судової системи, здатної забезпечувати високу якість правосуддя, відповідати європейським стандартам судочинства та стимулювати громадян до цивілізованих форм розв'язання конфліктів [15, с. 240, 254].

Початок теоретичного розмежування понять «судова реформа» та «судово-правова реформа» пов'язаний із необхідністю подолання тієї поняттєво-категоріальної невизначеності, яка історично склалася внаслідок паралельного становлення нормативного й доктринального дискурсів у цій сфері. На початковому етапі реформування правосуддя в незалежній Україні відповідний процес концептуалізувався не як суто судова, а саме як судово-правова реформа. Такий підхід був зумовлений, з одного боку, загальною логікою пострадянських державно-правових перетворень, у межах яких інституційне оновлення тих чи інших органів мислилося в нерозривному зв'язку з переглядом правових засад їх організації та діяльності, а з іншого – особливою сутністю судової влади, яка найбільш безпосередньо пов'язана з правозастосуванням, правотлумаченням, а в окремих випадках і з правотворчістю [16, с. 762]. Саме тому в назві та змісті Концепції 1992 р. було закріплено конструкцію «судово-правова реформа», що охоплювала не лише перебудову судової системи та вдосконалення форм судочинства, а й широкий комплекс законодавчих, процесуальних та організаційно-правових змін у сфері правосуддя.

Однак уживання словосполучення «судово-правова реформа» не повинно затіювати ту обставину, що йдеться про явище, ширше за власне судову реформу. Якщо судова реформа у вузькому, спеціальному значенні спрямована передусім на інституційне, організаційне та функціональне оновлення судової влади, судової системи, судустрою та механізмів здійснення правосуддя, то судово-правова реформа охоплює значно ширший комплекс перетворень, пов'язаних із нормативно-правовим забезпеченням функціонування судової влади, розвитком судоустрійного й процесуального законодавства, удосконаленням правозастосовних засад здійснення правосуддя, а також реформуванням суміжних інститутів, дотичних до реалізації права на судовий захист. До того ж, відмінність між ними полягає не лише в термінології, а передусім в об'єкті, змісті та механізмах здійснення: в першому випадку реформаторська дія концентрується головню на суді як елементі механізму держави, у другому – на ширшому судово-правовому просторі, в межах якого поєднуються інституційні, нормативні, процесуальні та правореалізаційні компоненти цього реформаторського процесу [17, с. 86].

Відтак судово-правова реформа має розглядатися не як периферійне доповнення до судової реформи, а як її самостійний правовий вектор, у межах якого інституційна модернізація судової влади поєднується з перетворенням правових засад функціонування правосуддя. Її зміст охоплює не лише вдосконалення судустрою та організації діяльності судів, а й розвиток судоустрійного та процесуального законодавства, оновлення правил судового захисту, зміну підходів до доказування, судового контролю, перегляду судових рішень, а також реформування суміжних інститутів, що забезпечують здійснення правосуддя. У цьому сенсі судово-правова реформа виходить за межі власне інституційного реформування суду й включає той сегмент правової реальності, в якому право безпосередньо опосередковує функціонування судової влади. Судово-правова реформа постає як галузевий прояв правової реформи, зосереджений на сфері правосуддя, де право не лише закріплює модель судової влади, а й безпосередньо визначає способи її організації, межі юрисдикційної діяльності, процесуальні форми реалізації права на справедливий суд і механізми практичного втілення судового захисту.

Важливе значення для поглиблення такого підходу має концепція судового права, яка дає змогу побачити судово-правову реформу не як випадкове поєднання окремих перетворень у сфері судустрою та судочинства, а як відносно цілісний правовий масив, об'єднаний спільним предметом регулювання. На думку С.В. Прилуцького, судове право може розглядатися, зокрема, як сукупність правових норм, що регулюють судоустрій і судочинство, а також як наукова концепція, в межах якої судоустрій, кримінальний і цивільний процес поєднуються в єдине ціле, зберігаючи власну специфіку [18, с. 707]. Близькою за змістом є точка зору, відповідно до якої судове право охоплює юридичні норми, що утверджують і забезпечують право людини на правосуддя, визначають статус органів судової влади, шляхи і форми її здійснення, а також регламентують порядок судового захисту як на національному, так і на міжнародному рівнях [19, с. 6, 32]. У такому ракурсі концепція судового права формує належне теоретичне підґрунтя для розуміння судово-правової реформи як галузевого виду правової реформи, зосередженого на нормативному, процесуальному й правозастосовному забезпеченні сфери правосуддя.

Звідси слідує, що судово-правова реформа посідає в загальній структурі правової реформи особливе, внутрішньо концентроване місце, оскільки репрезентує той її галузевий різновид, у межах якого правові перетворення безпосередньо спрямовуються на сферу правосуддя. Її специфіка полягає в тому, що вона поєднує нормативно-правове, судоустрійне, процесуальне та правозастосовне начала, охоплюючи як оновлення правових засад організації та функціонування судової влади, так і вдосконалення юридичних механізмів реалізації права на судовий захист. Судово-правова реформа не зводиться ані

до власне судової реформи як виду державної реформи, ані до фрагментарного оновлення окремих нормативно-правових актів у сфері правосуддя. У системі правової реформи вона виступає самостійним галузевим напрямом, через який забезпечуються цілісне нормативне упорядкування, концептуальне змістове наповнення й практична реалізація прогресивних перетворень у сфері судової влади та судочинства. Крім того, її значення виявляється в тому, що саме через цей вектор правова реформа входить у безпосередній зв'язок із реальним механізмом здійснення правосуддя, охоплюючи не лише суди, а й суміжні інститути, процесуальні форми та юридичні засоби, без яких право на справедливий суд не може набути повноцінного практичного втілення. У цьому сенсі судово-правова реформа є не периферійним, а одним із концептуально найбільш насичених сегментів правової реформи, в якому з особливою виразністю поєднуються ідеї правової держави, незалежного суду, процесуальної справедливості та ефективного судового захисту [20, с. 127].

З'ясування співвідношення правової та судової реформ потребує виходу за межі їх формального зіставлення та звернення до системно-кореляційного дослідження, що дає змогу виявити не лише відмінності цих реформаторських процесів за об'єктом, змістом і функціональним призначенням, а й форми їх внутрішнього взаємозв'язку. Такий підхід є методологічно виправданим, оскільки правова і судова реформи не існують ізольовано одна від одної: результати правової реформи знаходять практичне втілення у сфері правосуддя, тоді як судова реформа виявляє реальну дієвість, межі й суперечності правових змін. Саме тому їх співвідношення слід розглядати не в площині ототожнення чи механічного підпорядкування, а як складний функціональний зв'язок двох самостійних, але взаємозумовлених напрямів суспільних перетворень.

Правова реформа виконує щодо судової реформи насамперед нормативно-інструментальну функцію, оскільки в її межах формується, оновлюється та системно узгоджується той масив норм права, який визначає організацію судової влади, статус суддів, засади судоустрою, принципи судочинства, порядок перегляду судових рішень, межі судового контролю та інші юридичні механізми здійснення правосуддя. Без такого нормативного підґрунтя судова реформа неминуче зводилася б до суто організаційних або управлінських змін, позбавлених належної правової форми. Правова реформа не поглинає судову реформу, але створює для неї необхідний юридичний інструментарій, через який інституційне оновлення судової влади набуває легального характеру, визначеного змісту та практичної здійсненності [12, с. 9, 16].

Утім, співвідношення правової та судової реформ не є однобічним, оскільки судова реформа постає не лише об'єктом нормативного впливу з боку правової реформи, а й сферою практичного втілення її результатів у правосудді. У межах функціонування судової системи перевіряється життєздатність нових правових моделей, ефективність оновлених процесуальних механізмів і спроможність реформованого законодавства реально забезпечувати права людини та гарантувати справедливий суд. У цьому сенсі судова реформа виступає своєрідним практичним тестом правової реформи в її судово-правовому сегменті: те, що на нормативному рівні постає як правова новела, у сфері правосуддя або підтверджує свою дієвість, або виявляє власні межі, внутрішні суперечності та потребу в подальшому вдосконаленні. Таким чином, результати правової реформи набувають завершеного значення лише за умови їх реального втілення в організації та здійсненні правосуддя.

Одним із найбільш показових проявів такої функціональної взаємодії є судова правотворчість, яка не лише відображає результати правової реформи, а й забезпечує їх подальший розвиток під час здійснення правосуддя. Вона переводить співвідношення правової та судової реформ із площини практичної перевірки у вимір змістового наповнення права, надаючи нормативним новаціям конкретного юридичного змісту в реальних правовідносинах. Судова правотворчість постає особливим різновидом правотворчої діяльності, органічно пов'язаним із функціонуванням незалежної судової влади. Її сутність виявляється у здатності забезпечувати цілісність правового регулювання, долати прогалини й неузгодженості законодавства, конкретизувати норми права та формувати єдність судової практики. У цьому контексті вона виступає інструментом розвитку права, а також своєрідним компенсаторним механізмом, який нейтралізує обмеженість правового регулювання. У демократичних державах судова правотворчість утвердилася як ефективний засіб удосконалення права, що реалізується судами в межах їхньої юрисдикційної діяльності з належним рівнем професійної відповідальності.

Судова правотворчість, судова та правова реформи перебувають у відносинах функціональної взаємодії, що має динамічний і взаємозумовлений характер. Одним із проявів такої взаємодії є те, що становлення та розвиток судової правотворчості можуть розглядатися як завдання, напрям і результат судової реформи. Її утвердження безпосередньо пов'язане зі зміцненням інституційної спроможності судової влади та забезпеченням єдності судової практики. Водночас судова правотворчість виступає важливим чинником якісного оновлення права, оскільки сприяє переходу правової системи на новий рівень розвитку. Вона не протиставляється правосуддю, а органічно вбудовується в його зміст, будучи підпорядкованою його меті – справедливому вирішенню юридичних конфліктів на основі закону та принципів справедливості, свободи, рівності й гуманізму. У цьому контексті судова правотворчість забезпечує конкретизацію та практичне наповнення цих принципів, трансформуючи їх із загальних ідей у реальний

зміст правозастосовної діяльності. Судова правотворчість має розглядатися як один із суттєвих здобутків судової реформи, що відображає рівень розвитку правової системи та слугує інструментом її подальшого вдосконалення [20, с. 51].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Судова реформа посідає самостійне місце в системі державних трансформацій і є одним із ключових напрямів сучасного державотворення, спрямованим на інституційне, організаційне та функціональне оновлення судової влади й системи правосуддя. Правова та судова реформи перебувають у відносинах функціональної кореляції: правова реформа формує нормативні, легітимацийні, гарантійні та інституційні передумови перетворення судової влади, тоді як судова реформа виступає сферою практичного втілення, перевірки й коригування правових змін у процесі здійснення правосуддя. Водночас цей зв'язок має взаємозумовлений характер. Судова реформа не лише реалізує результати правової реформи, а й впливає на її подальший розвиток, зокрема через формування правових позицій, забезпечення єдності судової практики та здійснення судової правотворчості. У цьому виявляється зворотна дія судової реформи на правову, коли практика правосуддя перетворюється на джерело подальших правових змін і важливий чинник розвитку права. Правова та судова реформи є функціонально пов'язаними, але не тотожними й не взаємозамінними, а ефективність судової реформи значною мірою залежить від системності, послідовності та синхронності здійснення правової реформи. За таких умов судова реформа постає не ізольованим вектором державних перетворень, а одним із визначальних індикаторів зрілості правової держави та ефективності її правової системи. Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі пов'язані з поглибленням системно-кореляційного аналізу взаємодії правової та судової реформ, зокрема в контексті розвитку судової правотворчості, трансформації механізму здійснення правосуддя та впливу реформаторських процесів на забезпечення права на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Стефанчук М. М. Судова реформа в Україні: визначеність категоріального апарату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 276–282. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.47>
2. Головка Ю. Г. Реформування судової системи як структурна складова модернізаційного розвитку України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2021. 20 с.
3. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : монографія. Київ : Атіка, 2004. 288 с.
4. Сірий М. І. Судово-правова реформа в Україні. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Т. 5 : П–С / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. С. 717.
5. Михненко А. М., Макаренко Е. М., Кравченко С. О. Управління якістю суспільних реформ : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2009. 192 с.
6. Проблеми та перспективи української реформації : монографія / Г. В. Щокін та ін. / За заг. ред. М. Ф. Головатого, Г. В. Щокіна. Київ : МАУП, 2001. 248 с.
7. Сердюк В. О. Проблеми реалізації судово-правової реформи в Україні (1991–2004 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ужгород, 2007. 192 с.
8. Дімітров Ю. Д. Правова держава в контексті законотворення, судової і адміністративної реформ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 1997. 16 с.
9. Бігун В. С. Філософія правосуддя. Ідея та здійснення : монографія. Київ, 2011. 303 с.
10. Обрусна С. Ю. Адміністративно-правові засади судової реформи в Україні: теорія, історія, сучасність : монографія. Харків : ХНУВС, 2010. 304 с.
11. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи в Україні : монографія. Київ : Правова єдність, 2016. 428 с.
12. Крусян Р. А. Реформування системи судоустрою України: досвід, сучасність, тенденції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2018. 24 с.
13. Сучасне державотворення: правова трансформація в умовах світових змін : монографія / Ю. Л. Бошицький та ін. / За заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького. Київ : Талком, 2020. 662 с.
14. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : монографія. Харків : ФІНН, 2011. 384 с.
15. Бондар Г. Л. Судова реформа в Україні (2018 р.): проблеми та здобутки. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2018. № 2. С. 238–259. DOI: 10.26693/pard2018.02.238
16. Смородинський В. С. Судова влада. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. Харків : Право, 2017. С. 762–772.
17. Євграфова Є., Тептюк Є. Судовим реформам в Україні – науково-доктринальну основу. *Право України*. 2021. № 2. С. 75–87. DOI: 10.33498/loshi-2021-02-075

18. Прилуцький С. В. Судове право. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Т. 5 : П–С / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. С. 707.
19. Бойко В. Ф., Євдокимов В. О., Юлдашев О. Х. Право людини на правосуддя (Судове право України) : навч. посіб. Київ : Варта ; МАУП, 2003. 256 с.
20. Грошевой Ю. М. Судова реформа і проект Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 1993. № 1. С. 126–135.
21. Kryvytskyi Y. Judicial lawmaking and judicial reform: theoretical and practical aspects of relationship. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2024. Vol. 14. № 3. P. 43–54. DOI: <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/3.2024.43>

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

А. М. Вихристюк, кандидат юридичних наук, старший дослідник,
докторант Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID: 0009-0008-5734-8004

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ГРАНТОВОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

Актуальність статті полягає в тому, що одним із ключових питань, що безпосередньо впливає на результативність цифрової трансформації територіальних громад, є формування належної фінансової основи цього процесу. Саме фінансове забезпечення виступає визначальним чинником спроможності органів місцевого самоврядування впроваджувати сучасні цифрові рішення, підтримувати їх функціонування та забезпечувати сталий розвиток відповідної інфраструктури. Запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, попри очевидні переваги у вигляді підвищення ефективності управління, якості публічних послуг та прозорості діяльності влади, супроводжується значними фінансовими витратами. Мета статті полягає в необхідності розкрити зміст правового механізму залучення інвестицій та грантової допомоги для цифрового розвитку громад. У статті, на основі аналіз наукових поглядів вчених, розкрито сутність категорії «інвестиції» та «грантова допомога», а також здійснено розмежування даних категорій. Виділено правовий механізм інвестування та публічного інвестування в діяльність територіальних громад. Визначено юридичні особливості надання грантів. Окреслено конституційно-правові та інші законодавчі гарантії надання територіальним громадам грантової допомоги. Наведено приклади інвестування та грантової допомоги територіальним громадам, які безпосередньо стосуються їх цифрового розвитку. Зроблено висновок, що в умовах сьогодення інвестиційна та грантова допомога територіальним громадам виступають одними з найбільш ефективних інструментів регіонального розвитку, особливо в сфері цифрових інновацій, які потребують значних капіталовкладень та матеріально-технічних ресурсів. Разом із цим, правові механізми в обох випадках потребують додаткової уваги та нормативного вдосконалення. Інвестиції та гранти для територіальних громад – це окрема, велика та специфічна ніша фінансово-економічної діяльності, особливості якої мають бути виділені законодавчо. Натомість, цей момент недостатньо освітлено в чинній системі нормативних документів присвячених статусу та діяльності місцевого самоврядування, що потребує виправлення.

Ключові слова: інвестиції, грантова допомога, правовий механізм, цифрова трансформація, територіальні громади.

A. M. Vykhrystiuk. Legal mechanism for attracting investments and grant assistance for the digital development of communities

The relevance of the article lies in the fact that one of the key issues that directly affects the effectiveness of the digital transformation of territorial communities is the formation of an adequate financial basis for this process. It is financial support that is the determining factor in the ability of local governments to implement modern digital solutions, support their functioning and ensure the sustainable development of the relevant infrastructure. The introduction of the latest information and communication technologies, despite the obvious advantages in the form of increased management efficiency, quality of public services and transparency of government activities, is accompanied by significant financial costs. The purpose of the article is to reveal the content of the legal mechanism for attracting investments and grant aid for the digital development of communities. The article, based on the analysis of scientific views of scientists, reveals the essence of the categories of "investments" and "grant aid", and also distinguishes these categories. The legal mechanism for investment and public investment in the activities of territorial communities is highlighted. The legal features of granting grants are determined. The constitutional and legal and other legislative guarantees for the provision of grant assistance to territorial communities are outlined. Examples of investment and grant assistance to territorial communities that directly relate to their digital development are given. It is concluded that in today's conditions, investment and grant assistance to territorial communities are one of the most effective instruments of regional development, especially in the field of digital innovations, which require significant capital investments and material and technical resources. At the same time, legal mechanisms in both cases require additional attention and regulatory improvement. Investments and grants for territorial communities are a separate, large and specific niche of financial and economic activity, the features of which should be highlighted by law. However, this point is insufficiently covered in the current system of regulatory documents dedicated to the status and activities of local self-government, which requires correction.

Key words: investments, grant assistance, legal mechanism, digital transformation, territorial communities.

© А. М. Вихристюк, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Одним із ключових питань, що безпосередньо впливає на результативність цифрової трансформації територіальних громад, є формування належної фінансової основи цього процесу. Саме фінансове забезпечення виступає визначальним чинником спроможності органів місцевого самоврядування впроваджувати сучасні цифрові рішення, підтримувати їх функціонування та забезпечувати сталий розвиток відповідної інфраструктури. Запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, попри очевидні переваги у вигляді підвищення ефективності управління, якості публічних послуг та прозорості діяльності влади, супроводжується значними фінансовими витратами. Йдеться не лише про придбання матеріально-технічної бази, але й про витрати на розробку та впровадження програмного забезпечення, кібербезпеку, навчання персоналу, технічну підтримку та модернізацію існуючих систем. Водночас, у багатьох випадках територіальні громади, з огляду на обмеженість місцевих бюджетів та наявність пріоритетних соціально-економічних потреб, не володіють достатнім обсягом фінансових ресурсів для повноцінної реалізації цифрових реформ. Така ситуація обумовлює необхідність пошуку альтернативних джерел фінансування, серед яких особливе значення мають інвестиції, у тому числі приватні, а також залучення міжнародної технічної допомоги та грантових програм. Залучення додаткових фінансових ресурсів не лише розширює можливості громад у впровадженні цифрових інновацій, але й сприяє інтеграції у глобальні процеси цифрового розвитку, запозиченню кращих практик та підвищенню загального рівня інституційної спроможності. У цьому контексті важливого значення набуває формування ефективних правових та організаційних механізмів управління фінансовими потоками, забезпечення прозорості їх використання та підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юридичним, фінансово-економічним та іншим аспектам інвестиційної діяльності та грантової допомоги у різних сферах суспільного життя приділяли увагу численні науковці, зокрема: І.В. Гвоздецька, М.Я. Кобеля-Звір, О.М. Лоцихін, О.В. Марченко, П.Г. Поплавський, Ю.О. Світлична, А.М. Соколова, Л.М. Сорока, Д.О. Сушко, О.С. Удалова, О.В. Чернявська та багато інших. Водночас, як в роботах згаданих, так і багатьох інших вчених, належного висвітлення не віднайшла проблема юридичного механізму залучення інвестицій та грантової допомоги для цифрового розвитку громад.

Саме тому метою статті є: розкрити зміст правового механізму залучення інвестицій та грантової допомоги для цифрового розвитку громад.

Виклад основного матеріалу. Інвестиції та гранти є різними економіко-правовими категоріями, що прямо впливає на юридичний механізм їх залучення громадами для сприяння власному цифровому розвитку. Так, згідно до положень Закону України «Про інвестиційну діяльність», інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [1]. Дещо інше визначення представлено в Законі України «Про режим іноземного інвестування»: «іноземні інвестиції – цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту» [2].

Поняття інвестицій активно досліджується на науковому рівні як представниками економічної, так і правової науки. Наприклад, у дисертаційній роботі О.С. Удалова наголошується, що інвестиції – це фінансові ресурси і матеріальні цінності, спрямовані на забезпечення інвестиційної діяльності з метою створення необхідних активів для задоволення потреб держави, суб'єктів господарювання й одержання прибутку у майбутньому від виробництва продукції з об'єктів, що інвестуються [3]. О.М. Лоцихін вважає, що «інвестиції – це головний «двигун» економічного розвитку, важливий фактор та суттєва детермінанта економічного зростання, а інвестиційна діяльність являє собою сукупність практичних дій суб'єктів економічних відносин, спрямованих на реалізацію інвестицій» [5, с. 162]. З викладеного автор робить висновок, що забезпечення високого рівня інвестування національної економіки слугує стратегічним завданням та самостійним напрямом економічної політики сучасної держави [5, с. 162]. В розумінні І.В. Гвоздецької інвестиції – це вкладення капіталу в об'єкти підприємницької діяльності або соціальної сфери з метою забезпечення їх результативності в майбутньому періоді [5, с. 16].

Проведений аналіз дає можливість констатувати два характерні для категорії «інвестиції» аспекти: по-перше, це особлива юридична форма залучення додаткових грошових коштів під час проведення підприємницької, або іншої діяльності, які належать третім особам – інвесторам; по-друге, це сукупність матеріальних та інтелектуальних цінностей, які вкладаються з метою подальшого отримати прибутку, іншого соціально-економічного результату. Тобто, інвестиції це вкладення, які мають оборотний характер, повертаються вкладнику з доходом.

Гранти, на відміну від інвестицій, не мають уніфікованого законодавчого тлумачення. Дана категорія зустрічається одночасно у декількох нормативно-правових актах. Так, Законом України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 06.03.2003 №601-IV грант визначено, як «грошові кошти (фінансові ресурси), що надаються на безоплатній, безпроцентній і безповоротній основі суб'єктам господарювання та фізичним особам за результатами конкурсного відбору, для реалізації програм, проектів, заходів, а також для інституційної підтримки суб'єктів видавничої справи незалежно від форми власності» [6].

У Законі України «Про Український культурний фонд» від 23.03.2017 №1976-VIII під терміном «грант» запропоновано розуміти фінансові ресурси, що надаються на безоплатній і безповоротній основі Українським культурним фондом суб'єкту, який провадить діяльність у сфері культури, для реалізації проекту, рішення про фінансування якого прийняте в порядку, передбаченому законодавством [7].

Не оминає проблему визначення гранту сучасна наука. Так, П.Г. Поплавський розкриває категорію, як фінансову допомогу, яка надається на основі певних критеріїв, зазвичай на безвідкличній основі задля підтримки проєктів, ініціатив або заходів, які відповідають цілям грантодавця. Гранти є інструментом для досягнення союзнами держав, державами, місцевими урядами, фондами своїх цілей через фінансове заохочення певної поведінки грантоотримувачів [8, с. 51]. М.Я. Кобеля-Звір запропонувала визначати грант, як ресурси, що надаються у формі майна, робіт і послуг; кошів у національній чи іноземній валюті з повним або частковим фінансуванням приватними, корпоративними, суспільними, урядовими та міжнародними грантодавцями на безвідкличній та безоплатній основі представникам органів влади та місцевого самоврядування, мікро-, малого та середнього бізнесу, громадського сектору та приватним особам на реалізацію цільових проєктів та заходів організаційного розвитку [9, с. 19].

Отже, згідно вищенаведеного, категорія «грант» відрізняється від інвестицій наступними ознаками: по-перше, він передбачає вкладення у підприємницьку або іншу діяльність без вимоги їх повернення, або отримання від цього будь-якого прибутку; по-друге, грант – це саме фінансові ресурси; по-третє, процес отримання гранту, як правило, передбачає конкурсну основу, що зумовлює необхідність грантоотримувача відповідати певним вимогам та стандартам; по-п'яте, отримані в рамках гранту кошти мають цільове призначення та передбачають суворий контроль використання; по-шосте, гранти можуть надаватись як державою в особі суб'єктів владних повноважень, так і підприємствами, установами, організаціями інших форм власності, зокрема, міжнародними.

Інвестування та грантова допомога, у тому числі, з метою цифрового розвитку присутні в сфері діяльності територіальних громад, але правовий механізм їх реалізації різний. Наприклад, загальні аспекти інвестування регламентовано Законом України «Про інвестиційну діяльність». Відповідно до статті 2 Закону, інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Законом чітко обґрунтовано зміст об'єкту та перелік суб'єктів інвестиційної діяльності. Так, відповідно до статті 4 об'єктами можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права [1]. В свою чергу, суб'єктами інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави, що загально поділяються на інвесторів та учасників. Інвестори – це суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності. Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора [1].

Реалізація положень Закону та специфіка інвестування у діяльність саме територіальних громад досить детально описана в Програмі залучення інвестицій у Вінницьку міську територіальну громаду на 2024-2028 роки затверджену Рішенням Вінницької міської ради від 22.12.2023 № 2012. Програма, зокрема, передбачає загальне поліпшення бізнес середовища міста Вінниці, розвиток культури використання цифрових технологій в межах територіальної громади, популяризацію громади у кіберсередовищі, поширення цифрових технологій в контексті публічно-управлінської діяльності місцевого самоврядування тощо [10].

Поряд із інвестиціями точкового характеру із залученням ресурсів індивідуальних інвесторів, окремо варто виділити публічне інвестування в рамках реалізації політики регіонального розвитку. Згідно Бюджетного кодексу України, публічними інвестиціями є кошти державного (місцевого) бюджету, у тому числі отримані у вигляді міжнародної технічної допомоги, кошти, залучені під державну (місцеву) гарантію, капітальні інвестиції державних унітарних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі (крім банків), комунальних унітарних підприємств, установ, організацій, крім тих, які здійснюються за рахунок власних коштів таких підприємств, товариств, установ і організацій, що спрямовуються на створення (придбання), реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, очікуваний строк корисної експлуатації яких перевищує один рік, а також виплати за договорами, укладеними в рамках державно-приватного партнерства [11]. Кошти публічного інвестування, у першу чергу, використовуються для забезпечення цілей передбачених Постановою КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» від 05.08.2020 № 695, однією з яких є розвиток цифрової інфраструктури регіонів та удосконалення надання адміністративних та інших публічних (електронних публічних) послуг [12].

На даному етапі дослідження, можна зробити висновок, що залучення інвестицій для цифрового розвитку громад в сучасних умовах відбувається у формі: 1) прямих, точкових інвестицій в порядку передбаченому Законом України «Про інвестиційну діяльність», переважно, представників бізнес середовища у окремі складові діяльності територіальних громад. Такі інвестиції, як правило, передбачають удосконалення фінансово-економічної сфери життєдіяльності громад; надають поштовх новим галузям бізнесу, передусім, цифрового характеру; активізують підприємницьку діяльність в галузі інформаційно-телекомунікаційних технологій, що сприяє податковим надходженням в місцеві бюджети; забезпечують популяризацію цифрових технологій за рахунок створення технологічних хабів, парків тощо; сприяють утворенню нових робочих місць і таке інше; 2) публічних інвестицій, які спрямовуються на підготовку і реалізацію публічних інвестиційних проектів та програм публічних інвестицій в рамках проведення загальнодержавної програми регіонального розвитку і виконання передбачених нею комплексних заходів. Правовими засадами проведення публічних інвестицій є Бюджетний кодекс України, Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки», а також інші нормативно-правові акти, якими врегульовано суспільно-правові відносини в сфері публічного інвестування. Дані інвестиції направлені на забезпечення комплексного розвитку як окремих територіальних громад, так і регіонів держави. Вони сприяють формуванню ефективного цифрового середовища, яке забезпечує якісне публічне управління, поширення новітніх технологій в побутовому обігу громадян, поліпшення процесів в сфері житлово-комунальних послуг тощо. Тобто, ключова відмінність публічних інвестицій полягає в їх цілях, які включають в себе не тільки розвиток бізнесу, але й соціальної сфери.

Інший правовий механізм притаманний грантовій допомозі територіальним громадам з метою забезпечення їх цифрового розвитку. В першу чергу, відсутній на сьогоднішній день єдиний нормативний документ, який би визначав порядок надання грантів. Зазначене питання регламентовано системою правових норм закріплених в декількох нормативних документах. В першу чергу, юридичною основою грантової допомоги виступають положення Конституції України, а саме стаття 142 де вказано: «Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад. Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби» [13]. Відповідне освітлення дане питання отримує в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 №280/96-ВР [14]. На сьогоднішній день існує велика кількість прикладів реалізації територіальними громадами визначених прав та отримання грантової допомоги як з боку приватного сектору, так і держави.

Таким чином, грантова допомога територіальним громадам для забезпечення їх цифрового розвитку – це одноразова, цільова передача фінансових ресурсів територіальним громадам від підприємств, установ, організацій, у тому числі міжнародних, державних, а також окремих фізичних осіб спрямована на забезпечення реалізації громадами їх законних прав та інтересів в сфері впровадження та використання цифрових технологій в процесах соціально-економічного розвитку. Грантова допомога ґрунтується на гарантованому Конституцією України та іншими законами праві територіальних громад володіти та користуватись комунальним майном, отримувати матеріальні та нематеріальні ресурси від будь-яких фізичних, юридичних осіб, формувати власні, муніципальні бюджети тощо. Гранти можуть мати цілком різні обсяги та надаються на конкурсній основі.

Висновки. Тож, ґрунтуючись на проведеному дослідженні, слід констатувати, що в умовах сьогодення інвестиційна та грантова допомога територіальним громадам виступають одними з найбільш ефективних інструментів регіонального розвитку, особливо в сфері цифрових інновацій, які потребують значних капіталовкладень та матеріально-технічних ресурсів. Разом із цим, правові механізми в обох випадках потребують додаткової уваги та нормативного вдосконалення. Інвестиції та гранти для територіальних громад – це окрема, велика та специфічна ніша фінансово-економічної діяльності, особливості якої мають бути виділені законодавчо. Натомість, цей момент недостатньо освітлено в чинній системі нормативних документів присвячених статусу та діяльності місцевого самоврядування, що потребує виправлення.

Список використаних джерел:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон Україна від 18.09.1991 №1560-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
2. Про режим іноземного інвестування: Закон Україна від 19.03.1996 №93/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 19. Ст. 80.
3. Удалов О.С. Правове регулювання страхування у сфері інвестиційної діяльності: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2010. 227 с.

4. Лошихін О.М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави: дис... д.ю.н. : 12.00.01. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. 2010. 453 с.
5. Гвоздецька І.В. Комплексне оцінювання інвестиційної привабливості промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудування): дис... канд. економ. наук. : 08.00.04. Хмельницький: Хмельницький національний університет. 2009. 247 с.
6. Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні: Закон Україна від 06.03.2003 №601-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 162.
7. Про Український культурний фонд: Закон Україна від 23.03.2017 №1976-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 19. Ст. 238.
8. Поплавський П.Г. Еволюція та сучасні визначення терміну «грант». *Проблеми економіки*. 2024. № 2 (60). С. 47–52.
9. Кобеля-Звір М.Я. Основні підходи до визначення поняття гранту. *Київський економічний науковий журнал*. 2023. №2. С. 16–21.
10. Програма сприяння залученню інвестицій у Вінницьку міську територіальну громаду на 2024–2028 роки: рішення від 22.12.2023 №2012. Офіційний веб-портал Вінницької міської ради. URL: [https://www.vmr.gov.ua/media/Департаменти/Департамент%20економіки%20і%20інвестицій/Програми/Програма%20залучення%20інвестицій/Програма%20сприяння%20залученню%20інвестицій%20у%20ВМТГ%20на%202024-2028%20роки%20\(діюча%20редакція\).pdf](https://www.vmr.gov.ua/media/Департаменти/Департамент%20економіки%20і%20інвестицій/Програми/Програма%20залучення%20інвестицій/Програма%20сприяння%20залученню%20інвестицій%20у%20ВМТГ%20на%202024-2028%20роки%20(діюча%20редакція).pdf).
11. Бюджетний кодекс України: від 08.07.2010 №2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. №50. Ст.572.
12. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова, стратегія від 05.08.2020 №695. *Офіційний вісник України*. 2020. № 67. Ст. 2155.
13. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598.
14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон Україна від 21.05.1997 №280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Є. А. Калиновський, аспірант
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0009-0004-9225-3968

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ» У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ

Стаття присвячена визначенню та характеристиці особливостей впливу та застосування положень Закону України «Про адміністративну процедуру» у сферах архітектурної та містобудівної діяльності, державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду. Встановлено, що прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» сприяло оновленню спеціального адміністративно-процедурного законодавства, у тому числі у сферах архітектурної та містобудівної діяльності, державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду.

Виокремлено дві форми впливу положень Закону України «Про адміністративну процедуру» на спеціальне адміністративно-процедурне законодавство: 1) приведення спеціальних законів у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру»; 2) застосування положень спеціальних законів (до приведення їх у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру») в частині, що не суперечить принципам адміністративної процедури. Обґрунтовано, що приведення положень Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру» є надмірно поверхневим та перебільшеним оціночними поняттями, що неминуче призведе до виникнення колізій та інших прикладних проблем на практиці. З'ясовано, що положення Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» не було приведено у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру», а внесені зміни стосувались лише узгодження їх сфери правового регулювання, з підкресленням їх співвідношення як загального та спеціального законів. Акцентовано увагу на тому, що встановлення особливостей, визначених Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», та ступеня їх врегулювання (або не врегулювання) загальними положеннями, що передбачено Законом України «Про адміністративну процедуру», а також відповідності принципам адміністративної процедури істотно ускладнюватиме належне правозастосування.

Визначено особливості застосування положень Закону України «Про адміністративну процедуру» під час здійснення державного архітектурно-будівельного контролю і нагляду. Обґрунтовано, що порядок здійснення державного архітектурно-будівельного контролю повинен відповідати принципам адміністративної процедури та регулюватися положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру» як загального закону. Встановлено, що державний архітектурно-будівельний нагляд положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру» не регулюється. Охарактеризовано перспективи напрями подальших наукових досліджень

Ключові слова: контроль, нагляд, державний архітектурно-будівельний контроль, державний архітектурно-будівельний нагляд, адміністративна процедура, порядок, принцип, принципи адміністративної процедури, закон, загальний закон, спеціальний закон.

E. A. Kalinovsky. Peculiarities of application of the provisions of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" in the field of state architectural and construction control and supervision

The article is devoted to the definition and characterization of the features of the influence and application of the provisions of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" in the spheres of architectural and urban planning activities, state architectural and construction control and supervision. It is established that the adoption of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" contributed to the updating of special administrative and procedural legislation, including in the spheres of architectural and urban planning activities, state architectural and construction control and supervision.

Two forms of influence of the provisions of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" on special administrative procedural legislation are distinguished: 1) bringing special laws into line with the Law of Ukraine "On Administrative Procedure"; 2) application of the provisions of special laws (before bringing them into line with the Law of Ukraine "On Administrative Procedure") in the part that does not contradict the principles of administrative procedure. It is substantiated that bringing the provisions of the Law of Ukraine "On Regulation of Urban Planning Activities" into line with the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" is excessively superficial and exaggerated in evaluative concepts, which will inevitably lead to the emergence of conflicts and other applied problems in practice. It was found out that the provisions of the Law of Ukraine "On Regulation of Urban Planning Activities" were not brought into line with the Law of Ukraine "On Administrative Procedure", and the changes made concerned only the harmonization of their scope of legal regulation, emphasizing their relationship as general and special laws. Attention is drawn to the fact that the establishment of the features defined by the Law of Ukraine "On Regulation of Urban Planning Activities" and the degree of their regulation (or non-regulation) by general provisions, as

© Є. А. Калиновський, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

provided for by the Law of Ukraine "On Administrative Procedure", as well as compliance with the principles of administrative procedure, will significantly complicate proper law enforcement.

The peculiarities of the application of the provisions of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" during the implementation of state architectural and construction control and supervision are determined. It is substantiated that the procedure for implementing state architectural and construction control must comply with the principles of administrative procedure and be regulated by the provisions of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" as a general law. It is established that state architectural and construction supervision is not regulated by the provisions of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure". Promising directions for further scientific research are characterized.

Key words: control, supervision, state architectural and construction control, state architectural and construction supervision, administrative procedure, procedure, principle, principles of administrative procedure, law, general law, special law.

Постановка проблеми. Адміністративна процедура як внутрішня форма публічного адміністрування вимагає належного законодавчого підґрунтя, оскільки лише таким чином досягатиметься її головна мета – упорядкування діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

Реалізація контрольно-наглядових повноважень суб'єктами публічної адміністрації вимагає максимального ступеня нормативного впорядкування процедури здійснення у зв'язку з тим, що одночасно передбачається як безпосереднє втручання у права та інтереси приватних осіб, так і сприяння утвердженню законності та загалом забезпечення публічних інтересів. Варто сказати, що саме адміністративна процедура забезпечує баланс між цими аспектами, допускаючи лише необхідну міру втручання, але не за рахунок визначеної мети.

Прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» [1] обумовило активізацію пошуку національної моделі формування загального адміністративно-процедурного законодавства України та перегляд засад взаємовідносин суб'єктів публічної адміністрації з приватними особами у конкретних сферах суспільних відносин (грунтуючись на нормах саме спеціального адміністративно-процедурного законодавства України). Це стосується і сфери архітектурної та містобудівної діяльності, державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду, яка потребує додаткової характеристики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика правового регулювання та практики здійснення адміністративних процедур досліджувалась у працях В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, Л.Р. Білої-Тіунової, Ю.П. Битяка, І.П. Голосніченка, Ю.С. Даниленко-Негара, В.В. Доненка, І.О. Картузової, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоєць, С.В. Ківалова, С.В. Кувакіна, П.С. Лютікова, Т.П. Мінки, Р.В. Негара, А.Ю. Осадчого, Д.В. Приймаченка, О.П. Хамходери та ін. Процедурні засади у сфері державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду досліджували І.Г. Бурла [2], О.В. Гульчак [3, 4], Г.Ю. Калашніков [5], О.С. Лавренікова [6], А.В. Матвійчук [7], В.О. Ромасько [8], І.В. Тимків [9], Н.Б. Чекомасова [10]. Проте, істотне оновлення чинного адміністративно-процедурного законодавства, зокрема після прийняття Законів України «Про адміністративну процедуру» [1] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» від 10.10.2024 № 4017-IX [11], позначилось на всіх сферах публічного адміністрування, у тому числі архітектурної та містобудівної діяльності, державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду.

Мета статті – визначити та охарактеризувати особливості впливу та застосування положень Закону України «Про адміністративну процедуру» у сферах архітектурної та містобудівної діяльності та державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про адміністративну процедуру» [1], прийнятий Верховною Радою України 17.02.2022 р., набрав чинності через 18 місяців з дня його опублікування, а саме 15.12.2023 р., окрім п. 8 розділу IX «Прикінцеві та перехідні положення», що набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування – 16.06.2022 р. У зазначеному п. 8 Кабінету Міністрів України доручається подати на розгляд Верховній Раді України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру» (протягом 12 місяців з дня його опублікування) та вжити заходів щодо прийняття та/або оновлення нормативних актів органів виконавчої влади у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру» (протягом 18 місяців з дня його опублікування) [1]. Таким чином, за задумом законодавця до моменту набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» в цілому має бути приведено інші законодавчі акти та підзаконні нормативні акти у відповідність із ним.

Додатково, напевно, усвідомлюючи складність реалізації цього завдання, законодавець у п. 3 розділу IX «Прикінцеві та перехідні положення» передбачив, що до приведення законодавчих актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються в частині, що не суперечить принципам цього Закону [1]. З іншого боку, це повністю узгоджується з правилом, встановленим ч. 2 ст. 3 Закону України «Про адміністративну процедуру», згідно з яким особливості адміністративного провадження для окремих категорій адміністративних справ, встановлені законом, повинні відповідати принципам адміністративної процедури [1].

Сфера архітектурної та містобудівної діяльності на законодавчому рівні врегульована Законами України «Про основи містобудування» [12], «Про регулювання містобудівної діяльності» [13] та «Про архітектурну

діяльність» [14]. Аналіз положень ст. 1 Закону України «Про адміністративну процедуру» свідчить, що його дія повністю поширюється на відносини у сфері архітектурної та містобудівної діяльності. Додатковим свідченням цього є перелік сфер, визначених ч. 2 ст. 1 Закону України «Про адміністративну процедуру» [1], на які не поширюється його дія. Співвідношення зазначених законодавчих актів між собою здійснюється за відомим правилом загального та спеціального закону, з обов'язковою відповідністю положень останніх принципам адміністративної процедури.

Приведення законодавчих актів у сфері архітектурної та містобудівної діяльності у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру» відбулось шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» від 10.10.2024 № 4017-IX [11]. Передусім варто відзначити, що всупереч положенням п. 8 розділу IX «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про адміністративну процедуру», Кабінет Міністрів України лише 18.10.2023 подав на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення інших законодавчих актів у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру» (законопроект від 18.10.2023 № 10161 [15], який і став Законом України від 10.10.2024 № 4017-IX [11]).

Аналіз положень зазначеного Закону України від 10.10.2024 № 4017-IX [11] свідчить, що приведення положень спеціальних законодавчих актів, у тому числі у сфері архітектурної та містобудівної діяльності, у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру» здійснювалось загалом шляхом їх доповнення нормами про: 1) включення Закону України «Про адміністративну процедуру» до переліку актів законодавства, якими врегульовано відносини у відповідній сфері; 2) встановлення, що відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання, припинення дії адміністративних актів у відповідній сфері здійснюються відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом; 3) визначення, що видача ліцензій, дозволів та інших документів здійснюється з урахуванням положень Закону України «Про адміністративну процедуру»; 4) узгодження положень щодо порядку ініціювання, припинення або відмови розгляду адміністративної справи; 5) упорядкування порядку подання та отримання документів тощо.

Більш детальний аналіз змін, внесених до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» вказує на те, що приведення його положень у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру» є надмірно поверхневим. Так, у абз. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» встановлено, що відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання, припинення дії адміністративних актів у сфері містобудівної діяльності здійснюються відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом; у ч. 7 ст. 7 – ліцензування та надання (отримання, реєстрація), відмова у видачі чи припинення дії документів (адміністративних актів), здійснюються з урахуванням вимог цього Закону та Закону України «Про адміністративну процедуру»; у абз. 1 ч. 1 ст. 26¹ – документи для отримання адміністративних та інших послуг у сфері будівництва подаються до суб'єкта надання відповідної послуги за вибором заявника (якщо інше не визначено цим Законом) з урахуванням вимог Закону України «Про адміністративну процедуру»; у абз. 2 ч. 2 ст. 26³ – рішення про присвоєння, зміну, коригування адреси об'єкта нерухомого майна, про відмову у присвоєнні, скасування адреси об'єкта нерухомого майна приймається відповідно до положень Закону України «Про адміністративну процедуру» [13] тощо.

Фактично у результаті охарактеризованих змін лише уточнено, що Закон України «Про адміністративну процедуру» також застосовується до відносин, врегульованих Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», та є загальним стосовно нього.

Незважаючи на очевидність цього, чітке законодавче закріплення співвідношення їх сфер правового регулювання сприятиме належному правозастосуванню (адже не слід виключати потенційну ймовірність виникнення випадків коли правозастосувачами штучно не застосовуватиметься Закон України «Про адміністративну процедуру» за формальної відсутності прямої вказівки у спеціальному законі про це). Але найбільші проблеми як раз і виникатимуть під час встановлення особливостей, наприклад, щодо набрання чинності адміністративними актами, визначених Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», і загальних положень, передбачених Законом України «Про адміністративну процедуру», а також їх відповідності принципам адміністративної процедури. Внаслідок цього правозастосування залишається незброєним, оскільки законодавством не передбачаються конкретні та зрозумілі механізми, а навпаки, підвищується ризик надмірного розсуду у фактичному виборі положень, які застосовуватимуться до вирішення адміністративних справ.

Окремої уваги потребує питання застосування положень Закону України «Про адміністративну процедуру» під час здійснення державного архітектурно-будівельного контролю і нагляду.

Із змісту положень абз. 1 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» вбачається, що державний архітектурно-будівельний контроль, як сукупність заходів, спрямовується на перевірку дотримання замовниками, проектувальниками, підрядниками та експертними організаціями вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних норм і правил під час виконання підготовчих

та будівельних робіт [13]. Такими замовниками, проектувальниками, підрядниками та експертними організаціями є фізичні та юридичні особи. У зв'язку з цим, порядок здійснення державного архітектурно-будівельного контролю підпадає під дію Закону України «Про адміністративну процедуру» та щонайменше принципів адміністративної процедури.

В ч. 7 ст. 7 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» з цього приводу передбачено, що зокрема контроль за дотриманням законодавства у сфері містобудівної діяльності, вимог будівельних норм і правил, положень містобудівної документації всіх рівнів, вихідних даних здійснюються з урахуванням вимог цього Закону та Закону України «Про адміністративну процедуру» [13]. Водночас, у ст. 41 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» лише у ч. 7 згадується Закон України «Про адміністративну процедуру» у контексті адміністративного оскарження постанов органів державного архітектурно-будівельного контролю. При цьому, такий вид актів як «постанова органів державного архітектурно-будівельного контролю» у інших положеннях зазначеного Закону та інших актах законодавства в цій сфері взагалі не передбачається.

Іншим положенням ст. 41 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», яке опосередковано свідчить про необхідність застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» під час здійснення державного архітектурно-будівельного контролю, є абз. 2 ч. 1 ст. 41, яким передбачено, що цей вид контролю здійснюється органами державного архітектурно-будівельного контролю відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [16]. У свою чергу положеннями зазначеного Закону встановлено, що відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження, виконання, припинення дії адміністративних актів з питань державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності регулюються Законом України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом (ч. 17 ст. 2), а також те, що державний нагляд (контроль) здійснюється з дотриманням принципів, визначених Законом України «Про адміністративну процедуру» (абз. 19 ч. 1 ст. 3) [16]. Зберігаються у незмінному стані зазначені положення і у нещодавно прийнятому Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю)» [17], який набрав чинності 24.04.2026, але вводиться в дію з дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні.

У свою чергу, державний архітектурно-будівельний нагляд, як сукупність заходів, що здійснюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду (Державною інспекцією архітектури та містобудування України) за суб'єктами, що здійснюють державний архітектурно-будівельний контроль (ч. 1–2 ст. 41¹ Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [13]) положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру» не регулюється.

Свідчення цього передусім є сфера дії Закону України «Про адміністративну процедуру» [1], яка охоплює виключно відносини між адміністративними органами та фізичними і юридичними особами, а державний архітектурно-будівельний нагляд здійснюється адміністративними органами стосовно інших адміністративних органів та спрямовується на перевірку дотримання ними вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних норм і правил під час провадження ними містобудівної діяльності. Також підтверджується це відсутністю відповідної вказівки на Закон України «Про адміністративну процедуру» у ст. 41¹ Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

Висновки і перспективи. З'ясовано, що прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» сприяло оновленню спеціального адміністративно-процедурного законодавства, у тому числі у сфері архітектурної та містобудівної діяльності та державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду. Обґрунтовано, що приведення положень Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру» є надмірно поверхневим та перебільшеним оціночними поняттями, що неминуче призведе до виникнення колізій та інших прикладних проблем на практиці.

Встановлено, що положення Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» не було приведено у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру», а внесені зміни стосувались лише узгодження їх сфери правового регулювання, з підкресленням їх співвідношення як загального та спеціального законів. Обґрунтовано, що встановлення особливостей, визначених Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», та ступеня їх врегулювання (або не врегулювання) загальними положеннями, передбачених Законом України «Про адміністративну процедуру», а також відповідності принципам адміністративної процедури істотно ускладнюватиме належне правозастосування.

Визначено особливості застосування положень Закону України «Про адміністративну процедуру» під час здійснення державного архітектурно-будівельного контролю і нагляду. Обґрунтовано, що порядок здійснення державного архітектурно-будівельного контролю повинен відповідати принципам адміністративної процедури та регулюється положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру» як загального закону. Встановлено, що державний архітектурно-будівельний нагляд положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру» не регулюється.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є встановлення стану відповідності законодавства у сферах архітектурної та містобудівельної діяльності, державного архітектурно-будівельного контролю положенням Закону України «Про адміністративну процедуру».

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення 05.05.2026).
2. Бурла І.Г. Публічне адміністрування житлового будівництва в Україні: дис. ... д-ра філософ.: 081-Право. Київ, 2025. 216 с.
3. Гульчак О.В. Державний архітектурно-будівельний нагляд: сутнісні та процедурні характеристики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 402–405. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/102> (дата звернення 05.05.2026).
4. Гульчак О.В. Адміністративний процесуальний статус Державної інспекції архітектури та містобудування України: дис. ... д-ра філософ.: 081–Право. Одеса, 2023. 199 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/793671cb-d801-4a7e-adc3-7d91f47672da> (дата звернення 05.05.2026).
5. Калашніков Г.Ю. До характеристики контрольно-наглядових процедур у сфері будівельної діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5(2). С. 37–41. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppr_2020_5\(2\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppr_2020_5(2)_9) (дата звернення 05.05.2026).
6. Лавренікова О.С. Публічне адміністрування будівництва в Україні: дис. ... д-ра філософ.: 081–Право. Київ, 2020. 206 с.
7. Матвійчук А.В. Контрольні провадження у галузі будівництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 215 с.
8. Ромасько В.О. Державний контроль у сфері будівництва: адміністративно-правові засади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 196 с.
9. Тимків І.В. Публічне адміністрування архітектурно-будівельного контролю та нагляду в Україні. *Приватне та публічне право*. 2024. № 2. С. 56–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpulaw_2024_2_12 (дата звернення 05.05.2026).
10. Чекомасова Н.Б. Адміністративно-правові засади державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 239 с.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»: Закон України від 10.10.2024 № 4017-IX. Дата оновлення: 01.03.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-20#Text> (дата звернення 05.05.2026).
12. Про основи містобудування: Закон України від 16.11.1992 № 2780-XII. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#top> (дата звернення 05.05.2026).
13. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. Дата оновлення: 03.05.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення 05.05.2026).
14. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (дата звернення 05.05.2026).
15. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» від 18.10.2023 № 10161. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=10161&conv=9> (дата звернення 15.04.2026).
16. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. Дата оновлення: 02.03.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#top> (дата звернення 05.05.2026).
17. Про основні засади державного нагляду (контролю): Закон України від 08.04.2026 № 4840-IX. Дата оновлення: 08.04.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4840-20#top> (дата звернення 05.05.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Р. В. Негара, доктор філософії (PhD) в галузі права, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0003-3942-708X

ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ «ЗІ» АБО «ІЗ» СПЕЦІАЛЬНИМ СТАТУСОМ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНО ВІРНОГО ПРИЙМЕННИКА

Стаття присвячена визначенню термінологічно вірного прийменника («із» або «зі») для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ. Встановлено, що у положеннях законів України безсистемно та хаотично вживаються прийменники «із» та «зі» для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ. Обґрунтовано, що визначення термінологічно вірного прийменника для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ сприятиме не тільки забезпеченню вживання єдиного понятійно-категоріального апарату, а й упорядкуванню чинного законодавства, що визначає статус цих органів державної виконавчої влади.

З'ясовано, що вперше у національному законодавстві на рівні програмних документів для позначення спеціального статусу ЦОВВ вживався прийменник «із». В результаті у більшості законів України, розроблених на виконання зазначених програмних документів, для позначення спеціального статусу ЦОВВ також вживається прийменник «із», але у профільному законодавчому акті – Законі України «Про центральні органи виконавчої влади» використовується прийменник «зі». Виявлено випадки одночасного вживання у положеннях законів прийменників «із» та «зі» для позначення спеціального статусу ЦОВВ, що свідчить про їх отождошення законодавцем.

Встановлено відсутність хронологічної послідовності до використання прийменників «із» та «зі» для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ, оскільки зазначені прийменники вживаються у положеннях законів України прийнятих у різні часи (і до прийняття Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», і після, навіть, у теперішній час).

Обґрунтовано, що для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ необхідно використовувати прийменник «зі», оскільки це одночасно відповідає вимогам українського правопису та сприяє досягненню милозвучності під час вимовлення відповідного словосполучення. Запропоновано внести зміни до положень законів, присвячених ЦОВВ, які мають спеціальний статус, шляхом заміни прийменника «із» на прийменник «зі», а під час розробки та прийняття нових законів для позначення спеціального статусу ЦОВВ використовувати прийменник «зі».

Ключові слова: центральний орган виконавчої влади, центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, статус, правовий статус, адміністративно-правовий статус, спеціальний статус, термін, поняття, понятійно-категоріальний апарат.

R. V. Nehara. Central Bodies of Executive Power “zi” or “iz” special status: to determine the terminologically correct preposition

The article is devoted to the definition of a terminologically correct preposition (“zi” or “iz”) for the purposes of designating the special status of central government bodies. It has been established that the provisions of the laws of Ukraine use the prepositions “zi” or “iz” in an unsystematic and chaotic manner for the purposes of designating the special status of central government bodies. It is substantiated that the definition of a terminologically correct preposition for the purposes of designating the special status of central government bodies will contribute not only to ensuring the use of a single conceptual and categorical apparatus, but also to streamlining the current legislation that determines the status of these state authorities.

It was found that for the first time in national legislation at the level of program documents, the preposition “iz” was used to denote the special status of the Central Executive Authorities. As a result, in most laws of Ukraine developed to implement the aforementioned program documents, the preposition “iz” is also used to denote the special status of the Central Executive Authorities, but in the core legislative act – the Law of Ukraine “On Central Executive Authorities” the preposition “zi” is used. Cases of simultaneous use of the prepositions “zi” and “iz” in the provisions of laws to denote the special status of the Central Executive Authorities were identified, which indicates their identification by the legislator.

It is established that there is no chronological sequence to the use of the prepositions “iz” and “zi” for the purposes of designating the special status of the Central Executive Authorities, since these prepositions are used in the provisions of the laws of Ukraine adopted at different times (both before the adoption of the Law of Ukraine “On Central Executive Authorities”, and after, even at the present time).

It is substantiated that for the purposes of designating the special status of the Central Executive Authorities, it is necessary to use the preposition “zi”, since this simultaneously meets the requirements of Ukrainian spelling and contributes to achieving melodiousness when pronouncing the corresponding phrase. It is proposed to amend the provisions of the laws dedicated to the Central Executive Authorities, which have a special status, by replacing the preposition “iz” with the preposition

© Р. В. Негара, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

“zi”, and when developing and adopting new laws to designate the special status of the Central Executive Authorities, use the preposition “zi”.

Key words: central executive body, central executive body with special status, central executive body with special status, status, legal status, administrative-legal status, special status, term, concept, conceptual and categorical apparatus.

Постановка проблеми. Центральні органи виконавчої влади (далі – ЦОВВ) посідають особливе місце в системі органів виконавчої влади (невипадково в їх найменуванні підкреслюється їх «центральне» положення стосовно усіх інших), забезпечуючи формування та реалізацію державної політики у відповідних сферах. Складність системи ЦОВВ може бути підтверджена багатьма факторами, головним з яких є їх диференціація на види, зокрема лише на законодавчому рівні у системі ЦОВВ виокремлюються міністерства, інші ЦОВВ (служби, агентства, інспекції, комісії, бюро) та ЦОВВ, які мають спеціальний статус.

ЦОВВ, які мають спеціальний статус, вже вирізняються у системі ЦОВВ, але поряд з цим, аналіз чинного законодавства свідчить, що для їх позначення використовуються різні терміни «центральні органи виконавчої влади **зі** спеціальним статусом» та «центральні органи виконавчої влади **із** спеціальним статусом». На перший погляд здається, що від того, який використовується прийменник, зокрема «зі» або «із», для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ особливого значення немає, а їх зміст є тотожним, тим більше зважаючи на їх однопорядковість. Водночас, очевидно, що використання термінологічного апарату у чинному законодавстві має важливе значення як у контексті забезпечення вимог якості закону та його належному правозастосуванню, так і дотримання у чинному законодавстві вимог орфографії. Окрім того, не менш важливим є застосування єдиного понятійно-категоріального апарату. З урахуванням цього пошук термінологічно вірного прийменника для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ є актуальним та необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання діяльності ЦОВВ та їх окремих видів традиційно перебуває у фокусі уваги науковців. Це праці В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, Д.В. Бараненка, Л.Р. Білої-Гіунової, О.С. Бріта, Ю.В. Ващенко, Ю.С. Даниленко-Негара, С.В. Ківалова, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, О.І. Лавренової, Д.В. Лученка, І.І. Людькової, Т.О. Мацелик, О.Є. Панфілова, Д.В. Приймаченка, О.П. Хамходери та ін. Разом з тим, питання забезпечення одноманітної термінології у позначенні спеціального статусу ЦОВВ не досліджувалося. У зв'язку з цим, **метою** статті є визначення термінологічно вірного прийменника для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, вперше про ЦОВВ, які мають спеціальний статус, згадується у положеннях Концепції адміністративної реформи в Україні [1] та позначаються словосполученням «із спеціальним статусом». Отже, вперше у національному законодавстві для позначення спеціального статусу ЦОВВ вживався саме прийменник «із».

Аналогічна тенденція спостерігається і в інших програмних документах, затверджених Президентом України, зокрема Стратегії реформування системи державної служби в Україні, затвердженої Указом Президента України від 14.04.2000 № 599/2000 [2], та Урядом України, зокрема Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 № 474 [3] та Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1013-р [4].

Невипадково і у законах України, розроблених на виконання зазначених програмних документів, також вживається прийменник «із» для позначення спеціального статусу ЦОВВ, зокрема законах України, що визначають статус окремих ЦОВВ: «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про Фонд державного майна України», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», «Про Антимонопольний комітет України», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» та законах України, що регулюють правовідносини у відповідних сферах: «Про запобігання корупції», «Про лікарські засоби» від 28.07.2022, «Про медіа», «Про критичну інфраструктуру», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про вищу освіту» тощо.

У нещодавно прийнятому Законі України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» [5] для позначення спеціального статусу Українського інституту національної пам'яті також вживається прийменник «із» (п. 12 ч. 1 ст. 1, п. 4 ч. 1 ст. 13). Крім того, зазначений прийменник використовується й в інших законах України до яких вносяться зміни, зокрема Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про географічні назви», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років».

У положеннях законів України про Державний бюджет України на відповідний рік вживається словосполучення «із спеціальним статусом» під час визначення типів державних органів з метою встановлення

розмірів посадових окладів (абз. 3 пп. 1 п. 12 розділу «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» [6], абз. 3 пп. 1 п. 11 розділу «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [7]). У аналогічному контексті та з такою ж метою, але у положеннях Закону України «Про державну службу» вживається поняття «державні органи зі спеціальним статусом» (абз. 5 п. 1 ч. 7 ст. 51) [8].

Профільний законодавчий акт – Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» [9] для позначення ЦОВВ, які мають спеціальний статус, у ст. 24 використовує словосполучення «зі спеціальним статусом» Поряд з цим, двічі у положеннях Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» вживається це поняття з прийменником «із», зокрема у абз. 1-2 ч. 7 ст. 19 зазначається про ЦОВВ «із спеціальним статусом» [9]. Втім, слід зауважити, що ст. 19 зазначеного Закону була доповнена ч. 7 у 2014 році у результаті прийняття Закону України «Про запобігання корупції» [10].

Аналогічна поєднаність спостерігається і у положеннях законів України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» [11] – якщо в основній частині зазначеного Закону для позначення спеціального статусу ЦОВВ вжито прийменник «із» (ч. 1 ст. 1, пп. «е» п. 1 ч. 4 ст. 4), то у прикінцевих та перехідних положеннях навпаки прийменник «зі» (пп. 15 п. 2 розділу III, п. 4 розділу III); «Про запобігання корупції» [11] – для позначення спеціального статусу НАЗК використовується прийменник «зі» (ч. 1 ст. 4), а у пп. 19 п. 5 розділу XIII – «із».

У свою чергу прийменник «зі» вживається зокрема у законах України, що визначають статус окремих ЦОВВ, наприклад, Законі України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» та законах України, що регулюють правовідносини у відповідних сферах: «Про державну службу», «Про розвідку», «Про електронні комунікації», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні».

Узагальнивши наведені приклади слід констатувати, що у більшості випадків у законах України для позначення спеціального статусу ЦОВВ вживається прийменник «із». У цілому аналогічне співвідношення спостерігається і у підзаконних актах, хоча зауважимо про неможливість та, напевно, і недоцільність їх точного статистичного визначення.

Більш детальний аналіз встановлених випадків свідчить про безсистемне вживання прийменників «із» та «зі» для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ. Підтверджується це наступним.

По-перше, у положеннях одних і тих саме законах одночасно вживаються обидва ці прийменники. Це свідчить про те, що законодавець не розрізняє зазначені прийменники під час їх використання для позначення спеціального статусу ЦОВВ.

По-друге, відсутністю послідовності хронологічного підходу до використання зазначених прийменників. І до прийняття Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», і після у законодавчих актах вживаються обидва із цих прийменників. Хаотичне застосування досліджуваних прийменників для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ спостерігається по теперішній час.

У свою чергу визначення термінологічно вірного прийменника для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ сприятиме не тільки забезпеченню вживання єдиного понятійно-категоріального апарату, а й упорядкування чинного законодавства, що визначає статус ЦОВВ.

В українському правописі стосовно уживання прийменника «з» і його варіантів «Із», «зі» («зо») зазначено, що «із, зі (зо) як варіанти прийменника з уживаємо перед буквами, що передають важкі для вимови збіги приголосних звуків та для досягнення милозвучності. Із уживаємо перед одиничними буквами, що позначають свистячі з, с, ц та шиплячі ж, ч, ш, незалежно від закінчення попереднього слова та на початку речення ...» [12, с. 30], а «зі вживаємо, якщо буквосполучення наступного слова має переважно початкові з, с, ш, а також деякі інші букви, незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи ...» [12, с. 30].

Враховуючи це, у відповідності до вимог українського правопису перед словосполученням «спеціальний статус» повинен вживатися прийменник «зі», оскільки слово «спеціальний» починається з двох приголосних та першої букви «с». Крім того, це сприяє досягненню милозвучності.

Звернення до технологій штучного інтелекту також вказує на те, що термінологічно та стилістично правильним є використання прийменника «зі» для позначення спеціального статусу ЦОВВ. Так, у відповідь на питання «Як правильно центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом чи із спеціальним статусом?» найбільш поширені сервіси штучного інтелекту надають відповідь: «Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом» (зокрема ChatGPT [13], Gemini [14], Microsoft Copilot [15], Grok [16]). При цьому, ChatGPT вказує також на те, що форма «із спеціальним статусом» теж іноді трапляється і не є грубою помилкою, але в цьому випадку вона менш природна з погляду милозвучності [13]. Одночасно з цим слід погодитись із О.П. Подцерковним стосовно того, що «висновок штучного інтелекту не має обґрунтовального значення та використовується як джерело

додаткової інформації, але підтверджує, що висновки, зроблені у цій роботі, ґрунтуються на розумному підході» [17, с. 172].

З огляду на це, у чинному законодавстві для позначення спеціального ЦОВВ також має вживатися прийменник «зі», що вимагає з одного боку внесення змін до законодавчих актів, а з іншого боку врахування цього під час розробки проєктів нових законодавчих актів.

Висновки та перспективи. У результаті проведеного дослідження встановлено, що у положеннях законів України безсистемно та хаотично вживаються прийменники «із» та «зі» для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ. Обґрунтовано, що визначення термінологічно вірного прийменника для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ сприятиме не тільки забезпеченню вживання єдиного понятійно-категоріального апарату, а й упорядкування чинного законодавства, що визначає статус ЦОВВ.

Встановлено, що для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ у положеннях одних і тих самі законах одночасно вживаються прийменники «із» та «зі» (свідчить про те, що законодавець не розрізняє зазначені прийменники під час їх використання для позначення спеціального статусу ЦОВВ), а також відсутність послідовного хронологічного підходу до використання прийменників «із» та «зі» для позначення спеціального статусу ЦОВВ.

Обґрунтовано, що для цілей позначення спеціального статусу ЦОВВ необхідно використовувати прийменник «зі», оскільки це одночасно відповідає вимогам українського правопису та сприяє досягненню милозвучності під час вимовлення відповідного словосполучення. Запропоновано внести зміни до положень законів, присвячених ЦОВВ, які мають спеціальний статус, шляхом заміни прийменника «із» на прийменник «зі», а під час розробки та прийняття нових законів для позначення спеціального статусу ЦОВВ використовувати прийменник «зі».

Список використаних джерел:

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. Дата оновлення: 28.05.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#top> (дата звернення 15.04.2026).
2. Про Стратегію реформування системи державної служби в Україні: Указ Президента України від 14.04.2000 № 599/2000. Дата оновлення: 14.04.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599/2000#Text> (дата звернення 15.04.2026).
3. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 № 474-р. Дата оновлення: 25.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80#top> (дата звернення 15.04.2026).
4. Про схвалення Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1013-р. Дата оновлення: 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 15.04.2026).
5. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. Дата оновлення: 08.03.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> (дата звернення 15.04.2026).
6. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX. Дата оновлення: 23.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#top> (дата звернення 15.04.2026).
7. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX. Дата оновлення: 21.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#top> (дата звернення 15.04.2026).
8. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Дата оновлення: 12.03.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 15.04.2026).
9. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Дата оновлення: 30.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#top> (дата звернення 15.04.2026).
10. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення: 07.02.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 15.04.2026).
11. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку: Закон України від 16.12.2021 № 1971-IX. Дата оновлення: 27.02.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text> (дата звернення 15.04.2026).
12. Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019. 393 с. URL: <https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/standarty/pravopys/ukr.pravopys-2019.pdf> (дата звернення 15.04.2026).
13. ChatGPT. OpenAI. URL: <https://chatgpt.com/> (дата звернення 15.04.2026).
14. Gemini. Google. URL: <https://gemini.google.com/app/> 8b14d7c41cd95354?hl=uk (дата звернення 15.04.2026).
15. Microsoft Copilot. URL: <https://copilot.microsoft.com/chats/QZRnLDJ4zvRNiorrhRcSE> (дата звернення 15.04.2026).
16. Grok. URL: <https://grok.com/c/f430732e-2d67-4dfd-a26d-2a447e21ac75?rid=0eb76d3d-5e17-4e7e-826d-80040f8540fa> (дата звернення 15.04.2026).

17. Подцерковний О.П. Щодо темпорального застосування позовної давності у відносинах приватизації у світлі конституційних принципів. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2025. Том XXXVI. С. 159–175. DOI <https://doi.org/10.32782/npuola.v36.2025.19> (дата звернення 15.04.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Н. І. Некрасова, кандидат юридичних наук, радник директора
ТОВ «КАНДІЯ МЕД»
ORCID: 0009-0001-5089-8803

ПІДЗАКОННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБІГУ МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ

Розкрито, що підзаконні нормативно-правові акти як джерела адміністративного права у сфері адміністративно-правового забезпечення обігу медичних виробів в Україні мають похідний, але системоутворюючий характер. Визначено, що їх правова природа полягає у формалізованій конкретизації законодавчих приписів через встановлення загальнообов'язкових правил поведінки. Такі акти забезпечують трансформацію абстрактних норм законів у процедурні алгоритми діяльності суб'єктів публічного адміністрування. Їх обов'язковість та ієрархічна підпорядкованість актам вищої юридичної сили гарантують узгодженість правового регулювання. Вони виступають інструментами реалізації державної політики у сфері технічного регулювання медичних виробів. Проаналізовано, що сутність підзаконних нормативно-правових актів розкривається через їх адміністративно-правову природу як вторинних, але гнучких джерел права. Вони забезпечують адаптацію законодавчих норм до динамічних умов обігу медичних виробів. Їх ієрархічна структура включає акти Кабінету Міністрів України як носії матеріальних норм та акти центральних органів виконавчої влади як інструменти процедурної деталізації. Така система запобігає колізіям і забезпечує стабільність правового регулювання. Ключовою ознакою є встановлення загальнообов'язкових правил поведінки, які безпосередньо впливають на процеси обігу продукції. Визначено, що у сфері адміністративно-правового забезпечення обігу медичних виробів підзаконні нормативно-правові акти мають спеціалізований регулятивний характер. Вони охоплюють технічні, процедурні та контрольні аспекти, зокрема встановлення вимог до безпечності, ефективності та якості медичних виробів. Такі акти визначають критерії введення продукції в обіг, процедури оцінки відповідності, маркування та проведення клінічних досліджень. Важливою складовою є закріплення засобів державного нагляду, включаючи контроль, обмеження або вилучення небезпечної продукції з обігу.

Ключові слова: адміністративні процедури, державний нагляд, технічне регулювання, оцінка відповідності, сертифікація продукції, безпечність продукції, якість продукції, публічне адміністрування, нормативне регулювання, ієрархія актів, правозастосування, клінічні дослідження, маркування продукції, стандартизація.

N. I. Nekrasova. Subsidiary regulatory acts as sources of administrative law in regulating the circulation of medical devices in Ukraine

It is substantiated that subordinate normative legal acts, as sources of administrative law within the framework of administrative and legal support for the circulation of medical devices in Ukraine, possess a derivative yet system-forming character. Their legal nature is defined by the formalized concretization of statutory provisions through the establishment of generally binding rules of conduct. Such acts ensure the operationalization of abstract legislative norms into clearly structured procedural algorithms governing the activities of public administration entities. Their binding force, combined with hierarchical subordination to acts of higher legal authority, secures the coherence and consistency of the regulatory framework. In this context, they function as key instruments for the implementation of state policy in the field of technical regulation of medical devices. The doctrinal essence of these acts is revealed through their administrative-legal nature as secondary, yet flexible and adaptive, sources of law. These acts facilitate the adaptation of legislative norms to the dynamic and technologically evolving conditions of medical device circulation. Their hierarchical structure encompasses acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which establish substantive regulatory provisions, and acts of central executive authorities, which provide detailed procedural regulation. This multi-level regulatory architecture minimizes normative conflicts and enhances the stability of legal governance. A defining feature is the establishment of universally binding rules of conduct that directly shape market access and circulation processes. Consequently, subordinate normative legal acts perform a central role in structuring administrative-legal relations in this domain. Within the system of administrative and legal support for the circulation of medical devices, subordinate normative legal acts exhibit a specialized regulatory function. They comprehensively address technical, procedural, and supervisory dimensions, including the establishment of requirements for safety, performance, and quality of medical devices. These acts define the legal criteria for placing products on the market, regulate conformity assessment procedures, labeling requirements, and the conduct of clinical investigations. A critical component is the institutionalization of state supervision mechanisms, encompassing regulatory oversight, restriction, and withdrawal of unsafe products from circulation. Collectively, these instruments ensure a high level of legal certainty, regulatory efficiency, and protection of public health within the medical device sector.

Key words: administrative procedures, state supervision, technical regulation, conformity assessment, product certification, product safety, product quality, public administration, regulatory framework, hierarchy of acts, law enforcement, clinical investigations, product labeling, standardization.

© Н. І. Некрасова, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення ролі підзаконних нормативно-правових актів у системі адміністративного права України, зокрема у сфері адміністративно-правового забезпечення обігу медичних виробів. У сучасних умовах розвитку системи охорони здоров'я та інтеграції України до європейського правового простору особливого значення набуває ефективність правового регулювання відповідних суспільних відносин. Підзаконні нормативно-правові акти виступають ключовими інструментами конкретизації законодавчих норм та забезпечення їх практичної реалізації. Саме через них здійснюється процедурне впорядкування діяльності суб'єктів публічного адміністрування та суб'єктів господарювання. Водночас складність і багаторівневість регулювання обігу медичних виробів потребує системного наукового аналізу таких актів. Це зумовлює необхідність дослідження їх правової природи, функцій та місця у системі джерел адміністративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі до певних загальних або спеціальних аспектів адміністративно-правового забезпечення обігу медичних виробів дослідження звертали свою увагу вчені О. Буга, Ю. Бутильська, А. Вдовиченко, В. Галуцько, К. Головка, А. Горбач, Ю. Гридасов, О. Діхтєвський, О. Дніпров, Г. Денисенко, С. Євдокіменко, О. Зима, Л. Журавель, І. Іванишук, Р. Іванова, А. Картавцев, В. Колпаков, О. Корнійченко, Ю. Ковальчук, С. Короед, О. Коротун, Т. Кот, Л. Котвіцька, В. Левицька, С. Лисенко, О. Махмурова-Дишлюк, Б. Месут, Р. Мельник, О. Муляр, М. Муза, Ю. Озсой, В. Олефір, Т. Олейнікова, В. Остап'юк, В. Пасічник, О. Пашков, Л. Патіота, В. Петришин, Н. Полковнікова, В. Повидиш, Г. Прокопенко, О. Правило, М. Руденко, С. Слабкий, О. Сіделковський, О. Смаголь, О. Сноз, В. Стеценко, Т. Харченко, О. Харченко, Т. Юрченко, Ю. Челік, М. Чудик, Р. Шишка, К. Яценко, О. Юрчук, О. Фелик та ін. та ін. Проте безпосереднім предметом наукового аналізу у них були інші відмінні від нас наукові положення.

Мета статті полягає в тому щоб на основі теорії адміністративного права діючого законодавства та підзаконної правотворчості розкрити зміст підзаконних нормативно-правових актів в яких зосереджені норми адміністративного права що забезпечують обіг медичних виробів в Україні.

Виклад основних положень. Підзаконний нормативно-правовий акт у законодавстві України визначається як самостійна форма зовнішнього закріплення правових норм, що має похідний характер від Конституції України, законів та чинних міжнародних договорів. Його правова природа полягає у забезпеченні реалізації законодавчих приписів через їх деталізацію, конкретизацію та процедурне впорядкування. Такий акт виступає інструментом публічного адміністрування, за допомогою якого суб'єкти правотворчої діяльності здійснюють регулятивний вплив на суспільні відносини у межах визначеної компетенції. Водночас обов'язковою ознакою підзаконного нормативно-правового акта є його відповідність актам вищої юридичної сили та узгодженість у межах ієрархії нормативно-правових актів. Законодавча конструкція підзаконного нормативно-правового акта охоплює визначення його форм, порядку прийняття та можливості спільного видання, що свідчить про його процедурно-організаційну природу. Особливістю є те, що такі акти можуть затверджувати інші нормативні документи (положення, інструкції, правила), які набувають юридичної сили як складова відповідного акта. Окремим різновидом виступає модельний підзаконний нормативно-правовий акт, який має стандартизуючий характер і спрямований на уніфікацію правозастосовної практики [1].

Підзаконні нормативно-правові акти, на думку В. В. Галуцька, Р. Б. Шишки, О. В. Фелика та ін., мають адміністративно-правову природу як вторинні, проте значущі джерела адміністративного права. Їх сутність полягає у тому, що вони видаються адміністративними органами на основі та на виконання законів до моменту правозастосування. Підкреслюється, що такі акти забезпечують гнучкість системи публічного адміністрування, дозволяючи адаптувати законодавчі приписи до конкретних сфер суспільних відносин. Водночас вони виступають обов'язковими для виконання як органами публічної влади, так і іншими суб'єктами права після належної легалізації. Їх нормативний характер проявляється у встановленні загальнообов'язкових правил поведінки, що мають регулятивне значення. Сутність підзаконних нормативно-правових актів розкривається через концепцію їх дворівневої ієрархічної структури. На верхньому рівні знаходяться акти Президента та Кабінету Міністрів України, які формують матеріальні норми адміністративного права у формах правил, порядків і регламентів. На нижчому розташовані акти центральних органів виконавчої влади, що деталізують процедурні аспекти діяльності адміністративних органів. Така структура забезпечує системність і узгодженість правового регулювання, запобігаючи колізіям у правозастосуванні [2].

На думку, М. Руденко зміст підзаконних нормативно-правових актів зводяться до того, що вони являють собою форму закріплення загальнообов'язкових правил поведінки, які конкретизують і деталізують норми законів до стадії їх правозастосування. Охоплюють встановлення вторинних норм права, що мають регулятивний характер і спрямовані на впорядкування суспільних відносин через адміністративну діяльність. Вони формуються у вигляді приписів загального характеру, які визначають порядок дій, процедурні алгоритми та стандарти діяльності суб'єктів права. Такі акти виступають інструментом реалізації функцій держави, оскільки забезпечують перехід від абстрактних законодавчих норм до їх практичного застосування. Водночас їх зміст має подвійну природу, поєднуючи в собі як елементи правотворчості, так і інструменти адміністративної діяльності [3].

Не є виключенням із вище зазначених доктринальних положень щодо предмету нашого наукового аналізу підзаконні нормативно-правові акти у сфері забезпечення обігом медичних виробів з певними особливостями

горизонтального характеру. Так, Постановою Кабінету Міністрів України затверджений Технічний регламент щодо медичних виробів, норми якого мають визначальне значення для системи забезпечення обігу медичних виробів, оскільки встановлює обов'язкові вимоги до їх безпечності та ефективності. Саме цей підзаконний нормативно-правовий акт закріплює критерії, за якими медичні вироби можуть бути введені в обіг і допущені до використання. Він визначає базові поняття, класифікацію медичних виробів та їх правовий статус у межах національної системи технічного регулювання. Важливою складовою його змісту є встановлення загальних і спеціальних вимог до конструкції, виробництва та експлуатації медичних виробів. Формує обов'язковість відповідності продукції гармонізованим стандартам як доказу її належної якості. Ключове значення зазначеної постанови полягає у врегулюванні процедур оцінки відповідності медичних виробів перед їх введенням в обіг. Вона встановлює адміністративні алгоритми проведення сертифікації, декларування відповідності та залучення органів з оцінки відповідності. Важливим є значення цього підзаконного нормативно-правового акта у сфері державного контролю та нагляду за обігом медичних виробів. Він визначає повноваження органів державного ринкового нагляду щодо перевірки відповідності продукції та реагування на виявлені порушення. У разі невідповідності медичних виробів встановленим вимогам передбачено можливість їх обмеження, заборони або вилучення з обігу. Також акт регламентує порядок ведення реєстрів суб'єктів, відповідальних за введення продукції в обіг, що забезпечує прозорість ринку. Важливою є його роль у встановленні процедур клінічних досліджень і контролю за їх проведенням [3].

Технічний регламент щодо медичних виробів для діагностики *in vitro*, який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2013 р. забезпечує комплексне адміністративно-правове регулювання обігу медичних виробів для діагностики *in vitro*, встановлюючи обов'язкові вимоги до їх введення в обіг, експлуатації, оцінки відповідності та державного контролю. Його положення визначають юридичні критерії, за яких медичні вироби можуть бути допущені на ринок України, зокрема через процедури оцінки відповідності, маркування знаком відповідності технічним регламентам та складання декларації про відповідність. Особливе значення має закріплення обов'язків виробників і уповноважених представників щодо забезпечення якості, безпечності та простежуваності продукції протягом усього життєвого циклу виробу. Акт також регламентує діяльність органів з оцінки відповідності та Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками як суб'єкта публічного адміністрування, що забезпечує ведення реєстрів та здійснення нагляду. Важливим елементом є встановлення виняткових процедур допуску виробів в умовах публічних потреб (зокрема під час пандемій чи державних закупівель), що свідчить про гнучкість адміністративно-правового регулювання [4].

Наукові положення Технічного регламенту щодо активних медичних виробів, які імплантують, який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2013 р. № 755, свідчать, що забезпечення обігу медичних виробів реалізується через встановлення обов'язкової вимоги їх відповідності технічному регламенту як передумови введення в обіг та експлуатацію, що формує базовий адміністративно-правовий бар'єр безпеки. Визначено, що ключовим інструментом такого забезпечення є процедура оцінки відповідності, яка інтегрує стандарти якості, клінічну оцінку та перевірку експлуатаційних характеристик виробів, забезпечуючи їх допуск на ринок лише за умови доведеної безпечності. Нормативно закріплено обов'язок маркування виробів знаком відповідності технічним регламентам, що виступає юридичним підтвердженням їх належної якості та відповідності встановленим вимогам. Водночас значна роль відведена суб'єктам публічного адміністрування, зокрема Держлікслужбі, яка здійснює ринковий нагляд, контроль та реагування на ризики, включаючи вилучення небезпечної продукції з обігу. Системно передбачено постмаркетинговий контроль через обов'язок повідомлення про несправності та негативні наслідки застосування виробів, що забезпечує безперервний моніторинг їх безпечності [5].

На другому рівні слід відзначити, норми Порядку ведення Реєстру осіб, відповідальних за введення медичних виробів, активних медичних виробів, які імплантують, та медичних виробів для діагностики *in vitro* в обіг, форми повідомлень, переліку відомостей, які зберігаються в ньому, та режиму доступу до них, що затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 10 лютого 2017 року № 122. Які імplementують положення технічного регулювання, закріплені у постановах Кабінету Міністрів України № 753, № 754 та № 755 від 2 жовтня 2013 року, які встановлюють вимоги до медичних виробів, виробів для діагностики *in vitro* та активних імплантованих виробів. Наказ конкретизує положення цих актів, визначаючи процедурний механізм ведення Реєстру осіб, відповідальних за введення продукції в обіг, що впливає з відповідних пунктів технічних регламентів. Його зміст також кореспондує із Законом України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», оскільки використовує категорії «встановлені вимоги» та «введення в обіг» у значенні цього закону. Додатково норми наказу узгоджуються із законами України «Про публічні електронні реєстри» та «Про електронні документи та електронний документообіг», що забезпечує цифрову форму реалізації прав і обов'язків суб'єктів господарювання. Адміністративно-правове забезпечення, закріплене в цьому наказі, проявляється через встановлення повної процедури формування, ведення та використання Реєстру як інформаційно-комунікаційної системи. Норми акта визначають суб'єктів правовідносин (створювачів, реєстраторів, адміністратора), їх повноваження та обов'язки, що формує чітку організаційно-правову структуру публічного адміністрування у цій сфері. Особливе значення має

регламентація порядку подання повідомлень із використанням електронного кабінету та кваліфікованого електронного підпису, що забезпечує прозорість і юридичну визначеність процедур. Водночас встановлюються підстави для залишення повідомлень без розгляду, строки внесення відомостей та порядок їх зміни або виключення, що формує механізм адміністративного контролю [6].

Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 22 січня 2020 року № 142, що затвердив Методичні рекомендації із застосування Технічного регламенту стосовно медичних виробів був прийнятий на основі визначеної системи нормативно-правових актів, що формують правові засади технічного регулювання у сфері медичних виробів. Його видання прямо ґрунтується на положеннях Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», який визначає загальні правила встановлення обов'язкових вимог до продукції та процедур оцінки відповідності. Важливе значення має також постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1057, яка закріплює сфери технічного регулювання за відповідними центральними органами виконавчої влади, у тому числі за МОЗ України. Крім того, нормативною основою виступає Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2015 р. № 267, що визначає компетенцію цього органу у сфері формування та реалізації державної політики. Безпосередньою предметною базою наказу є технічні регламенти щодо медичних виробів, затверджені постановами Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2013 р. № 753, № 754 та № 755, які встановлюють обов'язкові вимоги до безпеки та якості відповідної продукції. Особливості забезпечення обігу медичних виробів відповідно до цього наказу полягають у запровадженні системного, ризик-орієнтованого та науково обґрунтованого підходу до їх класифікації, оцінки відповідності та подальшого використання. Центральним елементом є класифікація медичних виробів за ступенем потенційного ризику для життя і здоров'я людини, що безпосередньо впливає на обсяг процедур контролю та перевірки перед введенням продукції в обіг. Встановлено, що кожен виріб повинен відповідати основним вимогам безпеки, супроводжуватися належною технічною документацією та проходити процедури оцінки відповідності, які диференціюються залежно від класу виробу. Важливою складовою є обов'язковість клінічного оцінювання та, у визначених випадках, проведення клінічних досліджень, що забезпечує доказову базу ефективності та безпечності продукції [7].

Типовим є Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 11 жовтня 2017 року № 1245 (у редакції від 20 січня 2020 року), що затвердив перелік національних стандартів, відповідність яким надає презумпцію відповідності медичних виробів вимогам Технічного регламенту щодо медичних виробів. Положення цього підзаконного нормативно-правового акта визначають, що обіг медичних виробів в Україні безпосередньо пов'язаний із дотриманням національних стандартів, гармонізованих із європейськими нормами. Встановлено, що відповідність таким стандартам створює презумпцію відповідності медичних виробів вимогам технічного регламенту, що значно спрощує процедури введення продукції в обіг. Це означає, що виробник, який дотримується визначених стандартів, апріорі вважається таким, що забезпечує належний рівень безпеки та якості продукції. Нормативно закріплено зв'язок між технічним регулюванням і стандартизацією як ключовими інструментами публічного адміністрування у цій сфері. Також передбачено, що перелік стандартів формується з урахуванням актів Європейського Союзу, що забезпечує імплементацію європейських підходів. Особливістю правового регулювання є те, що стандарти охоплюють усі етапи обігу медичних виробів – від їх проектування і виробництва до транспортування, стерилізації та використання. Вони встановлюють вимоги до безпеки, якості, біологічної сумісності, стерильності та функціональних характеристик продукції. Значна частина стандартів стосується процесів оцінки ризиків, клінічної безпеки та відповідності виробів фізико-хімічним параметрам. Це дозволяє забезпечити комплексний контроль як на стадії виробництва, так і під час введення продукції на ринок [8].

Висновки. Підзаконні нормативно-правові акти у сфері забезпечення обігу медичних виробів виступають ключовими джерелами адміністративного права, що мають похідний, але системоутворюючий характер. Їх правова природа полягає у деталізації та конкретизації норм законів, що дозволяє забезпечити ефективне правозастосування у сфері публічного адміністрування. Вони забезпечують трансформацію абстрактних законодавчих приписів у чіткі процедурні алгоритми діяльності адміністративних органів і суб'єктів господарювання. Важливою ознакою є їх обов'язковість та ієрархічна підпорядкованість актам вищої юридичної сили. У цьому контексті вони виступають інструментами реалізації державної політики у сфері технічного регулювання медичних виробів.

Сутність підзаконних нормативно-правових актів розкривається через їх адміністративно-правову природу як вторинних, але гнучких джерел права. Вони дозволяють адаптувати законодавчі приписи до конкретних сфер суспільних відносин, зокрема до складної та динамічної сфери медичних виробів. Їх ієрархічна структура забезпечує системність: акти Кабінету Міністрів України формують матеріальні норми, а акти центральних органів виконавчої влади деталізують процедурні аспекти. Така модель запобігає колізіям і забезпечує узгодженість правового регулювання. Особливе значення має їх здатність встановлювати загальнообов'язкові правила поведінки, що безпосередньо впливають на обіг продукції.

У сфері забезпечення обігу медичних виробів підзаконні нормативно-правові акти мають спеціалізований характер і спрямовані на регламентацію технічних, процедурних та контрольних аспектів. Зокрема,

технічні регламенти встановлюють обов'язкові вимоги до безпечності, ефективності та якості медичних виробів. Вони визначають критерії введення продукції в обіг, процедури оцінки відповідності, маркування та проведення клінічних досліджень. Важливим є також закріплення механізмів державного нагляду, включаючи контроль, обмеження або вилучення небезпечної продукції з ринку. Такі акти формують адміністративний алгоритм взаємодії між виробниками, органами оцінки відповідності та державними органами.

Особливістю сучасного адміністративно-правового забезпечення обігу медичних виробів є інтеграція європейських стандартів та цифрових механізмів регулювання. Підзаконні нормативно-правові акти впроваджують презумпцію відповідності через гармонізовані стандарти, що спрощує доступ продукції на ринок. Водночас вони встановлюють інформаційні інструменти, такі як електронні реєстри, які забезпечують прозорість і контроль обігу продукції. Значну роль відіграє регламентація діяльності суб'єктів публічного адміністрування, зокрема Держлікслужби, що здійснює нагляд і контроль.

Отже, підзаконний нормативно-правовий акт як джерело адміністративного права у сфері адміністративно-правового забезпечення обігу медичних виробів в Україні – це офіційний письмовий нормативний акт, прийнятий (виданий) уповноваженим суб'єктом правотворчої діяльності на основі та на виконання Конституції України, законів України та чинних міжнародних договорів, що встановлює загальнообов'язкові правила поведінки у сфері виробництва, введення в обіг, оцінки відповідності, застосування та державного контролю медичних виробів. Його права природа є похідною, що зумовлює обов'язковість відповідності актам вищої юридичної сили та дотримання ієрархії нормативно-правових актів. Такий акт містить норми адміністративного права, спрямовані на регулювання відносин у процесі здійснення публічного адміністрування обігу медичних виробів. Зміст підзаконного нормативно-правового акта полягає у конкретизації законодавчих приписів через встановлення адміністративних процедур, технічних вимог і стандартів діяльності суб'єктів праввідносин. Його реалізація забезпечує практичне здійснення повноважень органів публічної адміністрації та виконання обов'язків суб'єктами господарювання.

Список використаних джерел:

1. Про правотворчу діяльність. Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20>
2. Галунько В. В., Шишка Р. Б., Фелик О. В., Глобенко І. О., Галунько В. В. Підзаконні нормативно-правові акти. Адміністративно-правова природа дворівневої ієрархічної структури підзаконної правотворчості у публічному адмініструванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 10. С. 175–178. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/38>
3. Руденко М. М. Нормативно-правовий акт як інструмент адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності МВС України. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 14–17. <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.2>
4. Про затвердження Технічного регламенту щодо медичних виробів для діагностики in vitro: постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2013 р. № 754. *Законодавство України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/754-2013-п>
5. Про затвердження Технічного регламенту щодо активних медичних виробів, які імплантують: постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2013 р. № 755. *Законодавство України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-2013-п>
6. Про затвердження Порядку ведення Реєстру осіб, відповідальних за введення медичних виробів, активних медичних виробів, які імплантують, та медичних виробів для діагностики in vitro в обіг, форми повідомлень, переліку відомостей, які зберігаються в ньому, та режиму доступу до них : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 10 лютого 2017 року № 122. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07 березня 2017 р. за № 317/30185. *Законодавство України*. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-17>
7. Про затвердження методичних рекомендацій із застосування Технічного регламенту щодо медичних виробів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 22 січня 2020 року № 142 (у редакції від 03 листопада 2022 року). *Законодавство України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0142282-20>
8. Про затвердження переліку національних стандартів, відповідність яким надає презумпцію відповідності медичних виробів вимогам Технічного регламенту щодо медичних виробів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 11 жовтня 2017 року № 1245 (у редакції від 20 січня 2020 року). *Законодавство України*. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1245282-17>.

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

А. В. Пакін, асистент викладача кафедри публічного та міжнародного права Юридичного інституту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
ORCID: 0009-0008-9425-9561

ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено інструменти публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту в контексті забезпечення національної безпеки України. Обґрунтовано, що в сучасних умовах ця сфера не може розглядатися лише як напрям соціальної, оздоровчої чи дозвільної політики, оскільки її функціонування безпосередньо впливає на формування людського потенціалу, фізичної готовності населення, реабілітаційної спроможності держави, соціальної згуртованості та суспільної стійкості. Визначено, що інструменти публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту становлять систему юридичних, організаційних, інформаційно-аналітичних, фінансово-економічних, контрольних, наглядових і правозастосовних засобів, які використовуються уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації для реалізації державної політики, забезпечення публічного інтересу та підтримання належного функціонування відповідної сфери. Особливу увагу приділено інформаційно-аналітичним інструментам, зокрема цифровим реєстрам, офіційній статистиці, моніторинговим системам і сервісам взаємодії з громадянами, які забезпечують прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Розкрито значення фінансово-економічних інструментів, серед яких бюджетне фінансування, субвенції, дотації, грантові програми, податкові стимули, державно-приватне партнерство та міжнародна технічна допомога. Окремо проаналізовано контрольні, наглядові та правозастосовні інструменти, що забезпечують законність, прозорість, безпеку спортивної інфраструктури, належне використання публічних ресурсів і захист прав учасників фізкультурно-спортивної діяльності. Доведено, що ефективність зазначених інструментів залежить від їх нормативної визначеності, системної узгодженості, ресурсного забезпечення, прозорості, підзвітності та здатності адаптуватися до сучасних безпекових викликів. Узагальнено, що інструменти публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту мають розглядатися як важливий механізм зміцнення людського потенціалу, реабілітаційної спроможності, суспільної стійкості та національної безпеки України.

Ключові слова: публічне адміністрування, фізична культура, спорт, інструменти публічного адміністрування, національна безпека, інформаційно-аналітичні інструменти, фінансово-економічні інструменти, контроль, нагляд, правозастосування, спортивна інфраструктура, реабілітація.

A. V. Pakin. Tools of public administration in the sphere of physical culture and sports in the national security system of Ukraine

The article examines the instruments of public administration in the sphere of physical culture and sports in the context of ensuring Ukraine's national security. It is substantiated that, under contemporary conditions, this sphere cannot be considered solely as a direction of social, health-improving or leisure policy, since its functioning directly influences the formation of human potential, the physical readiness of the population, the rehabilitation capacity of the state, social cohesion and societal resilience. It is determined that the instruments of public administration in the sphere of physical culture and sports constitute a system of legal, organisational, information-analytical, financial-economic, control, supervisory and law-enforcement means used by authorised public administration entities for the implementation of state policy, the protection of the public interest and the maintenance of the proper functioning of the relevant sphere. Particular attention is paid to information-analytical instruments, including digital registers, official statistics, monitoring systems and services for interaction with citizens, which ensure the adoption of well-founded managerial decisions. The significance of financial-economic instruments is revealed, including budget financing, subventions, subsidies, grant programmes, tax incentives, public-private partnership and international technical assistance. Control, supervisory and law-enforcement instruments are analysed separately, as they ensure legality, transparency, the safety of sports infrastructure, the proper use of public resources and the protection of the rights of participants in physical culture and sports activities. It is proven that the effectiveness of these instruments depends on their normative certainty, systemic coherence, resource provision, transparency, accountability and ability to adapt to contemporary security challenges. It is generalised that the instruments of public administration in the sphere of physical culture and sports should be regarded as an important mechanism for strengthening human potential, rehabilitation capacity, societal resilience and Ukraine's national security.

Key words: public administration, physical culture, sports, instruments of public administration, national security, information-analytical instruments, financial-economic instruments, control, supervision, law enforcement, sports infrastructure, rehabilitation.

© А. В. Пакін, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Сфера фізичної культури і спорту в сучасних умовах набуває значення важливого чинника національної безпеки України, оскільки впливає на формування людського потенціалу, фізичної готовності населення, реабілітаційної спроможності держави та суспільної стійкості. Водночас результативність цієї сфери залежить не лише від нормативно-правового регулювання, а й від ефективності інструментів публічного адміністрування, за допомогою яких реалізуються управлінські, фінансові, інформаційні, контрольні та правозастосовні функції. Саме тому актуальним є дослідження змісту, ознак і видів таких інструментів з урахуванням їх ролі у забезпеченні публічного інтересу та національної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що окремі питання правового регулювання, організації та публічного адміністрування сфери фізичної культури і спорту досліджували А. Апаров, С. Балабан, О. Балинська, Г. Бордюгова, М. Василенко, З. Дубінська, Г. Гаро, О. Кушнір, О. Лавренюк, О. Моргунов, С. Нікітенко, М. Олійник, А. Палюх, А. Полянський, І. Процик, А. Скрипник, О. Сердокова, Р. Чередник, М. Шевців, О. Завальнюк, Н. Камінська, О. Кузьменко, С. Ліщук, Ю. Мічуда, М. Тихонов, Б. Шиян, Н. Ярова та інші науковці. Водночас інструменти публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту саме в контексті забезпечення національної безпеки України залишаються недостатньо комплексно дослідженими. Це зумовлює потребу у подальшому науковому аналізі їх змісту, класифікації та функціонального призначення.

Метою статті є визначення змісту, ознак і видів інструментів публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту, а також з'ясування їх ролі у забезпеченні національної безпеки України, суспільної стійкості та реабілітаційної спроможності держави.

Виклад основного матеріалу. Сфера фізичної культури і спорту в сучасних умовах набуває значення не лише як напрям соціального розвитку, оздоровлення населення чи організації дозвілля, а як важливий елемент забезпечення національної безпеки України. Її функціонування залежить не тільки від наявності нормативно-правової бази, а й від ефективності інструментів публічного адміністрування, за допомогою яких держава забезпечує реалізацію відповідної політики, підтримує спортивну інфраструктуру, організовує фінансування, здійснює контроль, нагляд та правозастосування. Особливого значення такі інструменти набувають у контексті формування фізичної готовності населення, розвитку реабілітаційної спроможності держави, підтримки ветеранів, осіб з інвалідністю та інших соціально вразливих категорій. Саме тому дослідження інструментів публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту дозволяє оцінити не лише управлінську ефективність держави, а й здатність цієї сфери виконувати ширші соціальні, гуманітарні та безпекові функції.

Інструменти публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту – це сукупність юридичних, організаційних, інформаційних і технічних засобів, використовуваних суб'єктами публічної адміністрації для реалізації державної політики, підтримки мобілізаційної готовності, оздоровлення населення та забезпечення публічного інтересу в умовах особливого періоду.

Ознаки інструментів публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту:

1) метою їх застосування є реалізація визначених завдань державної політики; у сфері фізичної культури і спорту це забезпечення права громадян на фізичну активність, збереження і зміцнення здоров'я, розвиток масового спорту, підтримка професійного спорту, патріотичне виховання молоді, а також сприяння мобілізаційній та оборонній готовності населення в умовах особливого періоду;

2) застосовуються виключно органами або посадовими особами, наділеними відповідними повноваженнями згідно з чинним законодавством; їх використання пов'язане з реалізацією адміністративних функцій, делегованих конкретним суб'єктам, наприклад, Міністерству молоді та спорту України, відповідним структурним підрозділам обласних або міських державних адміністрацій, органам місцевого самоврядування;

3) ґрунтуються на правових нормах, передбачених законами, підзаконними нормативно-правовими актами, статутними документами установ, положеннями програм розвитку тощо; наявність нормативного підґрунтя є передумовою їхньої легітимності та засобом забезпечення відповідності дій суб'єктів адміністрування принципу верховенства права;

4) орієнтовані на досягнення чітко визначеного результату; так, адміністративні договори можна використовувати для передачі спортивних об'єктів у тимчасове користування; адміністративні акти – для надання дозволів на проведення масових спортивних заходів; плани – для реалізації регіональних програм фізичного виховання;

5) не обмежуються виключно правовими формами, а включають організаційно-розпорядчі дії, цифрові сервіси, інформаційні кампанії, електронні ресурси, що забезпечують доступ громадян до послуг у сфері фізичної культури і спорту;

6) можуть варіюватися за змістом і формою реалізації залежно від рівня суб'єкта публічного адміністрування (центрального, регіонального, місцевого), а також від специфіки обставин, наприклад, в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації чи поствоєнної відбудови; гнучкість застосування дозволяє забезпечити безперервність адміністративних процесів;

7) вибір і застосування інструментів повинні ґрунтуватися на їхній здатності забезпечити найбільш ефективне досягнення мети з мінімальними витратами ресурсів; це передбачає попередній аналіз очікуваних наслідків, оцінку ризиків, а також наявність процедур контролю за виконанням поставлених завдань;

8) вони мають бути не лише результативними, а й прозорими для зовнішнього контролю; їх реалізація повинна передбачати фіксацію управлінських рішень, обґрунтованість дій, а також можливість перевірки з боку наглядових органів або громадськості, що сприяє довірі до адміністративних процедур та дотриманню принципів доброчесності;

9) не можуть бути хаотичними чи випадковими – вони функціонують як елементи єдиного механізму публічного адміністрування, що ґрунтується на правових засадах, адміністративних функціях і логіці реалізації державної політики; вони мають бути взаємопов'язаними, доповнювати один одного та спрямовуватися на досягнення стратегічних і тактичних цілей управління у сфері фізичної культури.

До основних інструментів публічного адміністрування у цій сфері можна віднести:

– інформаційно-аналітичні інструменти, до яких відносять державні електронні реєстри (зокрема, Реєстр спортивних споруд), офіційну статистичну звітність, системи моніторингу, цифрові сервіси взаємодії з громадянами (реєстрація в секціях, електронні кабінети тощо);

– фінансово-економічні інструменти: державне та місцеве бюджетне фінансування, пільгове оподаткування для спортивних організацій, механізми державної підтримки (дотації, субвенції), грантові програми, державні та міжвідомчі програми, пов'язані з реабілітацією, патріотичним вихованням, підготовкою кадрів;

– контрольні та наглядові інструменти – правові механізми адміністративного контролю (інспекції, аудити, перевірки), інституційний нагляд за дотриманням санітарно-епідеміологічних, будівельних, соціальних нормативів у сфері спорту;

– правозастосовні інструменти забезпечення дотримання норм законодавства, включно з дисциплінарною, адміністративною, у ряді випадків – кримінальною відповідальністю суб'єктів публічного управління.

Розглянемо їх зміст та специфіку. *Інформаційно-аналітичні інструменти* є ключовою складовою сучасного механізму публічного адміністрування у сфері фізичної культури та спорту, забезпечуючи системне збирання, накопичення, оброблення, аналіз і використання важливої для сфери управління інформації. Вони дозволяють органам публічної влади приймати обґрунтовані рішення, оцінювати ефективність реалізації державної політики, здійснювати моніторинг соціальних процесів у сфері спорту, виявляти прогалини та формувати стратегії розвитку. Особливого значення ці інструменти набувають в умовах особливого періоду, коли інформаційна динаміка, ризики, нестабільність та швидка зміна ситуацій вимагають прийняття оперативних, але виважених рішень на основі достовірних даних.

У науковій літературі інформаційно-аналітичні інструменти розглядають як системні елементи адміністративного механізму, що опосередковують зв'язок між інформаційним середовищем і процесами публічного управління. Так, О. Ю. Оболенський обґрунтовує точку зору, за якою управлінський механізм не може функціонувати без відповідного інформаційного забезпечення, що є його конструктивною складовою та орієнтує адміністративну діяльність на досягнення цілей [1, с. 79–84].

Схожу думку висловлює Т. І. Тарахонич, яка вважає інформаційний компонент невіддільним елементом механізму реалізації права, що забезпечує як правовий вплив, так і зворотний зв'язок у формі аналітичного контролю [2, с. 12–18].

До основних інформаційно-аналітичних інструментів у досліджуваній сфері належать: державні цифрові реєстри, серед яких чільне місце посідає Електронний реєстр спортивних споруд, створений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 р. № 76 «Деякі питання створення та функціонування Електронного реєстру спортивних споруд» [3]. Цей реєстр містить об'єктивні дані про технічний стан, місце розташування, форму власності, призначення та функціонування спортивних об'єктів, що дає змогу формувати політику просторового розвитку, оптимізувати інфраструктурну мережу, визначати потреби в модернізації чи будівництві нових споруд; офіційна державна статистика забезпечує кількісне відображення процесів у сфері фізичної культури та спорту: чисельність учасників спортивних заходів, охоплення фізичною активністю різних вікових груп, дані про фінансування, кадровий склад, матеріально-технічну базу; статистичні дані оприлюднюються, зокрема, Державною службою статистики України у спеціалізованому розділі «Фізична культура і спорт» [4]; моніторингові інформаційні системи, які функціонують на центральному та регіональному рівнях і забезпечують контроль за виконанням державних та місцевих програм, зокрема Державної стратегія розвитку фізичної культури і спорту, програм реабілітації ветеранів, молодіжних ініціатив, мобілізаційної підготовки тощо [5; 6; 7]; цифрові сервіси для взаємодії з громадянами, зокрема онлайн-платформи для реєстрації у спортивних секціях, електронні кабінети учасників спортивного процесу, мобільні застосунки, інтерактивні мапи спортивної інфраструктури, сервіси оцінки якості надання послуг, інструменти публічного обговорення та електронної демократії. У перспективі ці сервіси мають стати не лише зручним інструментом, а й засобом залучення громадян до прийняття рішень та формування місцевої політики у сфері спорту.

Фінансово-економічні інструменти є ключовим важелем реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту, особливо в умовах підвищеної ресурсної напруги, спричиненої воєнними діями, мобілізаційними потребами або потребою в реабілітаційних заходах. Ці інструменти забезпечують матеріальну основу функціонування галузі, слугують засобом стимулювання розвитку спортивної інфраструктури, підвищення кадрового потенціалу, забезпечення доступу громадян до послуг, а також реалізації програм мобілізаційної готовності населення.

У науковій літературі фінансово-економічні інструменти розглядають як частину адміністративного механізму, що реалізується через грошово-бюджетні, податкові, інвестиційні та компенсаційні важелі впливу на об'єкти управління [8, с. 194]. Вони забезпечують баланс між ресурсами, що залучаються з державного бюджету, та коштами, що акумулюються або спрямовуються в межах місцевого самоврядування, недержавного сектору, а також міжнародної допомоги.

До основних фінансово-економічних інструментів публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту належать державне та місцеве бюджетне фінансування, субвенції, дотації, гранти, компенсаційні механізми, податкові стимули, державно-приватне партнерство, програми міжнародної технічної допомоги та спеціальні інституційні програми підтримки спортивної реабілітації, ветеранського спорту, інклюзивних спортивних ініціатив, національно-патріотичного виховання і фізичної підготовки населення. Їх призначення полягає у забезпеченні фінансової спроможності держави та територіальних громад підтримувати спортивну інфраструктуру, організувати фізкультурно-оздоровчі й спортивні заходи, розвивати масовий, дитячо-юнацький, студентський, ветеранський та адаптивний спорт, оплачувати працю тренерського складу, фінансувати підготовку збірних команд, реалізовувати програми фізкультурно-спортивної реабілітації військовослужбовців, ветеранів і постраждалих осіб, а також залучати додаткові ресурси через благодійність, меценатство, спонсорство та міжнародну співпрацю. У контексті забезпечення національної безпеки України ці інструменти набувають особливого значення, оскільки фінансове забезпечення сфери фізичної культури і спорту безпосередньо впливає на збереження людського потенціалу, розвиток фізичної готовності населення, підтримання реабілітаційної спроможності держави, соціальну інтеграцію ветеранів, зміцнення громад та формування суспільної стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Контрольні та наглядові інструменти забезпечують не лише перевірку відповідності дій суб'єктів зазначеної галузі чинному законодавству, а й підтримання системної цілісності, стабільності, прозорості та безпеки управлінських рішень у сфері фізичної культури і спорту. Їх функціональне призначення полягає у виявленні порушень, а також у запобіганні неефективному або неправомірному використанню публічних ресурсів, зловживанню владними повноваженнями та дискредитації публічної сфери.

Слід зазначити, що, з точки зору правової доктрини, контроль і нагляд є видами правозабезпечувальної діяльності публічної адміністрації, що входять до ширшої категорії – інструментів забезпечення законності та дисципліни в адміністративному праві. Обидві категорії є засобами реалізації контрольно-наглядової функції держави, однак відрізняються за: суб'єктивним складом, підставами застосування, спрямованістю впливу, юридичними наслідками [9, с. 308].

Контроль у системі публічного адміністрування слід розглядати як форму юридично оформленої, цілепрямованої, безперервної управлінської діяльності, що реалізується органами державної влади та іншими суб'єктами публічного управління з метою спостереження, виявлення та усунення відхилень у поведінці підконтрольних об'єктів. Його ознакою є можливість втручання в оперативну діяльність підконтрольного органу, зокрема коригувати або зупиняти управлінські рішення. У межах контрольних повноважень суб'єкти можуть також самостійно застосовувати заходи юридичної відповідальності щодо порушників, що відрізняє контроль від суміжних форм державно-владної діяльності. Переважно контроль реалізується в межах ієрархічної (відомчої) підпорядкованості, однак може мати й зовнішній характер – з боку інших державних органів, що здійснюють функцію оцінки ефективності чи законності діяльності в межах делегованих повноважень [10, с. 205].

Нагляд, на відміну від контролю, є особливою формою публічного спостереження, що реалізується органами, які не перебувають у підпорядкованих відносинах із піднаглядними структурами, тобто функціонують інституційно автономно. Основною його метою є захист публічного інтересу, прав і свобод громадян, що передбачає не втручання у поточну діяльність об'єкта, а правову оцінку її відповідності нормам законодавства. Характерною рисою нагляду є відсутність повноважень на застосування примусових заходів без залучення інших суб'єктів юрисдикції.

Отже, у родо-видовій класифікації родовим поняттям є інструменти забезпечення законності у сфері публічного адміністрування; видовими – контроль (відомчий, внутрішній, зовнішній) і нагляд (інституційний, спеціалізований, незалежний). Обидва види об'єднує функціональне призначення – забезпечення відповідності діяльності суб'єктів публічного управління нормам права, адміністративним регламентам і принципам добросовісності, однак механізми реалізації та правові наслідки є різними.

Якщо контроль переважно реалізується у формі внутрішнього (відомчого) або зовнішнього (інституційного) спостереження за діяльністю органів і підвідомчих установ, то нагляд є превентивним механізмом,

який здійснюється органами, уповноваженими на захист публічного інтересу, незалежно від підпорядкування.

У контексті особливого періоду значення обох цих інструментів зростає. Контроль забезпечує стабільність адміністративних рішень, оперативне реагування на порушення стандартів безпеки в галузі фізичної культури і спорту, недопущення нецільового використання коштів, порушень кадрової дисципліни. Нагляд зі свого боку сприяє запобіганню порушенням основоположних прав, недобросовісній практиці, дискримінації чи формальному підходу до забезпечення публічних інтересів, зокрема уразливих соціальних групи (молоді, ветеранів, осіб з інвалідністю та ін.).

У нормативному вимірі інституційне застосування контрольних інструментів ґрунтується, зокрема, на таких актах: Закон України «Про основи національного спротиву», який передбачає фізичну та мобілізаційну готовність населення; Бюджетний кодекс України (щодо аудиту державних програм); Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (у частині дотримання стандартів та умов безпеки); відповідні постанови Кабінету Міністрів України щодо контролю за використанням коштів.

Контрольні та наглядові інструменти у сфері фізичної культури і спорту реалізуються через систему планових і позапланових перевірок, аудитів, інституційного нагляду, адміністративного контролю, внутрішньоорганізаційного контролю та реагування на виявлені порушення. До них належать перевірки дотримання вимог безпеки спортивних споруд, санітарних, протипожежних, технічних, будівельних, екологічних і трудових норм; аудит ефективності використання бюджетних коштів, грантів, субвенцій та інших фінансових ресурсів, спрямованих на розвиток масового спорту, спортивної інфраструктури, фізкультурно-спортивної реабілітації та підготовки кадрів; контроль органів місцевого самоврядування за діяльністю комунальних спортивних установ, спортивних шкіл, молодіжних центрів і фізкультурно-оздоровчих закладів; нагляд за умовами праці тренерів, інструкторів, викладачів фізичної культури та інших працівників галузі; а також залучення правоохоронних органів у разі виявлення ознак адміністративних, кримінальних або корупційних правопорушень. У контексті забезпечення національної безпеки України ці інструменти мають не лише перевірочне, а й превентивне значення, оскільки спрямовані на збереження безпечної спортивної інфраструктури, належне використання публічних ресурсів, захист прав учасників фізкультурно-спортивної діяльності, підтримання якості послуг, запобігання зловживанням і забезпечення стабільного функціонування сфери, яка впливає на фізичну готовність населення, реабілітаційну спроможність держави та суспільну стійкість.

Правозастосовні інструменти забезпечення дотримання норм законодавства у сфері фізичної культури та спорту є однією з центральних ланок у системі публічного адміністрування. Їхнє функціональне призначення полягає в реалізації санкціонованого законом впливу на суб'єктів спортивних і фізкультурно-оздоровчих відносин з метою усунення порушень, попередження зловживань та притягнення до юридичної відповідальності у випадках недотримання вимог законодавства. На відміну від контрольних і наглядових механізмів, зорієнтованих на фіксацію порушень, правозастосовні інструменти – це механізми прямої правової реакції держави на адміністративні або інші делікти в досліджуваній сфері.

Правозастосовні інструменти у сфері фізичної культури і спорту мають юрисдикційний характер і реалізуються уповноваженими органами публічної влади у визначених законом формах з метою забезпечення законності, публічного порядку, безпеки учасників спортивного процесу та належного функціонування спортивної інфраструктури. До таких інструментів належать застосування дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення трудової, професійної, фінансової, санітарної, протипожежної чи організаційної дисципліни; заходи адміністративного примусу, зокрема тимчасове припинення діяльності спортивних установ, заборона експлуатації небезпечних об'єктів або усунення порушень за приписами контролюючих органів; судове застосування публічно-правових санкцій, включаючи скасування незаконних рішень, стягнення збитків чи визнання недійсними результатів процедур, пов'язаних із використанням спортивної інфраструктури; а також превентивне правозастосування через приписи, подання, розпорядження та інші акти реагування. У контексті національної безпеки України значення цих інструментів посилюється, оскільки вони забезпечують не лише притягнення винних осіб до відповідальності, а й захист життя і здоров'я громадян, збереження спортивних об'єктів, належне використання бюджетних ресурсів, підтримання довіри до публічної влади та стабільність функціонування сфери, що впливає на фізичну готовність населення, реабілітацію військовослужбовців, ветеранів і постраждалих осіб, а також на суспільну стійкість держави.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що інструменти публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту мають розглядатися як цілісна система засобів державного впливу, а не як розрізнені управлінські дії. Їх значення полягає у здатності забезпечувати практичне функціонування відповідної сфери, поєднуючи правові, організаційні, інформаційні, фінансові, контрольні та правозастосовні механізми.

Ефективність цих інструментів залежить від їх узгодженості, нормативної визначеності, ресурсного забезпечення та здатності адаптуватися до змін суспільного і безпекового середовища. Якщо вони застосовуються фрагментарно, без належної координації та оцінки результативності, сфера фізичної культури і спорту втрачає можливість повною мірою виконувати своє соціальне, реабілітаційне та безпекове призначення.

Узагальнено, що подальший розвиток публічного адміністрування у сфері фізичної культури і спорту має бути спрямований на посилення цифровізації, прозорості фінансування, контролю за використанням публічних ресурсів, доступності спортивної інфраструктури, підтримки фізкультурно-спортивної реабілітації та належного захисту прав учасників фізкультурно-спортивних відносин. Саме такий підхід дозволить перетворити інструменти адміністрування на реальний механізм зміцнення людського потенціалу, суспільної стійкості та національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Оболенський О. Ю., Королук Ю. Г. Системна концепція категорії «механізми державного управління». *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 10. С. 79–84.
2. Тараконич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 12–18.
3. Про затвердження Порядку створення та функціонування Електронного реєстру спортивних споруд: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 року № 176. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-stvorennia-ta-funktsionuvannia-elektronnoho-reiestru-sportyvnykh-sporud-176-160224>
4. Фізична культура і спорт / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ct/sport/sport_u.htm
5. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2020 року № 1089 // Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-p#Text>
6. Ветеранський спорт: стартувала програма підтримки ветеранів / Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/veteranskiy-sport-startovala-programa-pidtrimki>
7. Мінмолодьспорту презентувало проекти та програми для молоді / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minmolodsportu-prezentovalo-proekti-ta-programi-dlya-molodi>
8. Пухкал О. Г. Взаємовідносини влади та бізнесу в контексті формування основ громадянського суспільства в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 4. С. 192–198.
9. Мінка Т. П. Теоретико-правова природа понять нагляду та контролю і їх співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 83. Т. 2. С. 307–310.
10. Гарашук В. М. Доктрина контролю та нагляду в управлінні. *Наукові праці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7162/1/Garashuk_201.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Е. О. Сиромятников, аспірант кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0009-0002-3350-876X

ПОЗОВ В ІНТЕРЕСАХ СУСПІЛЬСТВА (*ACTIO POPULARIS*) У ПРАКТИЦІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано практику адміністративних судів України щодо розгляду позовів в інтересах суспільства (*actio popularis*). Зазначено, що Кодекс адміністративного судочинства України прямо не передбачає можливості подання таких позовів, а умови та межі реалізації відповідного права визначаються переважно практикою Верховного Суду. Наголошено на тому, що у сфері охорони довкілля основним правовим інструментом залишається Орхуська конвенція як акт прямої дії. Використано порівняльно-правовий, історичний та системно-структурний методи. Основою емпіричного аналізу стали дані Єдиного державного реєстру судових рішень із моменту початку роботи Верховного Суду (з 15.12.2017 дотепер).

Досліджено постанови Касаційного адміністративного суду та Великої Палати Верховного Суду, що формують підходи до права громадських організацій та фізичних осіб на звернення до адміністративного суду в інтересах суспільства. Зауважено, що Велика Палата Верховного Суду у справі № 910/8122/17 застосувала положення Орхуської конвенції та визнала за громадськими організаціями екологічного спрямування право захищати інтереси суспільства в адміністративному судочинстві. Надалі цю позицію неодноразово було застосовано Верховним Судом в інших справах. Водночас суди першої та апеляційної інстанцій у низці справ цю позицію не врахували. Визначено, що поза сферою охорони довкілля Верховний Суд дотримується обережнішого підходу, прив'язаного до обставин конкретної справи, що помітно у постановках Великої Палати у справах № 9901/252/21 та № 990/49/22, висновки яких сформульовано надто загально, що призводить до ризику обмеження доступу до суду в інших категоріях справ.

Обґрунтовано два напрями подальшого розвитку інституту: імплементацію положень Орхуської конвенції до Кодексу адміністративного судочинства України із чітким визначенням процесуальних особливостей розгляду таких справ; поступове розширення законодавчих підстав для подання таких позовів за межами охорони довкілля, зокрема щодо містобудівної діяльності, захисту культурної спадщини та запобігання корупції.

Ключові слова: *actio popularis*, адміністративний суд, адміністративне судочинство, громадський контроль, громадські об'єднання, навколишнє природне середовище, Орхуська конвенція, позов в інтересах суспільства, публічний інтерес, суб'єкти владних повноважень.

E. O. Syromiatnykov. Public interest actions (*actio popularis*) in the practice of Ukraine's administrative courts

The article analyses the practice of administrative courts of Ukraine regarding public interest litigation. The Code of Administrative Justice does not expressly provide for such actions; the conditions and limits of the corresponding right are determined mainly through the Supreme Court's case law. In environmental matters, the principal directly applicable instrument remains the Aarhus Convention. Comparative-legal, historical and systemic-structural methods are employed. The empirical analysis draws on the Unified State Register of Court Decisions since the Supreme Court began operating (from 15.12.2017 to the present).

The article examines rulings of the Administrative Cassation Court and the Grand Chamber of the Supreme Court shaping the right of civil society organisations and individuals to bring administrative claims in the public interest. In case No. 910/8122/17, the Grand Chamber applied the provisions of the Aarhus Convention and recognised the right of environmental civil society organisations to defend the public interest in administrative proceedings. This position has subsequently been reaffirmed by the Supreme Court in other cases. However, first-instance and appellate courts did not take this position into account in a number of cases. It is established that, beyond the sphere of environmental protection, the Supreme Court adheres to a more cautious, fact-specific approach, as is apparent from the rulings of the Grand Chamber in cases No. 9901/252/21 and No. 990/49/22, the conclusions of which are formulated in overly general terms, thereby giving rise to the risk of restricting access to court in other categories of cases.

Two directions for developing this mechanism are substantiated: implementing the provisions of the Aarhus Convention into the Code of Administrative Justice, clearly defining the procedural specifics for handling such cases; and gradually expanding the statutory grounds for such actions beyond environmental protection, in particular to urban planning, cultural heritage protection and prevention of corruption.

Key words: *actio popularis*, administrative court, administrative justice, civic oversight, civil society organisations, the environment, Aarhus Convention, public interest litigation, public interest, subjects of public authority.

© Е. О. Сиромятников, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Попри наявність окремих положень міжнародних договорів, які передбачають право громадських об'єднань, зокрема громадських організацій (далі – ГО), звертатися до суду з питань охорони довкілля, національне законодавство не містить чіткого регулювання інституту позову в інтересах суспільства (*actio popularis*) ані в цій, ані в інших сферах.

За цих обставин визначення умов та меж реалізації права на звернення до адміністративного суду в інтересах суспільства відбувається переважно на рівні судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (далі – КАС ВС) та Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС). Сформований масив судових рішень характеризується певною непослідовністю у врахуванні раніше сформованих щодо цього питання правових позицій. Це актуалізує потребу в комплексному аналізі практики адміністративних судів України щодо реалізації права на звернення до суду в інтересах суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальнотеоретичну основу розуміння сутності права на судовий захист в адміністративному судочинстві сформували праці В. Бевзенка, Д. Лученка, Р. Мельника, М. Смоковича та інших дослідників. Окремі аспекти судової практики щодо звернення до адміністративного суду в інтересах суспільства аналізували В. Горбалінський [1], О. Легка [2], М. Коваль [3], О. Константиї [4], а в окремих сферах – К. Апанасенко [5] (містобудування) та О. Бузунко [6] (захист довкілля). Найбільш безпосередньо тему висвітлив В. Кравчук у статті 2022 року [7], присвяченій захисту ГО інтересів суспільства. Утім, з часу цієї публікації ухвалено значну кількість постанов КАС ВС та ВП ВС, що зумовлює потребу в проведенні подальшого дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз актуальної практики адміністративних судів України щодо розгляду позовів в інтересах суспільства та формулювання на цій основі пропозицій щодо подальшого розвитку відповідного інституту.

Методологічну основу дослідження становлять порівняльно-правовий, історичний та системно-структурний методи, що були реалізовані через поглиблений аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР) з моменту початку роботи Верховного Суду, тобто з 15.12.2017 до сьогодні. Поза межами дослідження свідомо залишено практику оскарження нормативно-правових актів, адже її вичерпний аналіз неможливий у межах обсягу цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) на пряму не передбачає можливості подання позовів в інтересах суспільства. Натомість можливість подання цих позовів передбачена ратифікованою Україною Орхуською конвенцією [8]. Водночас положення цієї Конвенції передбачають можливість встановлення державами критеріїв, яким мають відповідати представники громадськості (п. 3 ст. 9), або обов'язку попереднього вичерпання адміністративних процедур (п. 2 ст. 9). Отже, Конвенція передбачає подальше законодавче регулювання окремих питань на національному рівні, чого в Україні зроблено не було. Внаслідок цього неоднозначним залишається питання, чи може бути ця прогалина компенсована судовою практикою.

Під час діяльності нового Верховного Суду було напрацьовано підходи щодо позовів в інтересах суспільства, а сам термін *actio popularis* активно застосовується судами (особливо судами адміністративної юрисдикції):

Таблиця 1

Кількість судових рішень в ЄДРСР зі згадкою терміна <i>actio popularis</i>	
Адміністративне судочинство	166
у тому числі судових рішень Верховного Суду	47
з них судових рішень КАС ВС	41
з них судових рішень ВП ВС	6
Інші види судочинства	37
у тому числі судових рішень Верховного Суду	3
з них судових рішень Касаційних судів у складі ВС	3
з них судових рішень ВП ВС	0
Усього	203

Крім цього, також наявна значна кількість судових рішень, де судами використовуються поняття «позов в інтересах суспільства» або взагалі не визнається на пряму факт подання позову, що має виразні ознаки *actio popularis*.

Прикладом першого випадку є постанова ВП ВС у справі № 910/8122/17 [9] за позовом Міжнародної благодійної організації «Екологія-Право-Людина» про заборону діяльності дельфінарію. ВП ВС застосувала п. 3 ст. 9 Орхуської конвенції, сформувавши підхід, за яким ГО у сфері охорони довкілля, що діє відповідно до статутних цілей, має право захищати інтереси суспільства, зокрема в порядку адміністративного судочинства.

Вважаємо, що ця постанова ВП ВС відповідає духу Орхуської конвенції, преамбула якої проголошує: «...громадяни повинні мати доступ до інформації, право брати участь у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, які стосуються навколишнього середовища...», а «...дієві судові механізми мають бути доступними для громадськості, включаючи організації, з метою забезпечення захисту її інтересів і дотримання законності...» [8]. З огляду на пряму дію Конвенції відсутність її подальшої імплементації не можна тлумачити на користь обмеження доступу до правосуддя.

У ЄДРСР [10] є понад 140 посилань на цю постанову ВП ВС. При цьому проведений аналіз підтверджує наявність випадків неврахування цих висновків. Наведемо кілька прикладів, що відбулися вже після активного поширення висновків ВП ВС в аналітичних матеріалах [11; 12] та дайджестах [13; 14].

Перший стосується звернення ГО «Національний екологічний центр України» з позовом до Державної інспекції ядерного регулювання України про скасування постанови про продовження експлуатації енергоблока АЕС. Постановою у справі № 640/11088/20 [15] апеляційний суд підтримав позицію суду першої інстанції, що права позивача не було порушено не відповідачем, а отже потреби аналізувати обґрунтованість самого позову немає.

Іншим випадком є звернення ГО «Юаенімалс» з позовом про припинення діяльності контактного зоопарку «Звірополіс», який, на думку позивача, утримував тварин з порушенням правил та без відповідного дозволу. Паралелі зі справою щодо дельфінарію тут є ще виразнішими. Проте апеляційний суд надав власне тлумачення положенням Орхуської конвенції та підтримав висновок суду першої інстанції, що звернення до суду до моменту звернення до Держекоінспекції України щодо конфіскації тварин є передчасним. Показово, що апеляційний суд водночас зазначив: «...під час розгляду цієї справи Держекоінспекція України не надала доказів на підтвердження вчинення дій, направлених на реалізацію наданих та закріплених у законодавстві повноважень, що, на переконання суду, свідчить про недотримання такою принципу належного урядування у межах розглядуваних спірних правовідносин» [16].

Спільним в обох справах є те, що КАС ВС не відкрив касаційне провадження, а апеляційні суди не згадали у своїх рішеннях висновки ВП ВС. Водночас сам КАС ВС ретельніше враховує зазначену позицію. Зокрема, у справі № 420/6045/21 [17] КАС ВС підтримав рішення судів про зобов'язання сільської ради утриматися від експлуатації сміттєзвалища до моменту усунення порушень природоохоронного законодавства. Визнаючи за позивачем – ГО «Громадський контроль екології» право на подання позову, КАС ВС врахував висновки, викладені ВП ВС у справі № 910/8122/17. Також у справі № 540/86/20 [18] КАС ВС застосував цю позицію і до позову фізичної особи, що самостійно звернулася до суду щодо захисту довкілля.

У справі № 320/29225/23 [19] КАС ВС скасував ухвалу про закриття апеляційного провадження та направив справу для продовження розгляду, визнавши за ГО право оскаржити рішення суду щодо питань довкілля, навіть за умови, що організація не була учасником справи під час розгляду позову. Натомість у справі № 420/2256/19 [20] КАС ВС зазначив, що розпорядження міського голови про створення робочої групи з питань благоустрою не стосується довкілля, а фізична особа – скаржник, яка не брала участі в розгляді справи в суді першої інстанції, має довести вплив судового рішення на її права.

У справі № 640/15402/19 [21] КАС ВС залишив без змін ухвалу про відмову у відкритті провадження за позовом ГО «Стоп корупції» про тимчасове зупинення діяльності свиноферми, яка нібито велася з порушенням природоохоронного законодавства. Цю позицію КАС ВС обґрунтував тим, що, на відміну від справи № 910/8122/17 у цій справі суб'єкт владних повноважень належно здійснював свої функції та виніс відповідний припис.

На наше переконання, суд на стадії відкриття провадження не може оцінювати достатність доказів права позивача на звернення до суду, що відповідає усталеній судовій практиці, зокрема висновкам у справі № 990/114/23 [22], які були сформовані ВП ВС. Крім того, у справі № 640/20760/19 [23] КАС ВС визнав за тим самим позивачем (ГО «Стоп корупції») право на позов щодо оскарження розпорядження про затвердження детального плану території під будівництво свинокомплексу. До того ж, у справі № 160/11014/24 [24] КАС ВС підтвердив усталеність практики, пославшись на понад десять власних постанов щодо права ГО на звернення до суду в інтересах громадян для захисту прав у сфері довкілля.

Однією з найбільш резонансних є справа № 320/25649/24 [25] про оскарження розпорядження Київської ОВА щодо зміни цільового призначення лісогосподарської ділянки, яка входить до Смарагдової мережі, для розміщення Національного військового меморіального кладовища. КАС ВС визнав за ГО право на позов і підтримав скасування пунктів розпорядження про вилучення ділянки, зміну її цільового призначення та надання у постійне користування, оскільки міжнародні зобов'язання України (Бернська конвенція та Угода про асоціацію з ЄС) і національне законодавство забороняють зміну цільового призначення земель природоохоронного фонду.

Вважаємо за необхідне зазначити, що описана позиція не перешкоджає державі врегулювати питання доступу громадськості до суду на основі Орхуської конвенції та відповідно до євроінтеграційних прагнень України. Прикладом такого часткового регулювання є Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [26], який передбачає можливість оскаржити висновок з оцінки впливу на довкілля будь-якою особою.

У справі № 640/17323/19 [27] КАС ВС, проаналізувавши пояснювальну записку до законопроекту «Про оцінку впливу на довкілля», наголосив, що ГО «Стоп Корупції» мала право на звернення до суду з позовом про тимчасове зупинення діяльності суб'єкта господарювання у зв'язку з її здійсненням без отримання висновку з оцінки впливу на довкілля. Подібних висновків КАС ВС дійшов також у справі № 240/9382/19 [28].

КАС ВС також застосував Орхуську конвенцію та визнав право ГО на представництво інтересів суспільства та окремих його членів за позовами щодо зобов'язання провести позаплановий облік зелених насаджень (справа № 160/19500/23 [29]) та щодо оскарження рішень про затвердження детального плану частини території гірських Карпат (справа № 807/1314/17 [30]).

Однак відсутність нормативного регулювання цього питання може мати й негативні наслідки для позивачів. Сумніви у суду щодо чіткого зв'язку між статутною метою позивача та предметом спору можуть зумовити направлення справи на новий розгляд. До прикладу, у справі № 826/9175/18 [31] КАС ВС наголосив, що необхідно достеменно з'ясувати безпосередній зв'язок між оскаржуваним дозволом та статутною метою позивача (створення ландшафтного природного парку «Екопарк Осокорки»). Крім того, у справі № 826/4181/17 [32] КАС ВС направив справу на новий розгляд через недослідження статуту позивача – Громадської спілки «Асоціація органів самоорганізації населення м. Києва», що залишило нез'ясованим, чи охоплюється оскарження містобудівних умов статутними завданнями організації.

У справі № 160/19172/23 [33] за позовом п'яти фізичних осіб щодо скасування рішення сільради про надання згоди на розміщення сміттесортувальної станції КАС ВС дійшов висновку, що оскаржуване рішення стосується конкретного суб'єкта господарювання і вичерпує свою дію фактом виконання. Суд зазначив, що позивачі не є учасниками цих правовідносин, а спірне рішення не порушує їхніх прав.

Подібний підхід було застосовано у справі № 810/1110/18 [34], де фізична особа оскаржувала висновок державної екологічної експертизи щодо будівництва електростанції на біомасі. КАС ВС у цій справі зазначив, що в разі порушення відповідачем прав позивача на безпечне довкілля шляхом його забруднення, позивач не позбавлений права вже після початку експлуатації електростанції звернутися до відповідних органів із заявами про проведення перевірок, скаргами тощо.

ВП ВС у справах № 9901/252/21 [35] та № 990/49/22 [36], де позивачами були Донецька регіональна організація Політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» (оскаржувала указ Президента про утворення Слов'янської міської військово-цивільної адміністрації) та співголова цієї політичної сили (оскаржував рішення з'їзду партії про дострокове припинення повноважень народних депутатів), зазначила, що чинне законодавство не передбачає права звертатися до адміністративного суду в інтересах невизначеного кола осіб чи суспільства без обов'язку довести безпосередній вплив оскаржуваного рішення на права самого позивача. Також було зазначено, що подання таких позовів допустимо лише як виняток у випадках, прямо передбачених законом або міжнародними договорами щодо охорони довкілля.

Варто наголосити, що в обох справах ВП ВС вирішила закрити провадження на підставі п. 1 ч. 1 ст. 231 КАСУ (справу не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства), хоча згідно з усталеною судовою практикою відсутність у позивача права на звернення до суду в матеріально-правовому розумінні є підставою для відмови у задоволенні заявлених позовних вимог. Ця обставина також стала підставою для висловлення одним із суддів окремої думки [37] у справі № 990/49/22. Указані висновки цієї постанови продовжують застосовуватися і самою ВП ВС, яка, зокрема, у справі № 990/166/23 [38] із посиланням на цю постанову дійшла висновку про неможливість розгляду у судах України спору про зобов'язання ВРП вирішити питання про внесення подання про звільнення члена ВРП.

У 1904 році суддя Верховного Суду США О. В. Голмс-молодший в окремії думці зазначив: «Гучні справи, як і складні справи, породжують погане право» (*Great cases, like hard cases, make bad law*) [39]. Позицію ВП ВС у справах № 9901/252/21 та № 990/49/22 сформовано в обставинах із низкою особливостей: особи позивачів, контекст російсько-української війни та політичний характер порушених питань. На наше переконання, небезпека цього підходу в тому, що висновки сформульовано надто загально й категорично, що створює ризик їх застосування для обмеження права на звернення добросовісних позивачів, які стають на захист інтересів суспільства у менш «токсичних» питаннях.

На рівні КАС ВС однією із найбільш цитованих є справа № 640/21611/19, в якій зазначено: «...вирішуючи питання щодо права громадських організацій на звернення до суду в інтересах інших осіб, суди повинні з'ясувати: – статус громадської організації та її засновників, їх безпосередню заінтересованість у вирішенні питання, що є предметом позову; – мету громадської організації та її безпосередній зв'язок з предметом позову; – інтереси яких саме осіб є предметом судового захисту; – чи зверталися ці особи за захистом своїх прав до громадської організації; – добросовісність дій громадської організації, що звертається до суду» [40].

Ці висновки активно застосовуються судами, адже в ЄДРСР [10] міститься понад 350 посилань на цю справу. У значній кількості справ КАС ВС визнає, що позивач захищає власні інтереси чи інтереси членів, не згадуючи про наявність очевидних *actio popularis* у поданому позові. Так, у справі № 1.380.2019.006341 [41] КАС ВС визнав право на позов Представництва Американського об'єднання комітетів для євреїв бувшого Радянського Союзу щодо скасування реєстрації декларації про початок будівельних робіт в історичному центрі м. Львова (біля синагоги та мікви), зазначивши, що хоча організація не мала майнових прав

на спірні будівлі, але діяла відповідно до статутних цілей. Подібний підхід КАС ВС застосував у справі № 380/5929/21 щодо цього ж позивача [42].

Своєю чергою, у справі № 480/3476/22 [43] КАС ВС визнав право на позов за ГО, яка оскаржувала передислокацію військового ліцею, звернувши увагу, що її засновниками є батьки ліцеїстів, а статутною метою є захист прав цих здобувачів освіти. Натомість у справі № 826/9148/16 [44] за позовом ГО «Борщівська Січ» та фізичної особи про зміну цільового призначення земельної ділянки під забудову, КАС ВС підтримав рішення про відмову в позові, вказавши, що сам факт проживання позивача в селі та належність до територіальної громади не свідчать про порушення її прав, а доводи ГО про порушення інтересів у збереженні зелених насаджень є надто абстрактними.

Крім того, у справі № 640/495/22 [45], де фізична особа оскаржувала постанову КМУ щодо механізму виплати субсидій з мотивів захисту бюджетних коштів, КАС ВС підтримав відмову в позові, зазначивши: «...позивачем не доведено та не аргументовано, яким чином запроваджений оспорюваним нею положенням постанови КМУ порядок нарахування субсидії (у розмірі соціальних нормативів) порушує її *індивідуально визначені права* та/або охоронювані законом інтереси» [45] (курсив наш. – Е. С.).

У справі № 420/6744/22 [46] КАС ВС зазначив, що депутат місцевої ради не наділений повноваженням звертатися до суду з позовом, спрямованим на забезпечення законності та легітимності під час формування і діяльності органів, що утворюються відповідною радою. Аналогічну позицію КАС ВС сформував у справі № 0540/8600/18-а [47]. У цій справі суд відмовив у позові, наголосивши, що депутат місцевої ради не має права самостійно захищати в суді інтереси територіальної громади без відповідного доручення ради. Крім того, КАС ВС у справі № 826/16317/17 [48] де-факто констатував неможливість подання позову в інтересах суспільства щодо оскарження рішень про призначення певної особи на посаду в державних органах.

Більш показовою є справа № 815/6938/17 [49], в якій фізична особа оскаржувала паспорти прив'язки тимчасових споруд (кіосків). КАС ВС визнав правомірною відмову у задоволенні позову в частині оскарження паспортів прив'язки, оскільки вони є актами індивідуальної дії, що стосуються лише підприємця, якому вони видані. Ще одним прикладом такого обмеженого підходу є справа № 826/3266/16 [50] за позовом ГО «Спілка Порятунку Голосіїва» та мешканців сусідніх будинків про скасування рішення про погодження відхилень від державних будівельних норм. У цій справі КАС ВС зазначив, що саме по собі посилення на порушення будівельних норм не є достатнім для висновку про наявність у позивачів – мешканців сусідніх будинків права на подання адміністративного позову.

Водночас у справі № 260/1058/19 [51] КАС ВС підтримав позицію судів попередніх інстанцій щодо наявності у ГО права на оскарження дозволу на виконання будівництва вітрової електростанції. При цьому Суд урахував, що організація була учасником процедури громадського обговорення проєкту спірного будівництва та оскаржувала в іншій судовій справі висновок з оцінки впливу на довкілля.

У справі № 1.380.2019.000319 [52] ТОВ «Верболіз» та його директор оскаржували дії прокуратури Львівської області, зокрема подання касаційної скарги в господарській справі за їх участі. КАС ВС підтримав відмову в позові з мотивів меж юрисдикції адміністративних судів. Утім, занепокоєння у цьому випадку викликає наведене в мотивувальній частині рішення посилання на практику Європейського суду з прав людини щодо недопустимості *actio popularis* та абстрактного оскарження законодавства, адже спірні правовідносини безпосередньо впливали на позивачів.

Вищевикладений аналіз підтверджує, що там, де законодавець «не поспішає» вирішувати відповідні проблеми, ці питання частково вирішуються завдяки еволюції судової практики. Подібним чином В. Кравчук констатує розвиток судової практики щодо створення можливостей захисту інтересів суспільства попри відсутність відповідного нормативного закріплення [7, с. 359]. Він наголошує, що кожен такий спір значною мірою унікальний, оскільки стосується позовів окремих неурядових організацій у різних сферах [7, с. 368].

Судову практику з питань захисту інтересів суспільства неодноразово аналізували фрагментарно та в окремих сферах. Зокрема, О. Бузунко наголошує, що аналіз судової практики підтверджує масштабність порушень законодавства у сфері довкілля в Україні майже за всіма можливими напрямками [6, с. 93–94]. Про масовий характер таких порушень зазначає також Т. Степаненко [53, с. 176]. І. Толкачова та В. Кириченко вказують на відсутність чіткості та структурованості у розгляді судових спорів у цій сфері та наголошують на необхідності «громадського осуду всіх тих структур, керівників підприємств та організацій, які заробляють шалені гроші, знищуючи екологію, а отже і можливості для існування в гармонійному та чистому навколишньому середовищі» [54, с. 36–37].

Щодо останнього твердження, то ми не можемо погодитися з думкою про надзвичайну важливість подібного спільного з державою «осуду» недобросовісних підприємців, оскільки проаналізована вище судова практика демонструє, що держава часто сама порушує природоохоронне законодавство. За таких обставин ефективнішим видається посилення автономних і самостійних можливостей ГО здійснювати громадський контроль, оскаржуючи як бездіяльність публічної адміністрації, так і її конкретні дії чи рішення. Остаточне вирішення спорів все одно залишається за судами, зокрема Верховним Судом, який переглядає більшість суспільно важливих справ у сфері охорони довкілля. У зв'язку з цим погоджуємося

з М. Красновою, яка розглядає доступ до правосуддя як ключову передумову захисту екологічних прав [55, с. 52–53].

Щодо сфери містобудування К. Апанасенко наголошує, що долучення окремих громадян та ГО до судового оскарження незаконних забудов є наслідком неефективної та несвоечасної діяльності органів публічної адміністрації [5, с. 56–57]. Крім того, у сфері містобудування позивачами часто виступають саме ГО, які не є безпосередніми учасниками спірних правовідносин [56, с. 45, 47]. За таких умов, вважаємо, що ГО будуть і надалі активно подавати позови у цій сфері навіть попри можливі процесуальні перепони.

Щодо загальної ролі та значення цього інституту, О. Базов зазначає, що розвиток доктрини *actio popularis* є серйозним фактором підвищення ефективності правосуддя [57, с. 143]. Крім того, Я. Ніколаєнко вказує, що суди мають бути «остаточними арбітрами в багатьох суспільних питаннях, а не тільки в приватних суперечках» [58, с. 50].

Хоча зазначені тези не виглядають безспірними, очевидно, що в сучасних умовах роль судів у контролі за діями влади, щонайменше в таких чутливих сферах, як захист довкілля, має поступово зростати. Оскільки правосуддя за своєю природою полягає у вирішенні юридичних спорів, збільшення такої ролі має відбуватися передусім завдяки розширенню та/або конкретизації можливостей різних учасників суспільного життя ініціювати судові спори.

Висновки. Аналіз практики адміністративних судів та Верховного Суду показує, що інститут позову в інтересах суспільства сформовано на рівні судової практики, а не закону. За відсутності чіткого регулювання в КАСУ основним правовим інструментом у сфері захисту довкілля залишається Орхуська конвенція як акт прямої дії, розвинений у постанові ВП ВС у справі № 910/8122/17 та подальших численних постановках КАС ВС.

Правозастосовна практика залишається непослідовною. Так, у сфері охорони довкілля Верховний Суд підтвердив право ГО на звернення в інтересах суспільства з широким тлумаченням Орхуської конвенції, хоча наявні випадки неврахування цієї позиції судами першої та апеляційної інстанцій. Поза цією сферою Верховний Суд займає значно обережнішу позицію, прив'язану до обставин конкретної справи, що є наслідком відсутності чіткого процесуального регулювання захисту інтересів суспільства (зокрема, за позовами ГО).

На підставі викладеного, вважаємо, що подальший розвиток інституту позову в інтересах суспільства в адміністративному судочинстві України має відбуватися у двох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, необхідною є імплементація положень Орхуської конвенції до процесуального законодавства задля формування більш сталого підходу для подання позовів щодо питань захисту довкілля. По-друге, доцільним є поступове розширення законодавчих підстав для подання позовів в інтересах суспільства також щодо інших важливих питань (зокрема, захист культурної спадщини та оскарження рішень у сфері містобудування). Зазначені зміни мають здійснюватися із дотриманням балансу між найкращими світовими практиками та конкретними потребами української правової системи і суспільства.

Перспективним для подальших наукових досліджень вважаємо поглиблене вивчення процесуальних особливостей розгляду позовів в інтересах суспільства (зокрема питань обсягу доказування, участі третіх осіб, розподілу судових витрат) в інших країнах, а також напрацювання пропозицій щодо можливої систематизації судової практики та внесення змін до чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Горбалінський В. В. Способи судового захисту при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0524U000173> (дата звернення: 24.04.2026).
2. Легка О. В. Громадський інтерес у публічному праві: *actio popularis* як механізм протидії порушенням прав людини. *Правова позиція*. 2025. № 2 (47). С. 23–27. URL: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.4> (дата звернення: 24.04.2026).
3. Коваль М. П. Основи доктрин адміністративного судочинства у демократичних державах: компаративний аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2025. 476 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0525U000302> (дата звернення: 24.04.2026).
4. Константи́й О. В. Право на захист в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 154–157. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/37> (дата звернення: 24.04.2026).
5. Апанасенко К. Захист у суді прав та інтересів осіб у сфері містобудування громадянськими об'єднаннями: постановка проблеми. *Економіка та право*. 2021. № 4. С. 56–67. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.04.056> (дата звернення: 24.04.2026).
6. Бузунко О. А. Судовий захист екологічних прав в Україні : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081-Право. Київ, 2023. 220 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0823U100551> (дата звернення: 24.04.2026).
7. Кравчук В. М. Доступ до адміністративного суду громадських організацій по захист публічного інтересу. *Застосування судами Конституції України: доктрина і практика*. Київ, 2022. С. 359–371.

8. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція): від 25.06.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015 (дата звернення: 24.04.2026).

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2018 р. у справі №910/8122/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977479> (дата звернення: 24.04.2026).

10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 24.04.2026).

11. Велика Палата Верховного Суду ставить крапку у дискусіях про потребу дозволів у природоохоронній сфері. Екологія Право Людина. URL: <https://epl.org.ua/announces/velyka-palata-verhovnogo-sudu-stavuyt-krapku-u-dyskusiyah-pro-potrebu-dozvoliv-u-pryrodoohoronnij-sferi> (дата звернення: 24.04.2026).

12. Ясинська М. Природоохоронна організація може звернутися в адмінсуд з позовом про заборону дельфінарію – Велика Палата. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/183160_prirodookhoronna-organizatsiya-mozhe-zvernutisya-v-admnsud-z-pozovom-pro-zaboronu-delfnaryu---velika-palata (дата звернення: 24.04.2026).

13. Верховний Суд. Зведений дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду за 2018 рік. Київ, 2019. 88 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Dajjest_rich_2018.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

14. Верховний Суд. Дайджест судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав. Київ, 2019. 132 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Dajjest_Ekologia.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

15. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 26.10.2021 у справі № 640/11088/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100652878> (дата звернення: 24.04.2026).

16. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 18.09.2025 у справі № 240/18078/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130326315> (дата звернення: 24.04.2026).

17. Постанова Верховного Суду від 30.10.2024 у справі № 420/6045/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122686374> (дата звернення: 24.04.2026).

18. Постанова Верховного Суду від 03.07.2023 у справі № 540/86/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111949627> (дата звернення: 24.04.2026).

19. Постанова Верховного Суду від 09.10.2025 у справі № 320/29225/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130870509> (дата звернення: 24.04.2026).

20. Постанова Верховного Суду від 15.05.2020 у справі № 420/2256/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89251232> (дата звернення: 24.04.2026).

21. Постанова Верховного Суду від 07.07.2020 у справі № 640/15402/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90242748> (дата звернення: 24.04.2026).

22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2023 у справі № 990/114/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396904> (дата звернення: 24.04.2026).

23. Постанова Верховного Суду від 11.08.2023 у справі № 640/20760/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112783873> (дата звернення: 24.04.2026).

24. Постанова Верховного Суду від 13.08.2025 у справі № 160/11014/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129537700> (дата звернення: 24.04.2026).

25. Постанова Верховного Суду від 29.01.2026 у справі № 320/25649/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133682029> (дата звернення: 24.04.2026).

26. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII : станом на 15 лис. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 24.04.2026).

27. Постанова Верховного Суду від 04.05.2022 у справі № 640/17323/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104177810> (дата звернення: 24.04.2026).

28. Постанова Верховного Суду від 17.01.2024 у справі № 240/9382/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116365776> (дата звернення: 24.04.2026).

29. Постанова Верховного Суду від 11.04.2025 у справі № 160/19500/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126550743> (дата звернення: 24.04.2026).

30. Постанова Верховного Суду від 09.10.2024 у справі № 807/1314/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122379452> (дата звернення: 24.04.2026).

31. Постанова Верховного Суду від 26.02.2020 у справі № 826/9175/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87963333> (дата звернення: 24.04.2026).

32. Постанова Верховного Суду від 25.05.2022 у справі № 826/4181/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104466654> (дата звернення: 24.04.2026).

33. Постанова Верховного Суду від 27.05.2024 у справі № 160/19172/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119308920> (дата звернення: 24.04.2026).

34. Постанова Верховного Суду від 07.12.2021 у справі № 810/1110/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101698504> (дата звернення: 24.04.2026).

35. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.07.2023 у справі № 9901/252/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112516534> (дата звернення: 24.04.2026).
36. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2023 р. у справі № 990/49/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113701398> (дата звернення: 24.04.2026).
37. Окрема думка судді Великої Палати Верховного Суду Банаська О. О. від 21.09.2023 у справі № 990/49/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114158854> (дата звернення: 24.04.2026).
38. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.10.2023 у справі № 990/166/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114138253> (дата звернення: 24.04.2026).
39. Decision of Supreme Court of the United States of 14.03.1904 in no. 193 U.S. 197 (1904). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/193/197> (дата звернення: 24.04.2026).
40. Постанова Верховного Суду від 31.03.2021 у справі № 640/21611/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96015808> (дата звернення: 24.04.2026).
41. Постанова Верховного Суду від 20.08.2024 у справі № 1.380.2019.006341. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121113322> (дата звернення: 24.04.2026).
42. Постанова Верховного Суду від 10.10.2024 у справі № 380/5929/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122379067> (дата звернення: 24.04.2026).
43. Постанова Верховного Суду від 28.08.2025 у справі № 480/3476/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129878544> (дата звернення: 24.04.2026).
44. Постанова Верховного Суду від 23.02.2022 р. у справі № 826/9148/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103561917> (дата звернення: 24.04.2026).
45. Постанова Верховного Суду від 15.04.2024 у справі № 640/495/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118367292> (дата звернення: 24.04.2026).
46. Постанова Верховного Суду від 10.10.2024 у справі № 420/6744/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122226702> (дата звернення: 24.04.2026).
47. Постанова Верховного Суду від 22.07.2021 у справі № 0540/8600/18-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98493513> (дата звернення: 24.04.2026).
48. Постанова Верховного Суду від 29.09.2020 у справі № 826/16317/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91854821> (дата звернення: 24.04.2026).
49. Постанова Верховного Суду від 11.08.2021 у справі № 815/6938/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98920973> (дата звернення: 24.04.2026).
50. Постанова Верховного Суду від 23.02.2021 у справі № 826/3266/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95138965> (дата звернення: 24.04.2026).
51. Постанова Верховного Суду від 24.04.2024 у справі № 260/1058/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118599491> (дата звернення: 24.04.2026).
52. Постанова Верховного Суду від 24.02.2021 у справі № 1.380.2019.000319. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95110948> (дата звернення: 24.04.2026).
53. Степаненко Т. Групові позови в Україні: правове регулювання, судова практика та законодавчі перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 174–177. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/43> (дата звернення: 24.04.2026).
54. Толкачова І. А., Кириченко В. В. Проблеми захисту екологічних прав людини в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2020. № 3. С. 32–39. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.56.14888> (дата звернення: 24.04.2026).
55. Краснова М. Судове дослідження механізмів реалізації екологічних прав громадян як ефективна гарантія їхнього захисту. *Міжнародний судовий форум: «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав»* : Зб. матеріалів, м. Київ, 7 листоп. 2019 р. Київ, 2019. С. 51–54. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik_Eko_forum.pdf (дата звернення: 24.04.2026).
56. Підлужний В. М., Сиромятников Е. О. Оскарження індивідуальних актів у сфері містобудування крізь призму захисту законного інтересу. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 43–48. URL: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.8> (дата звернення: 24.04.2026).
57. Базов О. Окремі питання запровадження судової доктрини action popularis. *Соціальні права та їх захист адміністративним судом* : Зб. матеріалів III Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 4 верес. 2020 р. 2020. С. 137–144. URL: <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8> (дата звернення: 24.04.2026).
58. Ніколаєнко Я. М. Поняття та зміст права на судовий захист: сучасний погляд. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 48–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_14 (дата звернення: 24.04.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

В. В. Філатов, доктор юридичних наук, доцент, професор
кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0000-0002-8059-3736

О. М. Мороз, аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0009-0000-6057-8750

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз проблем законодавчого забезпечення протидії дезінформації в Україні. Автор виділяє три напрями, в яких держава забезпечує протидію дезінформації: 1) інформаційно-технічний (використання інформаційних технологій для створення та впровадження систем моніторингу інформаційного простору на предмет виявлення та протидії випадкам дезінформації); 2) правозахисний (створення гарантій захисту прав споживачів інформації від неякісного контенту, а також забезпечення права громадян на доступ до публічної інформації); 3) організаційний (створення владних інституцій, повноваження та компетенція яких дають можливість ефективно протидіяти дезінформації). Систематизовано наступні проблеми законодавчого забезпечення протидії дезінформації в Україні: 1) відсутність профільного законодавчого акту щодо протидії дезінформації; 2) недостатня визначеність окремих механізмів протидії дезінформації в законодавстві України; 3) неузгодженість окремих категорій інформаційної безпеки з категоріями безпеки національної; 4) неврахування ролі медіакультури та медіаграмотності як важливих елементів протидії дезінформації; 5) відсутність чіткого розмежування в законодавстві рівнів інформаційної безпеки (держава, суспільство, особистість); 6) недосконалість інституту відповідальності за дезінформацію. Автор наголошує, що дезінформація це діяльність з підготовки та подальшого поширення в інформаційному просторі недостовірної інформації з метою досягнення деструктивного соціального або економічного ефекту. Аргументовано, що мета дезінформації полягає у маніпулятивному впливі на суспільство та особистість. Наголошено на необхідності поєднання цивільно-правового регулювання та кримінального переслідування за спроби дезінформації. Доведено, що з організаційної точки зору, національний механізм протидії дезінформації має ґрунтуватися на державно-приватному партнерстві та взаємодії з міжнародними суб'єктами, що забезпечить комплексність та ефективність.

Ключові слова: гібридна війна, дезінформація, збройна агресія, інформаційна безпека, інформаційний тероризм, інформація, інформаційне законодавство.

V. V. Filatov, O. M. Moroz. Problems of legislative support for countering disinformation in Ukraine

The article provides a thorough analysis of the problems of legislative support for countering disinformation in Ukraine. The author identifies three areas in which the state ensures countering disinformation: 1) information and technical (using information technologies to create and implement information space monitoring systems to detect and counteract cases of disinformation); 2) provisioning (creating guarantees for the protection of the rights of information consumers from poor-quality content, as well as ensuring the right of citizens to access public information); 3) organizational (creating government institutions whose powers and competence will provide for the possibility of effective countering disinformation). The following problems of legislative support for disinformation in Ukraine are systematized: 1) lack of a profile legislative act on countering disinformation; 2) insufficient clarity of individual mechanisms for countering disinformation in the legislation of Ukraine; 3) inconsistency of individual categories of information security with categories of national security; 4) failure to take into account the role of media culture and media literacy as important elements of countering disinformation; 5) lack of a clear distinction in the legislation between levels of information security (state, society, individual); 6) imperfection of the institution of responsibility for disinformation. The author emphasizes that disinformation is not just a type of unreliable information, but an activity to prepare and further disseminate unreliable information in the information space in order to achieve the appropriate social or economic effect. It is argued that the purpose of disinformation is to manipulatively influence society and the individual. The need to combine civil law regulation and criminal prosecution for attempts at disinformation is emphasized. It is proven that from an organizational point of view, the national mechanism for countering disinformation should be based on public-private partnership and interaction with international actors, which will ensure comprehensiveness and effectiveness.

Key words: hybrid war, disinformation, armed aggression, information security, information terrorism, information, information legislation.

© В. В. Філатов, О. М. Мороз, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних реаліях складно уявити збройну агресію проти України без гібридної інформаційної війни, яка вже понад десять років ведеться державою-агресором. Це змушує владу, громадянське суспільство та наукову спільноту постійно шукати ефективні інструменти протидії її проявам, зокрема і дезінформації. Протягом достатньо тривалого часу інформаційна складова агресії була недооцінена державою, внаслідок чого інформаційна безпека, як окремий елемент безпеки національної, не була сформована. На сьогодні дезінформація, на думку експертів, становить небезпеку для українського суспільства, і залишається чи не ключовим інструментом держави-агресора в гібридній інформаційній війні. Наразі в Україні відсутні ефективні правові механізми протидії цьому явищу, а окремі фрагментарні норми не можуть вирішити проблему, оскільки переважно мають ситуативний характер. Тобто, вони спрямовані скоріш на локалізацію наслідків, аніж на попередження та протидію. Тому, осмислення проблемних аспектів протидії дезінформації залишається на сьогодні перспективним напрямом наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Окремі питання нормативно-правового забезпечення протидії дезінформації в Україні досліджували: С. В. Адамчук, Б. І. Гривняк, А. Ю. Габрелян, О. С. Дяковський, І. П. Кушнір, І. П. Лопушинський, В. І. Маляренко, О. А. Самчинська, І. Б. Сапіжак та інші вчені. Втім сучасні загрози інформаційній безпеці держави динамічно змінюються, що актуалізує цей напрям наукових досліджень.

Метою статті є ґрунтовний аналіз проблем законодавчого забезпечення протидії дезінформації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливими складовими інформаційної безпеки є безпека суспільства та особистості. Саме на ці рівні розрахована дезінформація, яка чинить деструктивний вплив, особливо небезпечний в умовах зовнішньої збройної агресії. Влада визнає існування цієї проблеми та позиціонує відповідні напрями діяльності щодо протидії дезінформації. Так, в нормах Стратегії інформаційної безпеки України містяться наступні перспективні цілі щодо протидії дезінформації: 1) створення системи протидії дезінформації та інформаційним операціям, спрямованою на запобігання, максимально швидке виявлення та реагування держави і суспільства на інформаційні загрози; 2) ужиття заходів щодо запобігання та протидії поширенню дезінформації та деструктивної пропаганди стосовно європейської та євроатлантичної інтеграції України; 3) розвиток спроможностей складових сил оборони щодо протидії загрозам в інформаційному просторі; 4) посилення відповідальності за поширення недостовірної інформації (дезінформації); 5) посилення відповідальності за поширення недостовірної інформації (дезінформації); 6) спростування дезінформації, у тому числі ідеологем радянської та сучасної російської історіографії, щодо минулого і сучасного України та її територій, що нині є тимчасово окупованими державою-агресором [1].

Ці пріоритетні цілі показують, що протидія дезінформації є комплексним процесом, який повинен відбуватися одночасно в декількох напрямках. Згідно норм Стратегії національної безпеки України, пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції з-поміж іншого є: 1) отримання повної і достовірної інформації про ситуацію в Україні та світі, протидія зовнішнім загрозам національній безпеці України, сприяння реалізації національних інтересів України; 2) активна та ефективна протидія розвідувально-підривній діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривній пропаганді [2]. У вищенаведених завданнях розкриваються окремі напрями протидії дезінформації, однак, останні також містяться в різних законодавчих актах.

Зокрема, в Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення деяких гарантій діяльності медіа і журналістів та забезпечення права громадян на доступ до інформації» від 14 січня 2025 року № 4212-IX вказано, що влада протидіє дезінформації через забезпечення права на доступ громадян до публічної інформації шляхом надання додаткових гарантій. Так, з 2025 року сесії місцевих рад проводяться гласно із забезпеченням права кожного бути присутнім на них. Протоколи сесії ради є відкритими, зберігаються протягом необмеженого строку, оприлюднюються на офіційному веб-сайті ради і надаються на запит. Також присутні на сесіях ради особи мають право здійснювати звукозапис, кіно-, фото- і відеозйомку у спосіб, що не заважає проведенню засідань [3].

В свою чергу, Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10 серпня 2023 року № 3321-IX регламентує наступні гарантії захисту прав споживачів цифрового контенту та цифрових послуг: 1) реєстрація виконавця на Єдиному державному веб-порталі для споживачів у сфері електронної комерції; 2) надання споживачам права здійснювати захист своїх прав, що виникають у зв'язку з отриманням цифрового контенту та/або цифрових послуг; 3) здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про цифрові послуги [4]. Вбачається, що подібні норми є гарантіями захисту права на інформацію, і можуть вважатися елементом комплексної протидії дезінформації в Україні.

Характеризуючи сучасний стан нормативно-правового забезпечення досліджуваної сфери, слід звернути увагу на норми Закону України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX, в яких регламентовані

окремі питання протидії дезінформації, зокрема: відповідальність за поширення недостовірної інформації, співробітництво з міжнародними акторами щодо протидії дезінформації, механізми спростування недостовірної інформації тощо [5]. Посилення регламентованих механізмів протидії дезінформації відбувається через організаційний рівень, а саме через створення спеціальних владних інституцій.

Зокрема, в Україні у 2021 році створено Центр протидії дезінформації, основними завданнями якого є: 1) проведення аналізу та моніторингу стану інформаційної безпеки та присутності України у світовому інформаційному просторі; 2) виявлення поточних і прогнозованих загроз інформаційній безпеці України; 3) участь у розробленні та реалізації Стратегії інформаційної безпеки України; 4) участь у створенні системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них; 5) розроблення методології виявлення загрозливих матеріалів дезінформаційного характеру [6]. Отже, аналізуючи сучасний стан протидії дезінформації в Україні можна зазначити, що влада одночасно діє в декількох напрямках, а саме:

- інформаційно-технічному (використання інформаційних технологій для створення та впровадження систем моніторингу інформаційного простору на предмет виявлення та протидії випадкам дезінформації).
- правозахисному (створення гарантій захисту споживачів інформації від неякісного контенту, а також забезпечення права громадян на доступ до публічної інформації);
- організаційному (створення владних інституцій, повноваження та компетенція яких передбачають можливість ефективної протидії дезінформації, зокрема попередження її проявів та недопущення розповсюдження в інформаційному просторі держави).

Слід зазначити, що ці три напрями є достатньо візуалізованими на нормативно-правовому рівні та дійсно можуть стати основою ефективної системи протидії дезінформації в державі. Однак, наявність означених напрямів діяльності держави не може забезпечити ефективну протидію дезінформації в силу того, що є певні недоліки, тобто проблеми законодавчого забезпечення досліджуваної сфери. До їхнього числа варто зарахувати: 1) відсутність профільного законодавчого акту щодо протидії дезінформації; 2) недостатня визначеність окремих механізмів протидії дезінформації в законодавстві України; 3) неузгодженість окремих категорій інформаційної безпеки з категоріями безпеки національної; 4) неврахування ролі медіакультури та медіаграмотності як важливих елементів протидії дезінформації; 5) відсутність чіткого розмежування в законодавстві рівнів інформаційної безпеки (державна, суспільство, особистість); 6) недосконалість інституту відповідальності за дезінформацію.

Вирішення вищевказаних проблем слід розпочати з осмислення природи категорії «дезінформація», розуміння якої дасть змогу почати формувати ефективні механізми протидії. Відзначимо, що точна дефініція в нашому законодавстві на сьогодні відсутня, отже звернемося до позиціонування цієї категорії в працях науковців та аналітичних матеріалах. Так, І. П. Кушнір та С. В. Адамчук наголошують, що дезінформація є неологізмом у сучасній правовій науці, запозиченим з французької мови і має негативну природу, мету та наслідки. Дослідники пропонують розглядати дезінформацію, як інформацію чи повідомлення, яке повністю чи частково є неправдивим, перекрученим, взятим із контексту з негативною метою (може бути будь-що: психологічний вплив, зміна поведінки та думок суб'єкта впливу, отримання даних про банківські картки, коди доступу/паролі, отримання грошей, дестабілізації у суспільстві, дискредитація органів влади, тощо) [7, с. 474].

В Аналітичному звіті «Ефективність протидії російській дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни», підготовленому Українським інститутом медіа та комунікації у 2023 році дезінформація визначена як недостовірна інформація, що поширюється з метою заподіяння шкоди тим чи іншим інтересам. Отже, дезінформація – це навмисне поширення неправдивої або оманливої інформації з метою обману, введення в оману або заплутання людей. У звіті зазначається, що розвінчання фейків та маніпуляцій є основними інструментами протидії дезінформації [8]. Слід погодитися з останньою тезою, однак саме визначення дезінформації є дещо неоднозначним. З одного боку, вона розглядається як вид недостовірної інформації, а з іншого – як процес поширення такої інформації.

На сайті Президента України зареєстрована Петиція №22/130114-еп до якої додається Проект закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії дезінформації». В ньому дезінформація визначена наступним чином: навмисно створена, керована з певною метою (ввести в оману, поширити ідеї, наративи тощо) та доступна для перевірки повністю або частково неправдива інформація (стаття, репортаж, інша публікація, що є доступними до двох та більше осіб) у різних формах (текстова, візуальна, аудіо тощо), що імітує інформацію, що відповідає дійсності та поширюється на певну аудиторію [9]. В цьому документі дезінформація також позиціонується як вид недостовірної інформації, з чим не можна погодитися.

Вважаємо, що дезінформація – це не просто вид недостовірної інформації, а діяльність з підготовки та подальшого поширення в інформаційному просторі недостовірної інформації з метою досягнення деструктивного соціального або економічного ефекту. Отже, у профільному законодавчому акті, якщо він буде прийнятий, має бути визначення саме через процес, а не через характер відомостей. Виникає логічне

питання – для чого створювати та поширювати в суспільстві недостовірну інформацію? Слід враховувати, що дезінформація залишається одним із важливих викликів, який постає перед державою, оскільки вона чинить негативний вплив на свідомість людини, відбивається на суспільній думці [10, с. 61].

Отже, мета дезінформації – це маніпулятивний вплив на суспільство та особистість, який вимагає належної правової оцінки та впровадження ефективних засобів протидії. Останні мають ґрунтуватися на наступних принципах, які вдало систематизували О. С. Дяковський та А. Ю. Габрелян: дотримання прав людини; партнерські зв'язки та співпраця; наукова обґрунтованість; всебічні заходи, що масштабують реагування; гендерна рівність; врахування фактору поточних конфліктів [11, с. 34]. Вбачається, що ці принципи вже частково реалізовані в нормах законодавства які проаналізовані вище. Втім без деталізації в окремому профільному законі, їхня роль може бути нівельована. Важливим питанням також є вибір стратегії протидії дезінформації, яка визначає ефективність відповідного напрямку державної політики.

З цього приводу В. І. Маляренко справедливо стверджує, що будь-яка, навіть позитивна фейкова інформація в результаті має негативний вплив та є загрозливим явищем у медіа просторі. Тому, у світі існує два підходи до сфери відповідальності за поширення фейкової інформації. Перший (європейський) передбачає цивільно-правову відповідальність за дезінформацію у медіа та відповідальність за поширення фейків. Другий – кримінальне переслідування за поширення такої деструктивної інформації як приватних осіб, так і ЗМІ [12, с. 25].

У своїй науковій праці О. С. Дяковський зауважує, що в прогресивних країнах світу сформувалися дві практики управління, пов'язані з дезінформацією. Інституційні рамки, спрямовані на багатостороннє регулювання, створені ще до закону про цифрові послуги, але узагальнені в ньому, зберегли свою актуальність. Зберегли свою значимість і дії, націлені на об'єкт інформаційного впливу. Крім такого публічно-управлінського підходу до боротьби суспільства з дезінформацією, важливим елементом для ефективної протидії є співпраця між державними органами та органами місцевого самоврядування [13, с. 215]. Аналізуючи усе вищенаведене зазначимо, що:

- з урахуванням сучасного контексту збройного конфлікту, Україна повинна поєднати цивільно-правове регулювання та кримінальне переслідування за спроби дезінформації. Маркером розмежування має бути мета дезінформації та характер інтересів, яким вона завдає шкоду;

- з організаційної точки зору, національний механізм протидії дезінформації має ґрунтуватися на державно-приватному партнерстві та взаємодії з міжнародними суб'єктами, що забезпечить комплексність та ефективність.

Згідно матеріалів Парламентського дослідження щодо правових механізмів протидії дезінформації в інформаційному просторі України, Європейського Союзу та окремих держав-членів Європейського Союзу, проведеного у квітні 2025 року, Україні для формування ефективного механізму протидії дезінформації необхідно імплементувати міжнародні норми в національне законодавство і посилити законодавчі механізми з огляду на масовані агресивні інформаційні атаки [14]. Отже, усі систематизовані вище проблеми вимагають комплексного вирішення в рамках окремого законодавчого акту та довгострокової стратегії, яка буде містити пріоритетні завдання на достатньо тривалий період (5–10 років).

З приводу проблеми дезінформації в Україні О. А. Самчинська зазначає, що в сучасних умовах вона стала однією з найголовніших загроз не лише для основоположних прав та свобод окремих громадян та національної безпеки окремих держав, а викликом для демократичного режиму, європейських цінностей та міжнародної безпеки. Пандемія Covid-19, широкомасштабне вторгнення держави-агресора на території України вкотре продемонстрували роль та значення точної, достовірної та актуальної інформації для забезпечення громадського порядку й безпеки в кризових ситуаціях [15, с. 12]. Тому, важливим аспектом протидії дезінформації є гарантування права на публічну інформацію, а також запровадження чітких вимог до інформаційного контенту та послуг.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку. Таким чином, на сучасному етапі розвитку в Україні існує низка проблем, пов'язаних з законодавчим забезпеченням сфери протидії дезінформації. Ці проблеми носять системний характер, і переважно зумовлені відсутністю ефективних нормативно-правових механізмів та інституту юридичної відповідальності. У зв'язку з цим є необхідність ухвалення в державі профільного законодавчого акту, а також впровадження комплексного, інтегрованого механізму протидії дезінформації, в якому остання буде розглянута не як вид інформації, а як діяльність, спрямована на досягнення певного протиправного ефекту. Означений механізм повинен орієнтуватися не на локалізацію наслідків, а на попередження та протидію дезінформаційним кампаніям з боку держави-агресора. При цьому, перспективним напрямом подальших наукових пошуків в цій сфері є питання узгодження вітчизняного механізму протидії дезінформації з відповідними стандартами країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію інформаційної безпеки: Рішення РНБО від 15 жовтня 2021 р. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 251.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 179.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення деяких гарантій діяльності медіа і журналістів та забезпечення права громадян на доступ до інформації: Закон України від 14 січня 2025 р. № 4212-ІХ. *Голос України*. 2025. № 244.
4. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10 серпня 2023 р. № 3321-ІХ. *Голос України*. 2023. № 29.
5. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-ІХ. *Голос України*. 2022. № 267.
6. Питання Центру протидії дезінформації: Указ Президента України від 07 травня 2021 р. № 187/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 88.
7. Кушнір І. П., Адамчук С. В. Протидія дезінформації: організаційно-правовий аспект. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 470–475.
8. Ефективність протидії російській дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни: аналітичний звіт: Київ: Український інститут медіа та комунікації. 2023. 65 с.
9. Проект закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії дезінформації». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/130114> (дата звернення: 11.09.2025).
10. Гривняк Б. І., Лопушинський І. П., Сапіжак І. Б. Дезінформація як загроза національній безпеці України в умовах неоголошеної російсько-української війни. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. 2024. № 1. С. 53–63.
11. Дяковський О. С., Габрелян А. Ю. Основні засади та принципи протидії дезінформації. *Юридичний вісник*. 2024. № 4. С. 30–36.
12. Малярєнко В. І. Кращі практики зарубіжного досвіду боротьби з фейками та дезінформацією. *Інформація і право*. 2023. № 3 (38). С. 22–27.
13. Дяковський О. С. Правові та інституційні механізми протидії дезінформації у розвинутих країнах світу. *Право і суспільство*. 2024. № 4. 210–216.
14. Парламентське дослідження щодо правових механізмів протидії дезінформації в інформаційному просторі України, Європейського Союзу та окремих держав-членів Європейського Союзу від 23 квітня 2025 року. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/parliam_rs-hsp/76134.html (дата звернення: 10.09.2025).
15. Самчинська О. А. Правові вектори протидії дезінформації: досвід Європейського Союзу. *Форум права*. 2023. № 77. С. 6–15.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2026-2.9>

О. А. Зуєва, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0000-0001-8054-1509

Ю. О. Рябко, студентка 1 курсу магістратури
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0009-0005-7501-3601

НАДМІРНИЙ ФОРМАЛІЗМ І ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню та комплексному теоретико-практичному аналізу феноменів надмірного формалізму та правового нігілізму в господарському процесі, виявленню критеріїв розмежування правомірного застосування процесуальної форми від її надмірного фетишизування, а також розроблення концептуальних підходів до подолання зазначених деструктивних явищ.

Тема статті є актуальною з огляду на те, що як надмірний формалізм, так і правовий нігілізм є патологічними явищами правового буття та можуть по-своєму деформувати судочинство і підривати довіру суспільства до інституту правосуддя.

Розкриттю цієї теми сприяло проведене в дослідженні комплексного теоретико-практичного аналізу феноменів надмірного формалізму та правового нігілізму в господарському процесі, виявлення критеріїв розмежування правомірного застосування процесуальної форми від її надмірного фетишизування, а також розроблення концептуальних підходів до подолання зазначених деструктивних явищ. Досягти результатів даного аналізу стало можливим через вирішення таких завдань: 1) окреслення теоретичного змісту понять «процесуальний формалізм» та «правовий нігілізм»; 2) аналіз причин і передумов виникнення цих явищ у господарському процесі; 3) систематизація практичних проявів обох феноменів; 4) визначення ролі дискреційних повноважень суду як засобу балансування між формою і змістом права.

В статті зроблені висновки про те, що; надмірний процесуальний формалізм та правовий нігілізм є двома полюсами єдиного явища – відхилення від ідеалу справедливого правосуддя та здатні деформувати господарський процес і підривати його легітимність в очах суспільства; відмежувати законне використання процесуальних норм від їх надмірно формального застосування дозволяє критерій пропорційності; суддівська дискреція є не джерелом, а засобом подолання обох крайнощів; системне вирішення проблеми потребує комплексного підходу.

Ключові слова: господарський процес, господарський суд, надмірний формалізм, правовий нігілізм.

O. A. Zueva, Yu. O. Ryabko. Excessive formalism and legal nihilism in the economic process: theoretical and practical aspect

The article is devoted to the study and comprehensive theoretical and practical analysis of the phenomena of excessive formalism and legal nihilism in the economic process, the identification of criteria for distinguishing the lawful use of a procedural form from its excessive fetishization, as well as the development of conceptual approaches to overcoming these destructive phenomena.

The topic of the article is relevant given that both excessive formalism and legal nihilism are pathological phenomena of legal existence and can in their own way deform the judicial process and undermine public trust in the institution of justice.

The disclosure of this topic was facilitated by the research of a comprehensive theoretical and practical analysis of the phenomena of excessive formalism and legal nihilism in the economic process, the identification of criteria for distinguishing the lawful use of a procedural form from its excessive fetishization, as well as the development of conceptual approaches to overcoming these destructive phenomena. Achieving the results of this analysis was possible through the solution of the following tasks: 1) outlining the theoretical content of the concepts of "procedural formalism" and "legal nihilism"; 2) analyzing the causes and

© О. А. Зуєва, Ю. О. Рябко, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

prerequisites for the emergence of these phenomena in the economic process; 3) systematizing the practical manifestations of both phenomena; 4) determining the role of the court's discretionary powers as a means of balancing the form and content of law.

The article concludes that; excessive procedural formalism and legal nihilism are two poles of a single phenomenon – deviations from the ideal of fair justice and are capable of deforming the economic process and undermining its legitimacy in the eyes of society; the criterion of proportionality allows us to distinguish the legitimate use of procedural norms from their excessively formal application; judicial discretion is not a source, but a means of overcoming both extremes; a systemic solution to the problem requires a comprehensive approach.

As a general conclusion of this study, it can be noted that finding a balance between form and content in the economic process is not a one-time task of the legislator; but a permanent mission of the court, which requires every judge to understand the deep purpose of law: not in the formal application of norms, but also not in arbitrarily ignoring them, but in the desire to achieve justice by means of legal form.

Key words: *commercial process, commercial court, excessive formalism, legal nihilism.*

Постановка проблеми. Господарське судочинство в Україні перебуває у стані постійного реформування, що зумовлено як євроінтеграційними прагненнями держави, так і колізіями правової системи. Одним із найбільш дискусійних питань господарського процесу залишається пошук балансу між неухильним дотриманням процесуальної форми та гнучким, цілеспрямованим застосуванням права задля досягнення справедливого результату.

Де та межа, коли необхідний формалізм переходить у надмірний, чи надмірна гнучкість у правовий нігілізм? Між цими антиподами пролягає тонка, ледь помітна межа, де мають перебувати справедливий суд і розумний суддя.

Актуальність обраної теми визначається тим, що як надмірний формалізм, так і правовий нігілізм є патологічними явищами правового буття. Кожне з них по-своєму деформує судочинство і підриває довіру суспільства до інституту правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням правового нігілізму та надмірному формалізму увага в юридичній науковій літературі звісно приділялась. Так, можна вказати на таких авторів як Д. Стрілко [1], К. Бортняк та Н. Добрянська [2], І. Костів та М. Остап'як [3] та інші. Втім і зазначені автори й інші досліджували ці проблеми з огляду на їх загально – правове значення без акцентування на конкретній галузі процесуального права.

Мета статті полягає в комплексному теоретико-практичному аналізі феноменів надмірного формалізму та правового нігілізму в господарському процесі, виявленні критеріїв розмежування правомірного застосування процесуальної форми від її надмірного фетишизування, а також розробленні концептуальних підходів до подолання зазначених деструктивних явищ.

Поставлена мета реалізується через вирішення таких завдань:

- 1) окреслення теоретичного змісту понять «процесуальний формалізм» та «правовий нігілізм»;
- 2) аналіз причин і передумов виникнення цих явищ у господарському процесі;
- 3) систематизація практичних проявів обох феноменів;
- 4) визначення ролі дискреційних повноважень суду як засобу балансування між формою і змістом права.

Виклад основного матеріалу. Поняття «надмірний формалізм» у юридичній науці не має законодавчого закріплення, що породжує як термінологічну, так і змістовну дискусію. У широкому розумінні надмірний формалізм це, здебільшого, негативне оціночне поняття, яке означає безумовну вимогу дотримуватися процедур, визначених законодавством, у ситуації, за якої негативні наслідки поступаються принципу розумності, доцільності та раціональності.

У Постанові Касаційного господарського суду від 08.04.2025 в межах справи № 915/615/24 було зазначено: «...реалізуючи положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, необхідно уникати занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, та як доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але і реальним. Надмірний формалізм при вирішенні питання щодо прийняття позовної заяви або скарги є порушенням права на справедливий судовий захист...» [3].

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини зазначено, що "надмірний формалізм" може суперечити вимозі забезпечення практичного та ефективного права на доступ до суду згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції. Це зазвичай відбувається у випадку особливо вузького тлумачення процесуальної норми, що перешкоджає розгляду скарг заявника по суті, із супутнім ризиком порушення його чи її права на ефективний судовий захист (рішення у справах "Белеш та інші проти Чеської Республіки", "Зубац проти Хорватії" (*Zubac v. Croatia*), (*Beles and Others v. the Czech Republic*), N 47273/99, n. n. 50-51 та 69, ЄСПЛ 2002 IX, та "Волчлі проти Франції" (*Walchli v. France*), N 35787/03, n. 29, від 26.07.2007).

При цьому, Європейський суд з прав людини розмежував поняття формалізму та надмірного формалізму. Так, формалізм є явищем позитивним та необхідним, оскільки забезпечує чітке дотримання судами процесу. Надмірний ж формалізм заважає практичному та ефективному доступу до суду. Формалізм не є надмірним, якщо сприяє правовій визначеності та належному здійсненню правосуддя.

Класик теорії права Г. Гарт, досліджуючи проблему «відкритої текстури» права, вказував, що жодна мовна форма не здатна однозначно охопити всі можливі ситуації реального життя. Це спостереження набуває особливого значення в контексті господарського процесу, де різноманітність та складність економічних відносин постійно породжує ситуації, що виходять за межі стандартних процесуальних схем [4].

Формалізм є гарантією передбачуваності, рівності та правової визначеності – він забезпечує єдність судової практики та захищає учасників процесу від свавілля, а надмірний формалізм – це патологія, при якій форма підноситься над змістом, а технічні процедурні вимоги перетворюються на самоціль, що призводить до судових помилок і порушення прав учасників судового процесу.

Отже, надмірний формалізм не сприяє реальному вирішенню спору та суперечить завданням господарського судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі. Головною функцією судочинства є здійснення належного, всебічного та справедливого правосуддя, а не сліпе дотримання формальних процесуальних вимог «по букві Закону».

В умовах господарського судочинства деструктивний формалізм найчастіше проявляється у відмові відкрити провадження чи залишенні позову без розгляду з формальних підстав, якщо суд мав би фактичну та юридичну можливість розглянути справу по суті.

Коли суддя виносить вирок, керуючись лише буквою закону, не беручи до уваги обставини справи, він мимоволі підтверджує стародавній принцип *summum ius summa iniuria est* – найсуворіше право обертається найбільшою несправедливістю.

Правовий нігілізм, у свою чергу, в системі господарського правосуддя є явищем діаметрально протилежним, але не менш небезпечним. У класичному розумінні, правовий нігілізм – це від (лат. nihil – ніщо, нічого), крайній прояв правового невігластва, відкидання або ігнорування права, юридичних норм і загальноприйнятих правових цінностей, зневажливе ставлення до правових принципів і традицій. О.В. Дручек визначає правовий нігілізм як свідомо-вольове заперечення чинного права активною або пасивною поведінкою конкретних осіб чи окремих суспільних груп, що ускладнює чи унеможливує правове регулювання й призводить до руйнування держави та занепаду суспільства [5].

У контексті господарського процесу правовий нігілізм може виражатися: у свавільному відступленні суду від обов'язкових процесуальних норм під виглядом «доцільності» або «справедливості»; у нехтуванні принципом юридичної визначеності та обов'язковістю судової практики вищих судів; незастосуванні практики ЄСПЛ, у перевищенні дискреційних повноважень суду.

Проаналізувавши причини виникнення надмірного формалізму та правового нігілізму в господарському судочинстві слід виділити надмірну кодифікацію та деталізацію процесуального законодавства. Господарський процесуальний кодекс України є прикладом намагання законодавця максимально формалізувати судовий процес. Проте надмірна деталізація нерідко породжує ситуації, коли норма, покликана забезпечити процесуальну дисципліну, перетворюється на перешкоду для правосуддя. Дотримання формальних процедур вимагає законодавство, а не дотримання деяких формальних процедур вимагає об'єктивна ситуація.

Саме тому сучасне судочинство дедалі частіше звертається до засади *placuit in omnibus rebus praecipuum esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem*: справедливість і розумна рівновага мають стояти вище за механічне застосування норми.

Необхідно враховувати й соціокультурний вимір проблеми. Правова система України формувалася в умовах радянської правової традиції, для якої була характерна підвищена увага до формальних вимог при одночасному нехтуванні духом закону. Ця традиція залишила глибокий слід у правовій системі судочинства.

Прояви правового нігілізму в господарському процесі виявляються значно складніше, оскільки вони часто маскуються під «доцільне» тлумачення чи «гнучке» застосування права. Класичним проявом є зловживання суддівською дискрецією при вирішенні питань про забезпечення позову, призначення експертизи чи оцінку доказів.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що застосовуючи процесуальні норми, національні суди повинні уникати надмірної гнучкості, яка призведе до анулювання вимог процесуального законодавства (*рішення у справі "Волчлі проти Франції" від 26.07.2007*) [6].

В окремих випадках «тлумачення» де-факто означає відмову від застосування чітких законодавчих норм на користь суб'єктивних суддівських преференцій.

Вирішальним механізмом подолання обох крайнощів є правильно зрозумілі та належно реалізовані дискреційні повноваження суду. Р. Дворкін у своїй фундаментальній праці «Серйозно ставлячись до права» обґрунтував концепцію «жорстких випадків» (*hard cases*), коли строге застосування правових норм не дає однозначно справедливого результату і суддя змушений звертатися до принципів права [7].

У господарському процесі суддівська дискреція є нормативно закріпленим явищем. Господарський процесуальний кодекс України передбачає чисельні норми, що надають суду можливість діяти «на власний розсуд» або «з урахуванням конкретних обставин справи». Прикладами є повноваження суду щодо

продовження процесуальних строків (ст. 119 ГПК), вжиття заходів забезпечення позову (ст. 136 ГПК), вирішення питань про витрати на правову допомогу (ст. 126 ГПК) [8].

Належна реалізація суддівської дискреції передбачає дотримання низки критеріїв, виведених як з теорії права, національного законодавства так із практики ЄСПЛ. По-перше, дискреційне рішення повинне мати належне обґрунтування: суд зобов'язаний пояснити, чому у конкретному випадку застосовано саме такий підхід, а не інший. По-друге, дискреція не може суперечити системному змісту законодавства та загальним принципам права. По-третє, дискреція є інструментом реалізації принципу верховенства права, а не способом його обходу. Суддя, відступаючи від буквального значення норми, повинен робити це в ім'я більш повного втілення правового принципу та справедливого розгляду спору, а не заради власних суб'єктивних уявлень про доцільність.

Саме тут і проходить та тонка грань, яка досліджується: по один бік – розумна гнучкість у застосуванні форми заради змісту права, по другий – свавілля під маскою справедливості.

Висновки та перспективи. Аналіз проблеми дає підстави запропонувати можливі шляхи вирішення, спрямовані на утримання господарського процесу в зоні правової рівноваги між формалізмом та нігілізмом.

На законодавчому рівні необхідним є запровадження норми-принципу про заборону надмірного формалізму як самостійного принципу господарського судочинства – за прикладом ст. 2 ГПК України щодо завдань господарського судочинства. Таке закріплення надасть суддям нормативну підставу для відступу від буквального тлумачення процесуальних норм у виняткових випадках.

На доктринальному рівні необхідне формування концепції «пропорційного процесуалізму» – підходу, за якого суворість дотримання процесуальних вимог має бути пропорційною значущості відповідного процесуального правила для досягнення цілей правосуддя. Цей підхід відповідає практиці ЄСПЛ, яка послідовно наголошує на тому, що обмеження права на доступ до суду є допустимим лише тоді, коли воно переслідує законну мету та є пропорційним їй [9].

На рівні правозастосування ключовим є підвищення якості мотивування судових рішень. Добре мотивоване рішення одночасно є запобіжником і проти формалізму, і проти нігілізму. Видається доцільним розширення практики Верховного Суду щодо використання механізму зразкових справ з метою формування єдиних підходів до вирішення складних питань співвідношення форми і змісту.

За результатами проведеного аналізу можливо зробити наступні висновки.

По-перше, надмірний процесуальний формалізм та правовий нігілізм є двома полюсами єдиного явища – відхилення від ідеалу справедливого правосуддя. Перший підносить форму над змістом, другий – відкидає форму заради суб'єктивного уявлення про зміст. Обидва деформують господарський процес і підривають його легітимність в очах суспільства.

По-друге, відмежувати законне використання процесуальних норм від їх надмірно формального застосування дозволяє критерій пропорційності. Процесуальна вимога є виправданою, якщо вона слугує легітимній меті й не є надлишковою для її досягнення. При цьому суд, відмовляючи стороні у доступі до правосуддя через формальні порушення, має чітко обґрунтувати, яку мету правосуддя забезпечує дотримання цієї формальності в конкретному випадку.

По-третє, суддівська дискреція є не джерелом, а засобом подолання обох крайнощів. Належно здійснена, вона дозволяє суду утримуватися на тонкій грані між формою і змістом. Зловживана чи реалізована некомпетентно, вона сама стає джерелом або формалізму, або нігілізму.

По-четверте, системне вирішення проблеми потребує комплексного підходу: законодавчого закріплення принципу заборони надмірного формалізму, доктринальної розробки концепції пропорційного процесуалізму та підвищення якості мотивування судових рішень як основного інструменту правозастосовної самодисципліни.

Підсумовуючи, слід констатувати, що пошук балансу між формою і змістом у господарському процесі – це не одноразове завдання законодавця, а постійна місія суду, що вимагає від кожного судді розуміння глибинної мети права: не у формальному застосуванні норм, але й не у свавільному їх ігноруванні, а у відданому бажанні досягати справедливості засобами правової форми.

Список використаних джерел:

1. Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасних умовах. *Теорія держави і права*. 2021. № 3. С. 216–220.
2. Бортняк К., Добрянська Н. Правовий нігілізм як загроза верховенству права: причини та можливі наслідки. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* Випуск № 05, 2025, ч. 1. С. 65–70.
3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 08.04.2025 у справі № 915/615/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
4. Гарт Г. Л. А. Концепція права / пер. з англ. Н. Комарова. [Б. м. : б. в.], 1961, 203 с.

5. Дручек О. В. Детермінанти правового нігілізму: загальна характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 16–27.
6. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 22.12.2022 у справі № 904/4790/21 (904/6718/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108086422>.
7. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / пер. з англ. А. Фролкін. Київ : Основи, 2000. 519 с.
8. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
9. Оніщенко Н. М. Правовий нігілізм: причини і шляхи подолання в Україні. *Правова держава*. 2008. Вип. 19. С. 64–72.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

І. С. Лукасевич-Крутник, доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету
ORCID: 0000-0002-9557-7886

ПЕРЕДУМОВИ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО ПЕРЕРОЗПОДІЛ СПАДЩИНИ

Стаття присвячена дослідженню передумов укладення договору про перерозподіл спадщини. Обґрунтовано, що дослідження зазначеної проблематики є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. З теоретичної точки зору науковий інтерес до дослідження пояснюється тим, що, незважаючи на наявність окремих праць, присвячених перерозподілу спадщини, поза увагою дослідників залишилось вивчення передумов перерозподілу спадщини саме в договірному порядку. Практична доцільність дослідження передумов укладення договору про перерозподіл спадщини зумовлена потребами нотаріальної та судової практики.

Встановлено, що законодавець у ЦК України закріплює дві обов'язкові передумови укладення договору про перерозподіл спадщини, що мають бути наявними одночасно: закінчення строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини. Одночасна наявність цих передумов має важливе правове значення. Вона відображає послідовність юридичних фактів: спочатку відкривається спадщина, потім спадкоємці приймають її протягом встановленого строку, після чого відбувається первісний розподіл спадкового майна відповідно до закону і лише тоді виникає можливість перерозподілу. Порушення цієї послідовності унеможливує укладення договору про перерозподіл спадщини, оскільки відсутній предмет договору, який міг би бути перерозподілений.

Системний аналіз статей ЦК України дозволяє виокремити спрямованість передумов перерозподілу спадщини. Так, вони покликані: 1) забезпечити правову визначеність щодо кола спадкоємців, які мають право на участь у перерозподілі спадщини; 2) захистити права тих осіб, які своєчасно прийняли спадщину; 3) створити стабільність спадкових правовідносин та запобігти зловживанням з боку окремих спадкоємців.

Перша передумова – закінчення строку для прийняття спадщини – має темпоральний характер і безпосередньо пов'язана зі строками у спадковому праві, а саме – прийняттям спадщини протягом шести місяців з часу відкриття спадщини.

Друга передумова – здійснення первісного розподілу спадщини – має матеріально-правовий характер і відображає сутність перерозподілу як вторинного, похідного правового явища від розподілу спадщини.

Ключові слова: договір, договір про перерозподіл спадщини, передумови укладення договору, спадщина, судова практика.

I. S. Lukasevych-Krutnyk. Prerequisites for concluding an agreement on the redistribution of inheritance

The article is devoted to the study of the prerequisites for concluding an agreement on the redistribution of inheritance. It is substantiated that the study of the specified issues is relevant both from a theoretical and practical point of view. The scientific interest in studying the prerequisites for concluding an agreement on the redistribution of inheritance is explained by the fact that, despite the existence of separate works devoted to the redistribution of inheritance, the study of the prerequisites for the redistribution of inheritance in a contractual manner has remained outside the attention of researchers. The practical expediency of studying the prerequisites for concluding an agreement on the redistribution of inheritance is determined by the needs of notarial and judicial practice.

It is established that the legislator in the Civil Code of Ukraine establishes two mandatory prerequisites for concluding an inheritance redistribution agreement, which must be present simultaneously: the expiration of the term for accepting the inheritance and the implementation of the initial distribution of the inheritance. The simultaneous presence of these prerequisites has important legal significance. It reflects the sequence of legal facts: first, the inheritance is opened, then the heirs accept it within the established period, after which the initial distribution of the inherited property takes place in accordance with the law and only then does the possibility of redistribution arise. Violation of this sequence makes it impossible to conclude an agreement on the redistribution of the inheritance, since there is no subject of the agreement that could be redistributed.

A systematic analysis of the articles of the Civil Code of Ukraine allows us to distinguish the orientation of the prerequisites for the redistribution of the inheritance. Thus, they are designed to: 1) ensure legal certainty regarding the circle of heirs who have the right to participate in the redistribution of the inheritance; 2) protect the rights of those persons who have accepted the inheritance in a timely manner; 3) create stability of inheritance legal relations and prevent abuse by individual heirs.

The first prerequisite – the expiration of the term for accepting the inheritance – is of a temporal nature and is directly related to the terms in inheritance law, namely – accepting the inheritance within six months from the time of opening the inheritance.

© І. С. Лукасевич-Крутник, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The second prerequisite – the implementation of the initial distribution of the inheritance – is of a substantive and legal nature and reflects the essence of redistribution as a secondary, derivative legal phenomenon from the distribution of the inheritance.

Key words: contract, contract on the redistribution of inheritance, prerequisites for concluding a contract, inheritance, judicial practice.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні договір про перерозподіл спадщини став ефективним способом досягнення консенсусу між спадкоємцями без судового втручання. Це зумовлює актуальність наукового дослідження зазначеної договірної конструкції. Одним із питань, яке потребує додаткового висвітлення, є передумови укладення договору про перерозподіл спадщини за цивільним законодавством України.

Науковий інтерес дослідження передумов укладення договору про перерозподіл спадщини пояснюється необхідністю встановлення меж реалізації принципу свободи договору у сфері спадкового права. Спадкові правовідносини традиційно характеризуються значним рівнем імперативного регулювання, обумовленого потребою захисту прав спадкоємців, кредиторів спадкодавця та інших заінтересованих осіб. У зв'язку з цим виникає потреба визначити, які саме юридичні передумови мають існувати для того, щоб волевиявлення спадкоємців щодо перерозподілу спадкового майна в договірному порядку визнавалося правомірним, а укладений договір – таким, що відповідає засадам цивільного законодавства України.

Практична доцільність дослідження передумов укладення договору про перерозподіл спадщини зумовлена потребами нотаріальної та судової практики. Відсутність чітких законодавчих орієнтирів щодо умов укладення такого договору нерідко призводить до неоднакового застосування норм цивільного законодавства, виникнення спорів між спадкоємцями, а також до оскарження правочинів з підстав порушення вимог щодо їх змісту, суб'єктного складу або форми. Саме тому наукове обґрунтування передумов укладення договору про перерозподіл спадщини сприятиме формуванню єдиних підходів у правозастосуванні та забезпеченню принципу правової визначеності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В національній доктрині приватного права проблематика перерозподілу спадщини неодноразово ставала предметом досліджень в працях В. В. Баранкової, М. М. Дякович, Ю. О. Заїки, Ю. Є. Зінкевича, О. Є. Кухарева, О. П. Печеного, Є. О. Рябоконт, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси, О. Д. Чуєвої та ін. Особливо варто відзначити наукові доробки О. П. Печеного [1] та О. Є. Кухарева [2; 3], в яких цивілісти визначають передумови перерозподілу спадщини. Втім на сьогодні поза увагою дослідників залишилось вивчення передумов перерозподілу спадщини саме в договірному порядку. Зважаючи на те, що кількість укладення договорів про перерозподіл спадщини в умовах воєнного стану збільшується, дослідження передумов перерозподілу в цьому контексті видається своєчасним та потрібним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Метою статті є дослідження передумов укладення договору про перерозподіл спадщини за чинним цивільним законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Передумова у цивілістичній доктрині розуміється як необхідна юридична обставина, за відсутності якої певне правове явище не може виникнути або існувати. Щодо договору про перерозподіл спадщини законодавець у ч. 1 ст. 1280 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлює дві обов'язкові передумови, що мають бути наявними одночасно: закінчення строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини [4]. Аналогічно норма про перерозподіл спадщини викладена в проєкті нового ЦК України у ч. 1 ст. 1778 [5].

Точка зору про обов'язковість двох передумов для перерозподілу спадщини неодноразово зазначається і в юридичній літературі [1, с. 150], і в матеріалах судової практики. Так, в Постанові Київського апеляційного суду від 19 листопада 2019 року у справі № 379/425/18 вказується: «За наведеного необхідні такі умови перерозподілу спадщини, що мають бути наявними одночасно: 1) сплив строк для прийняття спадщини; 2) відбувся первісний розподіл спадщини. При розгляді справи в суді першої та апеляційної інстанцій не встановлено пропуску строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини. За наведеного, застосування до даних правовідносин ст. 1280 ЦК України про перерозподіл спадщини є передчасним» [6].

Одночасна наявність цих передумов має важливе правове значення. Вона відображає послідовність юридичних фактів: спочатку відкривається спадщина, потім спадкоємці приймають її протягом встановленого строку, після чого відбувається первісний розподіл спадкового майна відповідно до закону і лише тоді виникає можливість перерозподілу. Порушення цієї послідовності унеможливує укладення договору про перерозподіл спадщини, оскільки відсутній предмет договору, який міг би бути перерозподілений.

Системний аналіз ст. 1280 ЦК України у взаємозв'язку зі статтями 1268–1270, 1272–1277 ЦК України дозволяє виокремити спрямованість цих передумов. Вони покликані забезпечити правову визначеність щодо кола спадкоємців, які мають право на участь у перерозподілі спадщини, захистити права тих осіб, які

своєчасно прийняли спадщину, а також створити стабільність спадкових правовідносин та запобігти зловживанням з боку окремих спадкоємців.

Перша передумова – закінчення строку для прийняття спадщини – має темпоральний характер і безпосередньо пов'язана зі строками у спадковому праві. Відповідно до ст. 1270 ЦК України, спадщина може бути прийнята протягом шести місяців з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців. Такий строк в теорії називають пресікальним (пресічним), тобто таким, який встановлюється як межа існування та здійснення суб'єктивного права або обов'язку в часі, зі спливом якого припиняється суб'єктивне право чи суб'єктивний обов'язок [7, с. 70].

Правове значення спливу цього строку для можливості перерозподілу спадщини полягає у наступному. Лише після закінчення шестимісячного строку остаточно визначається коло спадкоємців, які прийняли спадщину і, відповідно, можуть бути сторонами договору про перерозподіл спадщини на боці відчужувача. До закінчення цього строку теоретично можливе прийняття спадщини іншими особами, що призвело б до зміни складу спадкоємців і необхідності перегляду умов договору. В цьому контексті варто зважити на положення ст. 1276 ЦК України, відповідно до якої частка у спадщині спадкоємця за законом, який помер після відкриття спадщини, не встигнувши її прийняти, переходить до його спадкоємців. Право на прийняття спадщини у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців [4]. Якби договір про перерозподіл спадщини міг укладатися до закінчення строку для прийняття спадщини, виникла б ситуація невизначеності щодо остаточного складу спадкоємців.

Особливої уваги заслуговує питання про правові наслідки пропуску строку для прийняття спадщини окремими спадкоємцями. Бо зі сторони набувача за договором про перерозподіл спадщини може виступати власне спадкоємець, який вчасно не прийняв спадщину, пропустивши строк для її прийняття. Відповідно до ч. 2, 3 ст. 1272 ЦК України за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини [4].

Друга передумова – здійснення первісного розподілу спадщини – має матеріально-правовий характер і відображає сутність перерозподілу як вторинного, похідного правового явища. Первісний розподіл спадщини полягає у визначенні частки кожного спадкоємця у спадковому майні відповідно до закону. Саме поняття "перерозподілу" етимологічно та юридично передбачає наявність попереднього розподілу, від якого спадкоємці відступають за взаємною згодою. В матеріалах судової практики [8] та юридичній літературі наголошується: «Специфіка такої конструкції, як перерозподіл спадщини, полягає в тому, що вона створює ефект «повернення» до спадкових правовідносин, які на момент перерозподілу припинені» [2].

Подібне твердження можна знайти у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 жовтня 2020 року у справі № 748/72/20-ц, де зазначено: «Перерозподіл стосується спадщини, яка вже розподілена між спадкоємцями в натурі, тобто коли спадкові відносини припинилися» [9].

Первісний розподіл спадщини при спадкуванні за законом відбувається за принципом рівності часток спадкоємців однієї черги, закріпленим у ст. 1267 ЦК України. Винятком є спадкування за правом представлення (ст. 1266 ЦК України), коли спадкоємці за правом представлення ділять порівну ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім рідним померлим.

Ключовим є питання про момент, з якого можна вважати первісний розподіл спадщини таким, що відбувся. Доктринальний аналіз дозволяє виділити два підходи до вирішення цього питання. Перший підхід, який можна назвати формалістичним, пов'язує момент розподілу з видачею нотаріусом свідоцтва про право на спадщину. Згідно зі ст. 1296 ЦК України свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після спливу строку для прийняття спадщини і засвідчує право спадкоємця на спадкове майно. Таким чином, саме цей документ формально підтверджує розмір частки кожного спадкоємця.

Другий підхід, який можна назвати матеріально-правовим, виходить з того, що первісний розподіл спадщини відбувається в момент прийняття спадщини всіма спадкоємцями або спливу строку для прийняття спадщини. Обґрунтуванням цієї позиції є норма ст. 1268 ЦК України, згідно з якою спадкоємець вважається власником спадкового майна з моменту відкриття спадщини. Якщо право власності виникає з цього моменту, то й розподіл спадщини між спадкоємцями за законом фактично відбувається одночасно з прийняттям спадщини, а свідоцтво про право на спадщину лише підтверджує вже існуюче право.

Практичне значення цієї дискусії в контексті досліджуваної проблематики полягає у тому, що лише після укладення договору про поділ спадщини спадкоємці можуть укласти договір про перерозподіл спадщини. Якщо дотримуватися формалістичного підходу, договір про поділ спадщини можливо укласти лише після видачі свідоцтва про право на спадщину. Натомість за матеріально-правовим підходом договір може бути укладений одразу після закінчення строку для прийняття спадщини, навіть якщо свідоцтво ще не видане. На нашу думку, більш обґрунтованим є другий підхід, оскільки він узгоджується з принципом зворотної дії прийняття спадщини та не ставить реалізацію матеріального права спадкоємців у залежність від формальної процедури отримання документа. Підтвердженням правильності такої точки зору є п. 4.10 Глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, відповідно до якого договір про поділ спадщини укладається спадкоємцями в межах спадкової справи після закінчення строку для прийняття спадщини, але до видачі свідоцтва про право на спадщину [10].

Вимога одночасної наявності обох передумов – спливу строку для прийняття спадщини та відбутого первісного розподілу спадщини – не є випадковою. Ці передумови перебувають у стані взаємної обумовленості та утворюють цілісну систему юридичних фактів, що визначають правову можливість перерозподілу спадщини. Їхній взаємозв'язок проявляється на декількох рівнях.

На темпоральному рівні первісний розподіл спадщини логічно та юридично не може відбутися до закінчення строку для прийняття спадщини. Поки цей строк не спливає, зберігається можливість прийняття спадщини іншими особами, що призведе до зміни розміру часток вже існуючих спадкоємців. Навіть якщо всі відомі спадкоємці прийняли спадщину раніше закінчення шестимісячного строку, теоретично можливе з'явлення інших спадкоємців, про існування яких не було відомо. Лише після спливу встановленого строку розподіл стає остаточним і може слугувати основою для перерозподілу спадщини.

На матеріально-правовому рівні первісний розподіл спадщини є необхідною передумовою для визначення предмета договору про перерозподіл спадщини. Спадкоємці можуть перерозподілити лише те, що вже було розподілене між ними. Без первісного розподілу неможливо визначити, яке спадкове майно спадкоємці передають, укладаючи договір про перерозподіл спадщини.

На процесуальному рівні обидві передумови забезпечують правову визначеність при нотаріальному посвідченні договору про перерозподіл спадщини. Нотаріус зобов'язаний перевірити наявність обох передумов: встановити факт спливу строку для прийняття спадщини (шляхом аналізу дати відкриття спадщини та обчислення шестимісячного строку) та з'ясувати, чи відбувся первісний розподіл спадщини. Без підтвердження цих обставин нотаріус не має права посвідчити договір про перерозподіл спадщини.

Висновки і перспективи. Вищевикладене дослідження доктринальних джерел, законодавства України та судової практики дає підстави для висновку, що передумовами укладення договору про перерозподіл спадщини є закінчення строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини. Одночасна наявність цих передумов має важливе правове значення. Вона відображає послідовність юридичних фактів: спочатку відкривається спадщина, потім спадкоємці приймають її протягом встановленого строку, після чого відбувається первісний розподіл спадкового майна відповідно до закону і лише тоді виникає можливість перерозподілу. Порушення цієї послідовності унеможливує укладення договору про перерозподіл спадщини, оскільки відсутній предмет договору, який міг би бути перерозподілений.

Використання в нотаріальній та судовій практиці єдиного підходу до визначення передумов укладення договору про перерозподіл спадщини дозволить забезпечити належний рівень правової визначеності у сфері спадкових правовідносин та формування послідовної правозастосовної практики.

Список використаних джерел:

1. Печений О. До питання про сутність перерозподілу спадщини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 149–154.
2. Кухарев Є. О. Перерозподіл спадщини – дієвий механізм забезпечення прав спадкоємців в умовах воєнного стану. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/257117-pererозpodil-spadschini-diyeviy-mekhanizm-zabezpechennya-prav-spadkoyemtsiv-v-umovakh-voennogo-stanu>
3. Кухарев О. Є. Способи, порядок та форма перерозподілу спадщини як механізму забезпечення прав спадкоємців. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 77–84.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Цивільний кодекс України: проект Закону України від 09 квітня 2026 року (реєстр. № 15150). URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/48d8010e-f5f0-448a-ab3b-26cdf8fad761](https://itd.rada.gov.ua/48d8010e-f5f0-448a-ab3b-26cdf8fad761) (дата звернення: 30.04.2026).
6. Постанова Київського апеляційного суду від 19 листопада 2019 року у справі № 379/425/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85774919>
7. Маріц Д. О. Преклюзивні строки в цивільному праві. *Держава та регіони*. Серія: право. 2013. № 3 (41). С. 67–71.
8. Постанова Одеського апеляційного суду від 14 лютого 2023 року у справі № 522/21961/19 (провадження № 22-ц/813/3240/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109337447>

9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 жовтня 2020 року у справі № 748/72/20-ц (провадження № 61-13144св20). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/128812817>

10. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

В. М. Падалкіна, здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету
ORCID: 0009-0006-3127-6079

І. П. Бахновська, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету
ORCID ID: 0000-0002-9236-9424

ОСКАРЖЕННЯ ДІЙ ТА РІШЕНЬ ВИКОНАВЦІВ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті досліджено процесуальні особливості оскарження дій та рішень державних і приватних виконавців у виконавчому провадженні, зокрема адміністративний та судовий порядок, строки та формальні вимоги до скарг. Проаналізовано проблеми оскарження дій та рішень виконавців у виконавчому провадженні. Також розглянуто процесуальні особливості оскарження дій та рішень державних і приватних виконавців у виконавчому провадженні, проаналізовано норми законодавства та судову практику, що регулюють цей процес. Висвітлено проблеми ефективності контролю за діями виконавців, дотримання строків виконання судових рішень та порядку подання скарг. Розглянуто позиції науковців щодо проблем та особливостей оскарження дій і рішень виконавців у виконавчому провадженні. На прикладі практики Верховного Суду показано, що оскарження рішень та дій виконавців є важливим інструментом відновлення порушених прав і забезпечення законності. У ході дослідження обґрунтовано шляхи вдосконалення процесуальних гарантій, включаючи посилення дисциплінарної відповідальності виконавців, підвищення прозорості процедур, оптимізацію порядку розгляду скарг та активізацію участі сторін у процесі, що сприятиме більш ефективному захисту прав громадян та підвищенню довіри до інституту виконання судових рішень. Особливу увагу приділено інтеграції практичних рекомендацій науковців у судову практику та оптимізації законодавчого регулювання виконавчого провадження з метою забезпечення оперативного і справедливого захисту прав усіх учасників процесу. Крім того, підкреслено важливість удосконалення контролю за діяльністю виконавців та створення чітких процедур для своєчасного реагування на порушення прав учасників виконавчого провадження. Доведено необхідність подальшого розвитку наукового аналізу процесуальних аспектів оскарження дій та рішень виконавців для підвищення ефективності виконання судових рішень. Встановлено, що покращення процесуального регулювання оскарження сприятиме зміцненню гарантій законності у виконавчому провадженні.

Ключові слова: виконавче провадження, оскарження дій виконавців, приватний виконавець, державний виконавець, скарга, боржник, стягувач.

V. M. Padalkina, I. P. Bakhnovska. Appeal against the actions and decisions of enforcement officers in enforcement proceedings: procedural features

The article examines the procedural features of appealing the actions and decisions of state and private enforcement officers in enforcement proceedings, in particular the administrative and judicial procedures, time limits, and formal requirements for complaints. Problems of appealing the actions and decisions of enforcement officers in enforcement proceedings are analyzed. The procedural features of appealing the actions and decisions of state and private enforcement officers in enforcement proceedings are also considered, and the legal norms and case law regulating this process are analyzed. Problems of the effectiveness of control over the actions of enforcement officers, compliance with the time limits for the execution of court decisions, and the procedure for filing complaints are highlighted. The positions of scholars regarding the problems and features of appealing the actions and decisions of enforcement officers in enforcement proceedings are reviewed. On the example of the practice of the Supreme Court, it is shown that appealing the decisions and actions of enforcement officers is an important tool for restoring violated rights and ensuring legality. The study substantiates ways of improving procedural guarantees, including strengthening the disciplinary liability of enforcement officers, increasing transparency of procedures, optimizing the procedure for considering complaints, and enhancing the participation of parties in the process, which will contribute to more effective protection of citizens' rights and increase trust in the institution of enforcement of court decisions. Special attention is paid to the integration of scholars' practical recommendations into judicial practice and the optimization of legislative regulation of enforcement proceedings in order to ensure prompt and fair protection of the rights of all participants in the process. In addition, the importance of improving control over the activities of enforcement officers and creating clear procedures for timely response to violations of the rights of participants in enforcement proceedings is emphasized. The necessity of further development of scientific analysis

© В. М. Падалкіна, І. П. Бахновська, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

of the procedural aspects of appealing the actions and decisions of enforcement officers to increase the effectiveness of the execution of court decisions is proved. It is established that improving the procedural regulation of appeals will contribute to strengthening the guarantees of legality in enforcement proceedings.

Key words: *enforcement proceedings, appeal against actions of enforcement officers, private enforcement officer, state enforcement officer, complaint, debtor, creditor.*

Постановка проблеми. Ефективність судового захисту прав і свобод особи безпосередньо залежить від належного та своєчасного виконання судових рішень. Проте саме на стадії виконавчого провадження нерідко виникають порушення прав учасників, пов'язані з незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю державних і приватних виконавців.

У практичному аспекті зазначена проблема проявляється у значній кількості скарг на дії виконавців, високому навантаженні судових органів відповідними категоріями справ, затягуванні строків виконання судових рішень та недостатній ефективності відновлення порушених прав учасників виконавчого провадження. Діючі процесуальні механізми не завжди забезпечують оперативне реагування на порушення, що негативно впливає на рівень довіри до інституту виконавчого провадження та його здатність забезпечувати реальний захист прав і законних інтересів громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з оскарженням дій та рішень виконавців у виконавчому провадженні, досліджуються науковцями вже протягом багатьох років, однак залишаються актуальними через проблеми дотримання строків виконання рішень та ефективності контролю за діяльністю виконавців. Досліджували та аналізували цю тему такі науковці: Р. Федорченко, О. Чумак, Є. Шиман, А. Мельниченко, В. Шкарупа, В. Баськов, А. Грінь, О. Горішій.

Мета статті – комплексне дослідження процесуальних особливостей оскарження дій та рішень виконавців у виконавчому провадженні, визначення існуючих проблем у практичній реалізації цього механізму, аналіз нормативно-правових актів та судової практики.

Виклад основного матеріалу. Виконавче провадження є невід'ємною частиною системи судового захисту прав і свобод громадян, оскільки забезпечує реальне здійснення судових рішень та охорону законних інтересів учасників процесу. Однією з основних гарантій законності на цьому етапі є конституційне та процесуальне право учасників оскаржувати дії та рішення виконавців, що забезпечує можливість відновлення порушених прав і законних інтересів. Право на оскарження передбачене статтею 55 Конституції України – кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2]. Також у статті 2 Закону України «Про виконавче провадження» визначено засади виконавчого провадження, серед яких окремо передбачено забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців [5].

У системі виконавчого провадження важливим аспектом забезпечення законності є контроль за діями та рішеннями виконавців. Оскарження таких дій являється не лише засобом захисту прав учасників процесу, а також важливим елементом реалізації наглядової функції судів. Як зазначає Солоха Олег, оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців є елементом судового контролю, а отже, розгляд таких скарг в судовому порядку повинен насамперед спиратися на принципи організації наглядової функції судів, що означає обмеженість суб'єктного складу подання таких скарг [7, с. 313].

Порядок та особливості такого оскарження визначаються залежно від: категорії справи; характеру правовідносин; юрисдикційної належності спору; суб'єктів оскарження; компетенції органу, уповноваженого на її розгляд.

У науковій доктрині поширеним є поділ оскарження дій і рішень державного виконавця у виконавчому провадженні на два види: адміністративний та судовий порядок оскарження. Такий підхід зумовлений необхідністю забезпечення ефективного механізму захисту прав учасників виконавчого провадження [10, с. 365].

Правове врегулювання адміністративного та судового порядку оскарження дій і рішень виконавців передбачено у статті 74 Закону України «Про виконавче провадження». Відповідно до частини 1 статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» – рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до суду, який видав виконавчий документ, у порядку, передбаченому законом. Водночас адміністративний порядок здійснюється згідно з частиною 3 статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» – рішення, дії або бездіяльність державного виконавця також можуть бути оскаржені стягувачем та іншими учасниками виконавчого провадження (крім боржника) до начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець; рішення, дії та бездіяльність начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець, можуть бути оскаржені до керівника органу державної виконавчої служби вищого рівня [5]. Таким чином, чинне законодавство України передбачає альтернативні способи захисту прав учасників виконавчого провадження, що дозволяє обрати найбільш ефективний механізм реагування на порушення залежно від конкретних обставин справи.

Реалізація права на оскарження у виконавчому провадженні передбачає чітке дотримання встановленої законодавством процедури, що гарантує ефективний захист прав учасників процесу та дозволяє уникнути формальних підстав для відмови у розгляді скарги. Відповідно до частини 4 статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» – скарга у виконавчому провадженні подається виключно у письмовій формі [5].

Дотримання формальних вимог є обов'язковим, оскільки правильне оформлення скарги не лише забезпечує її належний розгляд, а й підвищує ймовірність ефективного реагування на порушення, мінімізує ризики відмови у прийнятті документу та сприяє своєчасному захисту прав учасників виконавчого провадження.

Обов'язковою умовою для прийняття скарги є дотримання строків, які передбачені у статті 449 Цивільного процесуального кодексу України. Скарга може бути подана у десятиденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права або свободи; у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій – у триденний строк, з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права. Пропущений для подання скарги строк може бути поновлено судом за наявності поважних причин його пропуску, за їх відсутності для його поновлення та клопотання особи, яка подає скаргу, така скарга залишається судом без розгляду [9].

Водночас на практиці серйозною проблемою залишається відсутність ефективного механізму контролю за виконанням судових рішень. Законодавство України визначає порядок примусового виконання рішень через органи виконавчої служби, проте існуючі механізми контролю за діяльністю виконавців не завжди забезпечують належну ефективність. Порушення строків виконання рішень, несанкціоновані затримки у їх реалізації, а також невиконання рішень, що набрали законної сили, можуть залишатися непоміченими через недостатній моніторинг з боку вищих органів виконавчої влади. У результаті боржники отримують можливість маніпулювати виконавчими діями без належної відповідальності за невиконання судових рішень. Саме тому право на оскарження дій та рішень виконавців набуває особливого значення: воно дозволяє учасникам виконавчого провадження оперативно реагувати на порушення, відновлювати свої права та підвищувати ефективність роботи органів виконавчої служби [1, с. 7].

Яскравим прикладом ефективного використання права на оскарження є справа № 910/7310/20, розглянута Великою Палатою Верховного Суду 16 листопада 2022 року. У цій справі Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку подали скаргу на бездіяльність державного службовця. Скарга була мотивована тим, що державний виконавець не вчинив жодних дій, спрямованих на виконання Наказу. Верховний Суд задовольнив скаргу, скасував постанову суду апеляційної інстанції та підтвердив право суду скасувати неправомірні дії виконавця. Ця практика демонструє, що оскарження дій виконавців є дієвим механізмом захисту прав учасників процесу та контролю за законністю виконавчих дій [4].

Однією з актуальних проблем сучасного виконавчого провадження є недостатній контроль за діяльністю приватних виконавців, що іноді призводить до порушень прав боржників, затримок у виконанні рішень або зловживань у процесі примусового виконання. У цьому контексті ключовим завданням є забезпечення належного контролю та запровадження ефективних процедур оскарження, які гарантують боржнику можливість захистити свої права та оскаржувати неправомірні дії або бездіяльність приватного виконавця [3, с. 34].

Стаття 36 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» – приватний виконавець несе за свої рішення, дії чи бездіяльність та завдану третім особам шкоду адміністративну чи кримінальну відповідальність у порядку та обсягах, установлених законом, а також дисциплінарну відповідальність у порядку, встановленому цим Законом [6]. Водночас, на механізми контролю та оскарження залишаються недостатньо ефективними, що створює потребу у вдосконаленні процесуальних гарантій та посиленні нагляду за діяльністю приватних виконавців для забезпечення реального захисту прав учасників виконавчого провадження.

Крім встановлених процедур оскарження, суд має можливість ініціювати дисциплінарні або кримінальні заходи щодо виконавця. Відповідно до статті 262 Цивільного процесуального кодексу України, суд може постановити окрему ухвалу щодо державного або приватного виконавця та направити її органам, які уповноважені притягнути такого виконавця до дисциплінарної відповідальності або до органу досудового розслідування у разі наявності ознак кримінального правопорушення [9]. Це дозволяє посилити контроль за законністю виконання судових рішень та створює додаткові процесуальні гарантії для учасників виконавчого провадження.

Відповідно до статті Стаття 121² Закону України «Про виконавче провадження» – скарги на рішення, дії та бездіяльність органів державної виконавчої служби, приватних виконавців розглядаються господарським судом, про час і місце якого повідомляються ухвалою стягувач, боржник, прокурор та орган державної виконавчої служби, приватний виконавець. Водночас неявка будь-якої із сторін у судові засідання не є перешкодою для розгляду скарги [5]. Цей механізм, хоча і забезпечує оперативність розгляду, одночасно створює певну процедурну проблему: відсутність сторін у залі суду може ускладнювати повне та об'єктивне з'ясування обставин справи, обмежувати можливості для надання доказів або аргументів, що може негативно впливати на точність і справедливості рішення щодо оскарження дій або бездіяльності виконавців.

Федорченко Р. виділяє механізм дій сторони виконавчого провадження, спрямованих на усунення порушень чинного законодавства, що виникають у процесі примусового виконання судових рішень. Цей механізм дозволяє систематизувати процес оскарження та підвищити ефективність захисту прав учасників виконавчого провадження. Він складається з таких етапів:

- 1) визначення рішення, дії або бездіяльності виконавця, які сторона виконавчого провадження вважає такими, що здійснені з порушенням чинного законодавства;
- 2) визначення органу або посадової особи, до яких буде направлено скаргу;
- 3) формування та направлення скарги у відповідності до положень Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Господарського процесуального кодексу України та Закону «Про виконавче провадження»;
- 4) безпосередня участь сторони виконавчого провадження у процесі розгляду скарги, що забезпечує можливість надання доказів, пояснень та аргументів [8, с. 294].

Впровадження цього механізму в практику оскарження дозволяє структуровано та послідовно реагувати на неправомірні дії чи бездіяльність виконавців, а також мінімізувати ризики порушень прав сторін виконавчого провадження. Разом із встановленими законодавством строками, формальними вимогами до скарги та дисциплінарними процедурами щодо виконавців, цей механізм створює комплексну систему процесуальних гарантій захисту учасників виконавчого провадження.

Висновки та перспективи. Аналіз законодавства, судової практики та наукових джерел показує, що право на оскарження дій та рішень виконавців є ключовим механізмом забезпечення законності та ефективного захисту прав учасників виконавчого провадження. Незважаючи на наявність чітко визначених процедур, строків та формальних вимог до скарги, на практиці виникають суттєві проблеми: недостатній контроль за діяльністю державних та приватних виконавців, затримки у виконанні судових рішень, бездіяльність і зловживання, а також обмеження у забезпеченні повноти розгляду скарг через неявку сторін у судові засідання.

Ефективність оскарження залежить від поєднання кількох складових: правильно оформленої скарги, дотримання встановлених строків, участі сторін у процесі її розгляду. Практика Верховного Суду демонструє, що судовий контроль здатний реально впливати на дії виконавців та відновлювати порушені права учасників виконавчого провадження.

Отже, основним викликом залишається вдосконалення процесуальних механізмів контролю та оскарження дій і рішень виконавців, що включає: посилення дисциплінарної відповідальності, забезпечення прозорості процедур, підвищення рівня участі сторін у розгляді скарг та інтеграцію практичних рекомендацій науковців у судову практику. Реалізація цих заходів здатна суттєво підвищити ефективність виконавчого провадження, забезпечити належний захист прав громадян та зміцнити довіру до інституту виконання судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Баськов В. В., Грінь А. А., Горішній О. О. Аналіз факторів, що впливають на ефективність виконання судових рішень в Україні. *Академічні візії*. 2025. №41. С. 1–15. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1758/1642> (дата звернення: 31.03.2026).
2. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 01.04.2026).
3. Мельниченко А. В. Захист прав боржника у виконавчому провадженні приватного виконавця. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. № 4. С. 33–39. URL: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2025.6> (дата звернення: 01.04.2026).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.11.2022 у справі № 910/7310/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108086904> (дата звернення: 01.04.2026).
5. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 №1404-VIII: станом на 11 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 01.04.2026).
6. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 №1403-VIII: станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата звернення: 01.04.2026).
7. Солоха О. Проблеми оскарження рішень, дій або бездіяльності органів та осіб, які здійснюють примусове виконання ухвал суду у цивільних справах: прикладний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. Т. 3. С. 312–318. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12115/1/51.pdf> (дата звернення: 02.04.2026).
8. Федорченко Р. Особливості оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця сторонами виконавчого провадження. *Наукові записки. серія: право*. 2023. Т. 1, № 14. С. 291–295 URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-291-295> (дата звернення: 01.04.2026).

9. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 №1618-IV: станом на 31 груд. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.04.2026).

10. Шиман Є. О. Принцип забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних чи приватних виконавців у виконавчому провадженні. *Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди відзначення Міжнародного дня прав людини*, м. Київ, 5 груд. 2024 р. Київ, 2024. С. 363–366. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/15875/1/Збірник_матеріалів_МВС..pdf#page=363 (дата звернення: 31.03.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 09.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ТА ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.9(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2026-2.12>

І. І. Йовенко, кандидат юридичних наук, Головне управління
Національної поліції в Закарпатській області
ORCID: 0009-0008-3807-9988

ВИНА ЯК ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

У статті здійснено комплексне наукове дослідження вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти довкілля. Обґрунтовано, що вина виступає визначальним елементом кримінально-правової оцінки екологічно небезпечних діянь, оскільки саме через її зміст розкривається психічне ставлення особи до порушення встановлених правил екологічної безпеки та до заподіяної шкоди навколишньому природному середовищу. Досліджено особливості форм вини (умислу та необережності) у складі кримінальних правопорушень, передбачених Розділом VIII Кримінального кодексу України, з урахуванням їх матеріального та формального характеру.

Встановлено, що специфіка кримінальних правопорушень проти довкілля обумовлює переважання змішаної форми вини, за якої умисел спрямований на порушення екологічних вимог чи правил господарської діяльності, тоді як ставлення до суспільно небезпечних наслідків характеризується необережністю. Такий підхід пояснюється складністю екологічної шкоди, її відкладеним проявом, кумулятивним характером та залежністю від багатьох зовнішніх факторів. Водночас у ряді випадків має місце прямий або непрямий умисел, зокрема при незаконному використанні природних ресурсів, умисному забрудненні довкілля або знищенні об'єктів рослинного чи тваринного світу.

Особливу увагу приділено проблемам встановлення вини у правозастосовній практиці, зокрема труднощам доведення причинного зв'язку між діянням та екологічними наслідками, визначення меж передбачуваності шкоди, а також оцінки поведінки службових осіб і суб'єктів господарювання. Проаналізовано вплив умов воєнного стану на трансформацію форм вини, що проявляється у зростанні випадків небалості, зниженні рівня контролю та збільшенні ризиків техногенних аварій. Зроблено висновок про необхідність удосконалення кримінально-правових підходів до встановлення вини у провадженнях про кримінальні правопорушення проти довкілля, зокрема шляхом розробки чітких критеріїв оцінки психічного ставлення особи, підвищення ролі експертних досліджень та впровадження ризик-орієнтованих механізмів запобігання екологічним правопорушенням.

Ключові слова: вина, умисел, необережність, кримінальні правопорушення проти довкілля, суб'єктивна сторона, екологічна безпека, кримінальна відповідальність.

I. I. Yovenko. Guilt as a sign of criminal offenses against the environment

The article has a comprehensive scientific investigation of guilt as obligatory signs of the subjective side of criminal offenses against Dovkill. It is established that guilt is the primary element of the criminal-legal assessment of environmentally unsafe acts, while through this change the mental state of an individual is revealed until the establishment of environmental rules is violated take care of the excessive natural environment before harm occurs. The specificity of forms of guilt (due to intent and negligence) in the warehouse of criminal offenses transferred by Section VIII of the Criminal Code of Ukraine, with respect to their material and formal nature, has been investigated.

It has been established that the specificity of criminal offenses against Dovkill includes important mixed forms of guilt, for the purpose of directing the violation of environmental protection and the rules of government activity, such as setting before particularly careless inheritances are characterized by carelessness. This approach is explained by the complexity of environmental damage, its manifestation, cumulative nature and persistence due to a variety of external factors. Nowadays, a number of attacks have a place of direct or indirect intent, with a view to the illegal exploitation of natural resources, to the clever obstruction of labor or to the depleted objects of the vegetable and animal world.

Particular attention is paid to the problems of establishing guilt in legal practice, avoiding the difficulties of establishing a causal link between actions and environmental consequences, determining the transmission of disease, as well as assessing the behavior of servicemen individuals and subjects of government. The infusion of military minds into the transformation of forms of guilt, which manifests itself in increasing episodes of poverty, lower levels of control and increased risks

© І. І. Йовенко, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

of man-made accidents, has been analyzed. A review has been made about the need to improve criminal legal approaches to establish guilt in criminal offenses against Dovkille, in order to develop clear criteria for assessing mental illness positioning of individuals, increasing the role of expert investigations and promoting risk-oriented mechanisms for preventing environmental crimes.

Key words: *guilt, intent, negligence, criminal offenses against crime, subjective side, environmental safety, criminal responsibility.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства, що характеризуються поєднанням екологічної кризи, трансформації економічних відносин та впливом воєнного стану, особливої актуальності набуває проблема забезпечення належної кримінально-правової охорони довкілля. Кримінальні правопорушення проти довкілля становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки їх наслідки виходять за межі безпосередньої шкоди окремим об'єктам і впливають на екологічну безпеку держави, здоров'я населення та сталий розвиток суспільства. Водночас ефективність притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності значною мірою залежить від правильного встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, центральним елементом якої є вина. Саме вина забезпечує індивідуалізацію кримінальної відповідальності, дозволяє відмежувати кримінально карану поведінку від правомірної або адміністративно караної, а також визначити ступінь суспільної небезпеки діяння [1, с. 157].

Разом із тим, специфіка кримінальних правопорушень проти довкілля обумовлює наявність суттєвих труднощів у встановленні вини. Це пов'язано з багатофакторністю екологічних процесів, відкладеним характером шкідливих наслідків, складністю доведення причинно-наслідкових зв'язків, а також участю у протиправній діяльності декількох суб'єктів, зокрема службових осіб та представників суб'єктів господарювання. У таких умовах виникає необхідність більш глибокого теоретичного осмислення форм вини та їх проявів у сфері екологічних правопорушень. Особливої уваги потребує проблема співвідношення умислу та необережності у складі кримінальних правопорушень проти довкілля, а також визначення критеріїв передбачуваності екологічної шкоди. У практиці правозастосування нерідко виникають ситуації, коли порушення екологічних норм має формально умисний характер, проте шкідливі наслідки настають унаслідок необережності, що ускладнює кваліфікацію діяння [2, с. 176–177].

Крім того, в умовах воєнного стану спостерігається зростання кількості екологічно небезпечних ситуацій, пов'язаних із руйнуванням інфраструктури, ослабленням державного контролю та підвищенням рівня ризиків у сфері господарської діяльності. Це зумовлює трансформацію поведінки суб'єктів та ускладнює встановлення їх психічного ставлення до вчинюваних дій. Таким чином, проблема визначення та встановлення вини у кримінальних правопорушеннях проти довкілля є складною, багатогранною та потребує подальшого наукового дослідження з метою вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

Мета дослідження. Метою статті є комплексний аналіз вини як обов'язкової ознаки кримінальних правопорушень проти довкілля, визначення особливостей її форм, проблем встановлення у правозастосовній практиці та обґрунтування шляхів удосконалення кримінально-правового регулювання у цій сфері.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематика вини у кримінальному праві традиційно досліджувалась у працях таких учених, як Г. М. Буканов, А. О. Вірт, Д. Л. Вітюк, О. О. Дудоров, К. В. Жигафарова, С. І. Заїка, Ю. О. Єрмаков, К. А. Комузляк, С. І. Марко, І. І. Митрофанов, С. В. Мурихін, Є. О. Письменський, Т. С. Садова, О. О. Семенов, Ю. А. Турлова, І. О. Харь, М. О. Черниш та інші. Вони розглядали загальнотеоретичні засади вини, її структуру та значення для кримінальної відповідальності.

Окремі аспекти вини у сфері екологічних кримінальних правопорушень досліджувалися у працях сучасних українських науковців, зокрема у контексті екологічної безпеки, відповідальності службових осіб та особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля. Водночас комплексне дослідження вини саме як системоутворюючого елементу складу кримінальних правопорушень проти довкілля залишається недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є фундаментальною категорією кримінального права, що відображає внутрішнє психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків. У сфері кримінальних правопорушень проти довкілля її зміст набуває особливої складності, що зумовлено специфікою об'єкта посягання, багатофакторністю екологічних процесів та складністю встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Саме через категорію вини відбувається індивідуалізація кримінальної відповідальності, визначення ступеня суспільної небезпеки діяння та відмежування кримінально караної поведінки від інших видів правопорушень [3].

Загальновідомо, що відповідно до кримінального законодавства України вина проявляється у формі умислу або необережності. У контексті кримінальних правопорушень проти довкілля ці форми мають специфічні особливості. Так, умисел може бути як прямим, так і непрямим, і характеризується усвідомленням особою суспільно небезпечного характеру порушення екологічних вимог, передбаченням можливих

наслідків і бажанням або свідомим допущенням їх настання. Така форма вини притаманна, зокрема, діянням, пов'язаним із незаконним видобуванням корисних копалин, умисним забрудненням водних об'єктів, знищенням лісових масивів, браконьєрством, коли суб'єкт діє з корисливих або інших мотивів, чітко усвідомлюючи протиправність своєї поведінки [4, с. 134–135].

Водночас у переважній більшості випадків кримінальні правопорушення проти довкілля характеризуються необережною формою вини або її поєднанням з умислом. Необережність у таких діяннях проявляється у двох формах – самовпевненості та недбалості. При самовпевненості особа передбачає можливість настання шкідливих наслідків, однак легковажно розраховує на їх відвернення, що є типовим для випадків порушення правил екологічної безпеки у виробничій сфері. При недбалості особа не передбачає можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити, що часто має місце у діяльності службових осіб, відповідальних за дотримання екологічних стандартів.

Особливістю екологічних кримінальних правопорушень є те, що вони часто мають матеріальний склад і передбачають настання конкретних наслідків у вигляді шкоди довкіллю [5, с. 157–158]. Однак така шкода може проявлятися не одразу, а через певний проміжок часу, мати кумулятивний характер або бути результатом впливу декількох факторів. У зв'язку з цим встановлення вини у таких провадженнях потребує врахування не лише факту порушення правил, а й можливості особи передбачити віддалені екологічні наслідки своєї діяльності [6, с. 231–232].

У науковій літературі обґрунтовано підкреслюється, що для кримінальних правопорушень проти довкілля характерною є так звана змішана (подвійна) форма вини, за якої умисел спрямований на вчинення діяння, тобто на порушення встановлених правил або здійснення незаконної діяльності, тоді як щодо наслідків має місце необережність. Така конструкція вини найбільш адекватно відображає специфіку екологічних деліктів, оскільки суб'єкти часто не мають на меті завдати шкоди довкіллю, але свідомо ігнорують встановлені обмеження, створюючи реальну загрозу її заподіяння [7, с. 108–109].

Важливим аспектом є встановлення вини у діяльності службових осіб, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції. У таких випадках вина може проявлятися як у формі умислу (наприклад, у разі прийняття свідомо незаконних рішень щодо використання природних ресурсів), так і у формі необережності (неналежний контроль за дотриманням екологічних норм, недотримання технологічних вимог, ігнорування ризиків). Особливістю є те, що встановлення вини службової особи нерідко потребує аналізу її посадових обов'язків, рівня компетентності, доступу до інформації та можливостей впливу на ситуацію [8, с. 376].

Крім того, сучасні тенденції розвитку кримінального права свідчать про необхідність урахування ролі юридичних осіб у вчиненні екологічних правопорушень. Хоча в українському кримінальному праві інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб має обмежений характер, фактична діяльність підприємств і організацій значною мірою впливає на стан довкілля [9, с. 178]. У таких умовах постає питання про колективний характер прийняття рішень та розподіл вини між конкретними фізичними особами, що діяли від імені юридичної особи.

Суттєві труднощі у встановленні вини виникають також у зв'язку з необхідністю доведення причинного зв'язку між діянням та наслідками. У випадках екологічних правопорушень цей зв'язок може бути опосередкованим, багатоступеневим і залежати від природних процесів, що ускладнює встановлення того, чи могла особа передбачити наслідки своєї поведінки. Це, у свою чергу, впливає на визначення форми вини та меж кримінальної відповідальності [10, с. 15]. Особливого значення питання вини набуває в умовах воєнного стану, коли значна частина екологічно небезпечної діяльності здійснюється в умовах підвищеного ризику, обмежених ресурсів та ослабленого контролю. Руйнування промислових об'єктів, порушення логістичних ланцюгів, використання небезпечних технологій без належного контролю можуть призводити до масштабних екологічних наслідків. У таких умовах межі між умисною та необережною формами вини стають менш чіткими, що потребує більш гнучкого та комплексного підходу до оцінки психічного ставлення суб'єкта до вчинюваних дій [11, с. 481].

Таким чином, вина у кримінальних правопорушеннях проти довкілля є складною багаторівневою категорією, яка відображає не лише індивідуальні психічні процеси особи, а й специфіку функціонування екологічно небезпечних сфер діяльності. Її встановлення потребує врахування широкого кола обставин, у тому числі характеру діяльності суб'єкта, рівня його професійної підготовки, умов вчинення діяння та можливості передбачення наслідків, що обумовлює необхідність подальшого розвитку як теоретичних, так і практичних підходів до дослідження цієї проблематики.

Висновки: Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що вина є ключовою, системоутворюючою ознакою кримінальних правопорушень проти довкілля, яка забезпечує як індивідуалізацію кримінальної відповідальності, так і правильну кримінально-правову кваліфікацію екологічно небезпечних діянь. Саме через встановлення вини відбувається відмежування кримінально караної поведінки від адміністративних правопорушень або правомірної господарської діяльності, що має особливе значення у сфері екологічних відносин, де межі допустимого втручання у довкілля часто є складними та багатоаспектними. Обґрунтовано, що специфіка кримінальних правопорушень проти довкілля зумовлює особливий характер

вини, який найчастіше проявляється у змішаній (подвійній) формі: умисел спрямований на вчинення діяння (порушення правил екологічної безпеки, незаконне використання природних ресурсів), тоді як ставлення до суспільно небезпечних наслідків характеризується необережністю. Така конструкція вини є об'єктивно зумовленою складністю екологічної шкоди, її відкладеним, кумулятивним і багатофакторним характером, а також тим, що суб'єкти не завжди усвідомлюють повний обсяг можливих негативних наслідків своєї діяльності.

Встановлено, що у низці випадків екологічні кримінальні правопорушення можуть вчинятися з прямим або непрямим умислом, зокрема при свідомому забрудненні довкілля, незаконному видобуванні природних ресурсів або знищенні об'єктів флори і фауни. Водночас значна частина таких правопорушень пов'язана з необережною формою вини, що проявляється у недбалому ставленні до виконання професійних чи службових обов'язків, недооцінці екологічних ризиків або легковажному розрахунку на відвернення шкідливих наслідків.

Окремо встановлено, що значну роль у формуванні вини відіграє професійний статус суб'єкта, особливо у випадку службових осіб та осіб, діяльність яких пов'язана з підвищеною екологічною небезпекою. Від таких осіб обґрунтовано очікується підвищений рівень обізнаності, передбачливості та дотримання стандартів безпеки, що впливає на оцінку їхньої вини та ступінь відповідальності. У цьому контексті важливим є чітке визначення кола службових обов'язків, рівня компетентності та реальних можливостей впливу на запобігання шкідливим наслідкам. Акцентовано, що в умовах воєнного стану проблема встановлення вини набуває додаткової складності у зв'язку з підвищеним рівнем ризиків, руйнуванням інфраструктури, ослабленням контролю та необхідністю прийняття швидких управлінських рішень. Це обумовлює необхідність урахування особливих умов вчинення діянь при оцінці психічного ставлення особи, що має відображатися як у правозастосовній практиці, так і у подальшому розвитку кримінально-правової доктрини.

Узагальнюючи, слід зазначити, що подальше вдосконалення інституту вини у кримінальних правопорушеннях проти довкілля має здійснюватися за такими основними напрямками: по-перше, уточнення законодавчих конструкцій складів кримінальних правопорушень з урахуванням особливостей змішаної форми вини; по-друге, розробка чітких методичних рекомендацій щодо встановлення психічного ставлення особи до діяння та його наслідків; по-третє, підвищення ролі екологічних та криміналістичних експертиз у процесі доказування; по-четверте, удосконалення системи підготовки правозастосовців з урахуванням специфіки екологічних правопорушень.

Таким чином, вина у кримінальних правопорушеннях проти довкілля виступає складною, багаторівневою категорією, що поєднує у собі як загальнотеоретичні положення кримінального права, так і специфічні риси, зумовлені природою екологічних відносин. Її належне розуміння та правильне встановлення є необхідною умовою підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки в Україні.

Список використаних джерел:

1. Вітюк Д.Л. Складові елементи механізму запобігання злочинності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 6, Т. 2. С. 156–160.
2. Комузляк К.А. Правове регулювання охорони довкілля під час збройних конфліктів на прикладі України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРАВО. Вип. 73, Ч. 1. С. 174–180.
3. Єрмаков Ю.О. Державний контроль сфери використання та охорони надр як засіб протидії кримінальним правопорушенням URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/download/195/189/378>
4. Вірт А.О. Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 210 с.
5. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу: практ. пос.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 213 с.
6. Турлова Ю.А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.
7. Садова Т.С. Воєнні злочини проти довкілля за міжнародним кримінальним правом: автореф. дис... докт. філософ.: 12.00.08. Харків, 2023. 215 с.
8. Митрофанов І.І. Кримінальні правопорушення проти довкілля за проектом Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 375–379.
9. Черниш М.О. Довкілля як об'єкт кримінально-правової охорони. *Правові новели*. 2024. № 24. С. 177–185. <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.24>.

10. Мурихін С. В. Покарання за екологічні злочини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 25 с.

11. Марко С.І., Семенюк О.О. Використання сучасних інформаційних технологій у протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 480–484.

Дата першого надходження статті до видання: 13.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

А. С. Лекарь, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фінансового та податкового права
Державного податкового університету
ORCID: 0009-0009-7645-2752

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

У статті здійснено комплексне кримінологічне дослідження загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ, як важливого сегмента фінансової системи України. Окреслено, що загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки й мінімізацію фінансових ризиків шляхом реалізації заходів запобігання спрямованих на виявлення порушень, поновлення порушених прав членів установ і відшкодування завданої шкоди.

Обґрунтовано, що ефективно запобігання злочинності у зазначеній сфері можливе лише за умови реалізації системного, багаторівневого підходу, який поєднує соціально-економічні, правові, організаційно-управлінські та інформаційно-аналітичні інструменти впливу на криміногенні процеси. Проаналізовано сутність загальносоціального запобігання як базового рівня кримінологічної профілактики, спрямованого на усунення причин і умов злочинності, формування сприятливого соціального середовища та забезпечення належного функціонування фінансових інститутів. Встановлено, що у сфері діяльності небанківських фінансових установ такі заходи набувають особливої актуальності у зв'язку з підвищенням рівнем фінансових ризиків, інформаційною асиметрією, недостатнім рівнем фінансової грамотності населення та впливом зовнішніх дестабілізаційних чинників, зокрема воєнного стану.

Особливу увагу приділено ролі державного регулювання, ризик-орієнтованого нагляду, цифровізації фінансових процесів, а також інституційної взаємодії між органами державної влади, правоохоронними структурами та фінансовими установами. Доведено, що впровадження сучасних інформаційних систем, механізмів фінансового контролю та прозорості діяльності сприяє зниженню латентності кримінальних правопорушень і підвищенню рівня кримінологічної безпеки. Запропоновано стратегічні напрями вдосконалення загальносоціальних заходів запобігання, зокрема через посилення фінансової стійкості установ, розвиток гарантійних механізмів, підвищення рівня захисту прав споживачів фінансових послуг та формування фінансової культури населення. Обґрунтовано доцільність розроблення концептуальних засад забезпечення безпеки кредитних спілок як елемента державної політики у сфері протидії криміналізації фінансових відносин.

Ключові слова: кримінологічна безпека, загальносоціальні заходи, запобігання, небанківські фінансові установи, кредитні спілки, фінансові ризики, державне регулювання, цифровізація.

A. S. Lekar. Extra-social approaches lead to criminal offenses in the sphere of activity of non-banking financial institutions

The statistics have a comprehensive criminological investigation of illegal social approaches and criminal offenses in the sphere of activity of non-banking financial institutions, as an important segment of the financial system Ukraine. It has been clarified that behind-the-scenes social approaches are aimed at preventing criminal offenses in the sphere of activity of non-banking financial institutions directly to ensure criminological safety and minimization financial risks through the implementation of efforts to directly identify violations, update violations of the rights of members of the institution, and eliminate the problem.

It is concluded that the effective elimination of evil in this sphere is only possible through the implementation of a systemic, rich approach, which is consistent with socio-economic, legal, organizational, management and information and analytical tools are used in criminogenic processes. The essence of social abuse has been analyzed as a basic level of criminological prevention, aimed directly at identifying the causes and minds of malignancy, forming a friendly social environment and ensuring proper functioning financial institutions. It has been established that in the sphere of activity of non-banking financial institutions such approaches are of particular relevance due to the rising level of financial risks, information asymmetry, insufficient financial literacy of the population and the influx of new destabilizing officials, with the end of the military regime.

Particular attention is paid to the role of government regulation, a risk-oriented approach, digitalization of financial processes, as well as institutional interaction between government authorities, law enforcement agencies and financial settings. It has been proven that the introduction of modern information systems, financial control mechanisms and transparency of activity corresponds to a reduced latency of criminal offenses and an increased level of criminology be safe. A strategic approach has

© А. С. Лекарь, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

been taken to thoroughly innovate social and social approaches through strengthening the financial stability of institutions, developing guarantee mechanisms, and increasing the level of protection of the rights of residents. financial services and the formation of the financial culture of the population. The importance of disaggregating conceptual ambushes to ensure the safety of credit balances as an element of government policy in the field of anti-criminalization of financial transactions has been demonstrated.

Key words: *criminological security, behind-the-scenes social security, crime, non-banking financial institutions, credit records, financial risks, regulatory power, digitalization.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації фінансової системи України небанківський фінансовий сектор набуває дедалі більшого значення як складова економічного розвитку та забезпечення фінансової інклюзії населення. Водночас розширення сфери діяльності небанківських фінансових установ, супроводжується зростанням криміногенних ризиків, пов'язаних із можливістю вчинення фінансових зловживань, шахрайства, легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, та інших правопорушень.

Суттєвим чинником загострення зазначених проблем є вплив воєнного стану, який спричинив дестабілізацію економічних процесів, зниження платоспроможності населення, послаблення окремих регуляторних механізмів і водночас підвищення рівня тінізації фінансових відносин. У таких умовах небанківські фінансові установи стають більш уразливими до криміногенних впливів, що негативно позначається на рівні довіри до фінансової системи загалом [1, с. 464]. Додатковими факторами, що зумовлюють актуальність дослідження, є цифровізація фінансових процесів і впровадження новітніх технологій, які, з одного боку, розширюють можливості для ефективного контролю та моніторингу фінансових операцій, а з іншого – створюють нові ризики, пов'язані з кіберзлочинністю, маніпуляціями з даними та використанням фінансових платформ у протиправних цілях.

Традиційні підходи до протидії злочинності, що ґрунтуються переважно на реагуванні на вже вчинені кримінальні правопорушення, виявляються недостатньо ефективними в умовах сучасних викликів. Це зумовлює необхідність зміщення акценту на загальносоціальні заходи запобігання, які спрямовані на усунення детермінант злочинності, формування прозорого та стабільного фінансового середовища, підвищення рівня правової та фінансової культури населення [2, с. 132–133].

Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень у сфері кримінології та фінансового права, питання комплексного застосування загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у діяльності небанківських фінансових установ залишаються недостатньо розробленими. Відсутність цілісної концепції кримінологічної безпеки у цій сфері, а також фрагментарність нормативно-правового регулювання зумовлюють необхідність подальших наукових розвідок і формування системного підходу до запобігання злочинності. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження загальносоціальних заходів як базового рівня кримінологічної профілактики, що забезпечує не лише зниження рівня злочинності, а й створення умов для сталого, безпечного та прозорого розвитку небанківського фінансового сектору України.

Мета статті. Метою статті є комплексне дослідження загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ, визначення їх сутності, змісту та функціонального призначення у системі кримінологічної безпеки держави, а також обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення державної політики у цій сфері.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематика запобігання кримінальним правопорушенням, у тому числі на загальносоціальному рівні, традиційно перебуває у центрі уваги вітчизняної кримінологічної науки. Значний внесок у дослідження теоретичних засад запобігання злочинності зробили такі науковці, як: В. О. Басай, О. П. Білько, Г. С. Буга, В. М. Важинський, А. Винник, П. С. Єспринцев, В. М. Купрієнко, М. Лапішко, Ю. А. Мороз, І. С. Панасюк, Р. М. Поліщук, Т. О. Рекуненко, Е. П. Соловйов, В. І. Тимошенко та інші.

Водночас питання запобігання кримінальним правопорушенням безпосередньо у сфері діяльності небанківських фінансових установ, досліджено фрагментарно. У наукових працях здебільшого розглядаються окремі аспекти функціонування фінансового ринку, державного регулювання чи фінансового контролю, однак комплексний підхід до аналізу загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері залишається недостатньо розробленим. З огляду на сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, цифровізацією фінансових процесів і трансформацією економічних відносин, виникає об'єктивна потреба у подальшому науковому осмисленні зазначеної проблематики та формуванні цілісної концепції кримінологічної безпеки небанківського фінансового сектору, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ, має здійснюватися на засадах системності, комплексності та превентивної спрямованості, що передбачає пріоритет впливу на причини й умови злочинності над реагуванням на вже вчинені правопорушення [3, с. 215–216]. Такий підхід зумовлює необхідність формування ефективної моделі

загальносоціального запобігання, яка інтегрує соціально-економічні, правові, організаційно-управлінські та інформаційно-аналітичні механізми впливу на криміногенні процеси у фінансовому секторі [4, с. 277]. У цьому контексті ключове значення має створення сприятливого інституційного середовища функціонування небанківських фінансових установ, що забезпечує прозорість фінансових відносин, належний рівень фінансової дисципліни та мінімізацію ризиків зловживань.

Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у досліджуваній сфері охоплюють широкий спектр впливів, спрямованих на формування стійкої кримінологічної безпеки, яка передбачає не лише зниження рівня злочинності, а й підвищення здатності фінансових інститутів протистояти криміногенним загрозам [5, с. 126–127]. У цьому аспекті особливого значення набуває державна політика у сфері регулювання ринку фінансових послуг, яка повинна забезпечувати баланс між стимулюванням розвитку небанківського фінансового сектору та запобіганням його криміналізації. Важливим елементом такої політики є удосконалення процедур реєстрації та ліцензування фінансових установ, що виконують функцію первинного бар'єра для проникнення на ринок суб'єктів із підвищеним рівнем криміногенних ризиків. Водночас ефективність зазначених процедур значною мірою залежить від їх змістовного наповнення, зокрема врахування не лише фінансово-економічних, а й кримінологічних критеріїв оцінювання діяльності суб'єктів господарювання [6, с. 182].

Суттєву роль у системі загальносоціального запобігання відіграє ризик-орієнтований підхід до регулювання та нагляду, який дозволяє своєчасно виявляти ознаки ризикової діяльності, що може трансформуватися у кримінально карані діяння. Такий підхід передбачає постійний моніторинг фінансових операцій, аналіз фінансової звітності, оцінювання структури власності та виявлення зв'язків із потенційно небезпечними суб'єктами. Упровадження ризик-орієнтованого нагляду сприяє переходу від формального контролю до змістовного аналізу діяльності фінансових установ, що істотно підвищує ефективність запобіжного впливу [7, с. 169–170].

В умовах цифрової трансформації фінансового сектору особливого значення набувають інформаційно-аналітичні механізми запобігання кримінальним правопорушенням [8, с. 11]. Використання сучасних інформаційних систем, автоматизованого обліку та персоніфікованого моніторингу фінансових операцій створює можливості для зниження латентності злочинності, підвищення рівня підзвітності та забезпечення своєчасного виявлення відхилень від нормативних показників. Наявність аудиторського сліду, фіксація всіх змін у фінансових даних та контроль доступу до інформаційних ресурсів істотно ускладнюють реалізацію злочинних схем, пов'язаних із фальсифікацією фінансової звітності, привласненням коштів або маніпулюванням фінансовими показниками. Водночас цифровізація потребує належного нормативного забезпечення та врахування ризиків кіберзлочинності, що можуть використовуватися для втручання у фінансову діяльність установ [9, с. 96].

Не менш важливим елементом загальносоціального запобігання є забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності небанківських фінансових установ. Формування ефективної системи управління фінансовими ризиками, включаючи кредитний, ліквідний, операційний та репутаційний ризики, сприяє зниженню ймовірності виникнення кризових ситуацій, які можуть бути використані для вчинення кримінальних правопорушень [10, с. 226]. У цьому контексті доцільним є розвиток механізмів гарантування, резервування та страхування ризиків, що дозволяє мінімізувати негативні наслідки протиправної діяльності та підвищити рівень захисту прав споживачів фінансових послуг [11, с. 83].

Особливу роль у формуванні кримінологічно безпечного середовища відіграє інституційна взаємодія між органами державної влади, регуляторами, правоохоронними органами, фінансовими установами та громадянським суспільством. Така взаємодія забезпечує обмін інформацією, координацію дій та формування єдиної стратегії запобігання кримінальним правопорушенням. Водночас ефективність цієї взаємодії залежить від рівня її нормативного закріплення, організаційного забезпечення та наявності відповідних комунікаційних механізмів [12, с. 193–194].

Важливим напрямом загальносоціального запобігання є підвищення рівня фінансової та правової культури населення, що сприяє зниженню ввічливості споживачів фінансових послуг і обмеженню соціальної бази злочинності. Формування свідомого ставлення до фінансових операцій, розуміння ризиків і правових наслідків участі у фінансових відносинах створює додаткові бар'єри для поширення шахрайських схем і фінансових зловживань. У цьому контексті важливого значення набувають освітні програми, інформаційні кампанії та розвиток механізмів саморегуляції у фінансовому секторі [13, с. 460–461].

Аналіз сучасного стану небанківського фінансового сектору свідчить, що в умовах воєнного стану та післявоєнної трансформації економіки криміногенні ризики мають тенденцію до ускладнення та трансформації. Це зумовлює необхідність постійного вдосконалення системи загальносоціальних заходів запобігання, їх адаптації до нових викликів та інтеграції у загальну систему національної безпеки [14, с. 80]. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває розроблення комплексних стратегічних документів, спрямованих на забезпечення кримінологічної безпеки небанківського фінансового сектору, зокрема концепції забезпечення безпеки кредитних спілок, яка має поєднувати превентивні, регуляторні та відновлювальні механізми [15].

Таким чином, загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ слід розглядати як фундаментальний рівень кримінологічного впливу, що забезпечує формування стійкого, прозорого та безпечного середовища функціонування фінансового сектору. Їх реалізація сприяє не лише зниженню рівня злочинності, а й підвищенню фінансової стабільності, зміцненню довіри до фінансових інститутів і забезпеченню захисту прав споживачів фінансових послуг. Ефективність таких заходів визначається їх системністю, узгодженістю та орієнтацією на довгостроковий результат, що полягає у мінімізації криміногенних ризиків і створенні умов для сталого розвитку небанківського фінансового сектору України.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ виступають базовим і системоутворюючим рівнем кримінологічної профілактики, який визначає загальну ефективність протидії злочинності у фінансово-кредитній сфері. Їх сутність полягає у цілеспрямованому впливі на соціально-економічні, правові, організаційні та інформаційні чинники, що детермінують злочинність, а також у формуванні умов, за яких протиправна поведінка стає економічно не вигідною, соціально неприйнятною та інституційно ускладненою.

Обґрунтовано, що сучасний стан небанківського фінансового сектору України характеризується підвищеним рівнем криміногенної вразливості, що зумовлено поєднанням внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких ключове значення мають економічна нестабільність, наслідки воєнного стану, недосконалість регуляторних механізмів, інформаційна асиметрія між учасниками фінансових відносин, а також активна цифровізація фінансових процесів. Зазначені обставини сприяють трансформації криміногенних загроз, їх ускладненню, латентності та інтеграції у фінансово-господарську діяльність небанківських фінансових установ.

Встановлено, що ефективне запобігання кримінальним правопорушенням у досліджуваній сфері можливе лише за умови переходу від фрагментарних і переважно реактивних заходів до цілісної, науково обґрунтованої системи загальносоціального запобігання, яка передбачає інтеграцію державної регуляторної політики, фінансового контролю, цифрових технологій, інституційної взаємодії та механізмів формування фінансової культури населення. У цьому контексті визначальним є зміщення акценту з формального зниження показників злочинності на забезпечення кримінологічної безпеки як стану захищеності фінансових відносин від криміногенних впливів.

Доведено, що ключовими напрямками підвищення ефективності загальносоціальних заходів запобігання є удосконалення процедур реєстрації та ліцензування небанківських фінансових установ із урахуванням кримінологічних критеріїв оцінювання, впровадження ризик-орієнтованого підходу до державного нагляду, розвиток системи фінансового моніторингу та контролю, а також забезпечення належного рівня фінансової стійкості й платоспроможності таких установ. Особливого значення набуває формування ефективних механізмів гарантування, резервування та компенсації, що дозволяють мінімізувати негативні наслідки кримінальних правопорушень і підвищити рівень захисту прав споживачів фінансових послуг.

Аргументовано, що цифровізація діяльності небанківських фінансових установ є водночас як чинником підвищення ефективності контролю, так і джерелом нових криміногенних ризиків. У зв'язку з цим необхідним є впровадження сучасних інформаційних систем обліку, автоматизованого моніторингу фінансових операцій, забезпечення аудиторського сліду та кіберзахисту, що сприятиме зниженню латентності правопорушень і підвищенню прозорості фінансової діяльності.

Визначено, що важливим складником загальносоціального запобігання є розвиток інституційної взаємодії між державними органами, регулятором ринку фінансових послуг, правоохоронними органами, фінансовими установами та інститутами громадянського суспільства. Така взаємодія повинна ґрунтуватися на принципах координації, інформаційного обміну та спільної відповідальності за забезпечення кримінологічної безпеки, що дозволяє своєчасно виявляти й нейтралізувати криміногенні загрози.

Отже, загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності небанківських фінансових установ мають розглядатися не лише як елемент кримінологічної політики, а як важливий інструмент забезпечення фінансової стабільності, національної безпеки та сталого розвитку держави. Їх ефективна реалізація створює передумови для мінімізації криміногенних ризиків, підвищення рівня довіри до фінансових інститутів та забезпечення належного захисту прав і законних інтересів учасників фінансових правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Вітюк І. А. Нормативно-правове забезпечення запобігання злочинності у сфері економіки в країнах Європи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 463–466.
2. Басай В. О. Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні: дис... докт. філос.: 081 – Право. К., 2021. 295 с.
3. Богатирьов І. Г. Кримінологія : підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. К. : ВД Дакор, 2018. 532 с.

4. Тахтай О. В. Становлення та розвиток механізму державного регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 273–282.
5. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології. Збірник наукових праць / уклад.: Тимошенко В. І. Київ: ФОП Маслаков, 2021. 300 с.
6. Лапішко М., Винник А. Проблеми ринку кредитування України в умовах воєнного стану. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 3 (31). С. 180–189.
7. Буга Г. С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с. URL: https://helvetica.ua/index.php?route=product/product&product_id=39
8. Білько О. П. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у кредитно-фінансовій сфері України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2021. 20 с.
9. Купрієнко В. М., Тичина Д. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні: монографія. К. : 7БЦ, 2021. 140 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jsru/handle/123456789/23911>
10. Собкович О. В. Кримінальні правопорушення у сфері страхування як об'єкт кримінологічного дослідження. *Наука і техніка сьогодні*. Серія : Право. 2025. Вип. 3 (44). С. 222–230.
11. Мороз Ю. А. Теоретико-правові засади вчинення кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 4. Ч. 3. С. 81–86.
12. Шакур В. І. Злочинність. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакур, В. І. Тимошенко та ін. 2019. 544 с.
13. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.
14. Панасюк І. С. Детермінанти скоєння кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок. *Правова позиція*. 2025. № 1 (46). С. 77–81.
15. Мурована Т. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144>

Дата першого надходження статті до видання: 10.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

А. М. Михайлюк, аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0009-0002-6552-1344

М. Є. Шумило, доктор юридичних наук, головний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України; професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки та техніки України
ORCID: 0000-0003-0268-7961

ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ІТАЛІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена комплексному аналізу функціональної структури досудового розслідування Італійської Республіки. У статті досліджується трансформація італійського кримінального процесу від інквізиційного до змагального, у якому ключовим аспектом постає розмежування повноважень учасників провадження.

Особливу увагу приділено функціональному дуалізму італійської поліції, що виражається у диференціації діяльності на поліцію безпеки (polizia di sicurezza) та судової поліції (polizia giudiziaria). Визначено, що критерієм такої трансформації є момент виявлення ознак кримінального правопорушення (notitia criminis), що обумовлює перехід від адміністративного нагляду до процесуального режиму під керівництвом прокурора.

Здійснено критичний аналіз українського розмежування оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності крізь призму італійського досвіду. На цій основі обґрунтовано необхідність об'єднання розшукових та слідчих функцій. Доведено, що відсутність такого дуалізму за законодавством Італії дозволяє оперативно виявляти кримінальні правопорушення та проводити розслідування під керівництвом прокурора.

У статті акцентовано увагу на механізмі формування доказів. На основі аналізу італійської доктрини кримінального процесу розкрито концепцію «подвійного дос'є», яка виступає запобіжником проти обвинувального ухилу суду. Автором звертається увага на розбіжність між українською практикою збирання доказів слідчим та італійським принципом, за яким відомості набувають статус «доказу» виключно під час судового розгляду в умовах змагальності. Такий підхід забезпечує реальну дію принципу безпосередності та позбавляє суд ролі формального ревізора матеріалів, заздалегідь підготовлених прокурором.

Крім цього окрему увагу у дослідженні приділено порівняльному аналізу порядку закриття кримінального провадження. Акцентовано на фундаментальній відмінності між українською моделлю та італійською «судово-контрольною» системою. Автор доводить, що запровадження виключно судового порядку закриття провадження (archiviazione) за участю судді з досудового розслідування є необхідним для України. Це дозволить мінімізувати корупційні ризики, обмежити надмірну дискрецію прокурора та гарантувати реальну участь потерпілого у такому процесі.

Ключові слова: досудове розслідування, кримінальний процес Італії, слідчий, прокурор, поліція, допустимість доказів, закриття кримінального провадження.

A. M. Mykhailiuk, M. E. Shumylo. Functional characteristics of the structure of preliminary investigations under Italian criminal procedural law: a comparative legal analysis

This article is devoted to a comprehensive analysis of the functional structure of pre-trial investigations in the Italian Republic. It examines the transformation of the Italian criminal procedure from an inquisitorial to an adversarial system, in which the separation of powers between the parties to the proceedings is a key element.

Particular attention is paid to the functional dualism of the Italian police, which is reflected in the division of activities into the security police (polizia di sicurezza) and the judicial police (polizia giudiziaria). It is established that the criterion for such a transformation is the moment of detection of the signs of a criminal offence (notitia criminis), which determines the transition from administrative supervision to a procedural regime under the direction of the public prosecutor.

© А. М. Михайлюк, М. Є. Шумило, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

A critical analysis of the Ukrainian experience of distinguishing between operational-investigative and criminal-procedural activities has been carried out through the prism of the Italian experience. On this basis, the necessity of combining investigative and inquiry functions is substantiated. It is demonstrated that the absence of such dualism under Italian law allows for the prompt detection of criminal offences and the conduct of investigations under the supervision of a prosecutor.

Based on an analysis of Italian criminal procedure doctrine, the concept of the 'dual file' is explored, which acts as a safeguard against the court's tendency to find the defendant guilty. The author draws attention to the discrepancy between Ukrainian practice regarding the collection of evidence by investigators and the Italian principle, under which information acquires the status of 'evidence' exclusively during court proceedings in an adversarial context. This approach ensures the effective application of the principle of immediacy and relieves the court of the role of a formal reviewer of materials prepared in advance by the prosecutor.

In addition, the study devotes particular attention to a comparative analysis of the procedure for closing criminal proceedings. The focus is on the fundamental difference between the Ukrainian model and the Italian 'judicial control' system. The author argues that the introduction of an exclusively judicial procedure for the closure of proceedings (archiviazione) involving a judge from the pre-trial investigation is necessary for Ukraine. This will minimise corruption risks, limit the prosecutor's excessive discretion and guarantee the victim's genuine participation in such proceedings.

Key words: pre-trial investigation, the Italian criminal justice system, investigator, prosecutor, police, admissibility of evidence, discontinuation of criminal proceedings.

Постановка проблеми: Необхідність подальшого реформування кримінальної юстиції та вдосконалення інституту досудового розслідування зумовлена стратегічними інтеграційними намірами України на набуття членства в Європейському Союзі.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України є конвергенційним нормативним масивом, сформованим шляхом механічного поєднання фрагментарних запозичень західних процесуальних інститутів із концептуальними рудиментами КПК 1960 року. Така системна розбалансованість призвела до глибоких функціональних суперечностей та колізій у правозастосовчій діяльності. Вузловими проблемними питаннями чинного законодавства залишаються: демаркація розшуку від розслідування, нерозмежованість функцій учасників процесу, сумнозвісний механізм початку досудового розслідування (реєстрації кримінального провадження), формування доказів на стадії досудового розслідування, закриття кримінального провадження за рішенням сторони обвинувачення.

Обрання подальших векторів національного реформування має здійснюватися крізь призму апроксимації національного законодавства до права (*acquis*) ЄС та аналізу можливостей і способів запозичення кращих кримінально-процесуальних практик європейських країн зрілої демократії.

У цьому зв'язку особливий інтерес становить вивчення на предмет можливого запозичення досвіду архітектури кримінального процесу Італійської Республіки, який пройшов шлях трансформаційного перетворення із інквізиційного кримінального процесу КПК 1930 року до змагального процесу за КПК 1988 року.

Стан опрацювання проблематики. Питання інституту попереднього розслідування за КПК Італії розглянуто у національній правовій доктрині фрагментарно та у цілому обмежується описовою частиною без належного компаративістського аналізу з національною правовою системою розслідування. Так, питання функціонування окремих інститутів кримінального процесу Італії та діяльності поліції висвітлювали у своїх працях Попелюшко В.О., В.В. Луцик та В.І. Самарін. Серед іноземних авторів фундаментальне значення мають розвідки М. Фаббі, Г. Лоззі, Ф. Кордеро. Е. Амадіо та ін.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі функціональної структури досудового розслідування Італійської Республіки та проведенні її порівняльно – правового аналізу з українською моделлю досудового розслідування з метою обґрунтування можливості імплементації її окремих інститутів, зокрема у частині початку розслідування, механізму формування доказів, посиленні судового контролю за закриттям кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Порядок регламентації досудового розслідування на території Італійської Республіки врегульований КПК 1988 року, який прийнятий внаслідок реформаторських перетворень на заміну КПК фашистської Італії 1930 року (Кодексу Рокко). Вказані зміни виступили фундаментальною трансформацією від інквізиційного типу кримінального процесу до змагального "Common law", який притаманний ліберально-демократичному державному режиму. Необхідність кримінально-процесуальної реформи Італії зумовлювалась потребою відмови від інквізиційного кримінального процесу, архаїчної процесуальної форми, значною кількістю накопичених нерозглянутих справ у суді, що негативно позначалось на дотриманні прав особи та її легітимних правових очікувань про що неодноразово констатувалось Європейським судом з прав людини [1, с. 7].

Прикметно, що при підготовці проєкту тексту КПК Італії 1988 року розробниками розглядалась можливість впровадження декількох моделей досудового розслідування. Перша передбачала збереження попереднього розслідування, яке здійснювалось прокуратурою для встановлення істини у кримінальному провадженні при спрощеній процесуальній формі. Інша модель досудового розслідування передбачала

проведення слідства слідчим суддею як представником від влади судової, який здатний проводити неупереджене розслідування за аналогією з КПК Французької Республіки. Як альтернативна модель досудового розслідування розглядалась можливість відмови від стадії досудового розслідування на користь запровадження моделі прокурорського дїзнання за результатами якого вирішувалось питання про доцільність висунення обвинувачення у суді або ініціювати клопотання про припинення проведення попереднього розслідування [2, с. 13–15].

Безсумнівно, цінність Кодексу слід вимірювати ступенем його ефективності у досягненні обох цілей кримінального правосуддя, тобто запобігання засудженню невинних осіб, з одного боку та, з іншого, засудження протягом розумного терміну тих осіб, чию провину було доведено. Однак, щодо останнього питання Італійський кримінальний процесуальний кодекс не може бути оцінений позитивно [4, с. 26].

Італійський кримінальний процесуальний кодекс має чітку структуру. Він поділений на дві частини: «статичну» та «динамічну». Перша частина (Книги I, II, III, IV) стосується тих аспектів кримінального процесу, які можна вважати «незалежними» від фактичної процедури, та визначає «функціональні» поняття та елементи самої процедури. Друга частина (Книги V, VI, VII, VIII, IX, X, XI) регулює перебіг провадження на різних стадіях.

Безумовно, загальна структура системи, а саме деталі та координація окремих сторін, досі здається відмінної якості, а мова, що використовується, є чіткою та логічною. Професор Енніо Амодіо, аналізуючи італійську реформу, характеризує КПК 1988 року як витвором краси, який логічно влаштований та чітко написаний та як наслідок, він дозволяє будь-кому, хто може читати мову, навіть недосконало, без труднощів зрозуміти, як працює італійська кримінально-процедурна процедура [3, с. 104].

Як відзначає італійський дослідник П. Тоніні в основу КПК Італії 1988 року закладено три основних принципи: розмежування кримінально-процесуальних функцій, стадій, спрощення кримінально-процесуальної процедури. За словами вказаного дослідника принцип розподілу кримінально-процесуальних функцій відіграє роль гарантії, що подібна з розподілом функцій у державі та дозволяє забезпечувати діалекту між обвинуваченням та захистом, які відстоюють власні доводи під контролем неупередженого суду [5, с. 33–34].

З цією метою кодекс усунув одну із найнегативніших символів інквізиційної моделі, а саме слідчого суддю (*giudice istruttore*)¹, який проводив розслідування та приймав рішення у справі. З прийняттям КПК Італії 1988 року Італійські законотворці відмовились від процесуальної фігури слідчого судді, який раніше здійснював досудове розслідування² на користь запровадження моделі прокурорського розслідування, у якій прокурор відіграє ключову роль.³

Розробники КПК Італії 1988 керувались аксіомою, що жодне розслідування не може бути повністю неупередженим з огляду на те, що на всіх суб'єктів розслідування впливають їхні особисті точки зору та набутий попередній досвід. З метою невілювання цього чинника розробники нового Кодексу чітко розмежували стадії, здійснивши їх диференціювання на кримінальне розслідування та судовий розгляд.

Правопорядок в Італійській республіці забезпечується за допомогою діяльності поліції до системи якої входить: державна поліція (*polizia di stato*); карабінера (*arma dei carabinieri*); податкова поліція (*guardia difinanza*); корпус виправної поліції (*corpo di polizia penitenziaria*).

Залежно від конкретних обставин органи поліції можуть діяти як **поліція безпеки** (*polizia sicurezza*) або як **судова поліція** (*polizia giudiziaria*). Так, патрульний, який діє як поліція безпеки (*polizia sicurezza*), виконуючи обов'язки з безпеки, попереджаючи кримінальні правопорушення, у разі отримання відомостей про злочин, що готується починає виконувати повноваження судової поліції (*polizia giudiziaria*). При цьому судова поліція має право застосувати засоби кримінально-процесуального примусу, а саме затримання особи (ст.ст. 380–384 КПК Італії), здійснити особистий обшук особи чи приміщення (ст. 352 КПК Італії).

Розбіжність між поліцією з безпеки та судовою поліцією простежується у тому, що діяльність поліції з безпеки має превентивний характер (спрямована на попередження злочинів без застосування примусових заходів). Натомість діяльність судової поліції зосереджена на припиненні злочинів, тобто на діяльності під якою розуміється збір необхідних даних для встановлення наявності факту злочину, що створює підстави для ініціювання подальшої кримінальної процедури. У разі отримання відомостей, що вказують на

¹ Неоднозначна фігура, яка одночасно була і суддею, і слідчим: який мав широкі повноваження щодо прийняття рішень та проведення розслідувань і повинен був надавати докази для встановлення «істини» (стаття 299 КПК Італії 1930 року).

² Слідчий суддя продовжує функціонувати за КПК Франції, як представник від влади судової.

³ Прикметим є той факт, що деякі рішення, що були впроваджені у ході реформи до Кримінально-процесуального кодексу Італії 1988 року, простежуються і в німецькому процесуальному праві. Наприклад, скасування посади слідчого судді (*Untersuchungsrichter*) у Німеччині датуються 1975 роком, коли у межах реформи слідчого суддю замінено прокурором як особою, відповідальною за попереднє розслідування. Італія і Німеччина обрали вектор розвитку кримінального процесу, що передбачає посилення ролі прокуратури на досудовому етапі розслідування шляхом відмови від посади слідчого судді, який здійснював проведення досудового розслідування.

вчинення кримінального правопорушення судова поліція розпочинає виконання обов'язків з використанням примусових повноважень.

Нагляд за виконанням поліцією функції з безпеки покладається на міністра внутрішніх справ (*ministro dell'interno*), префекта (*prefetto*) та головного комісара поліції (квестора), а у свою чергу нагляд за діяльністю судової поліції здійснюється прокуратурою (ст. 56 КПК Італії).

Італійський кодекс запровадив відділи кримінальної поліції при кожній прокуратурі Республіки (стаття 58 КПК), які складаються з персоналу різних правоохоронних органів (*Polizia di Stato, Carabinieri, Guardia di Finanza, Corpo Forestale dello Stato*). Членами цих відділів є поліцейські, які можуть проводити лише кримінальне розслідування, а прокурор може керувати ними (стаття 59 КПК). Таким чином, між прокурорами та поліцейськими встановлюються дуже тісні стосунки. [6, с. 134].

Так, функції судової поліції передбачені в статті 55 КПК Італії, яка уповноважує органи судової поліції приймати інформацію про злочини, а також за власної ініціативи припиняти злочини, розшукувати підозрюваних осіб у їх вчиненні, а також вживати заходи зі збереження джерел доказів. Функцію судової поліції з боротьби з організованою злочинністю виконує Управління розслідування проти мафії, яке знаходить під керівництвом національного прокурора з боротьби проти мафії та тероризмом. Підрозділи судової поліції знаходяться при прокуратурах першої інстанції.

Відмітною особливістю Італійської кримінально процесуальної системи є віднесення прокурора до судової гілки влади «*magistrati*», яка об'єднує як суддів (*judicante*), так і прокурорів (*requirente*), які функціонують та перебувають у складі суду (§ 3 ст. 51 КПК). Суддівський статус прокурорів надає їм гарантії та переваги, що включають захист кар'єри, професійну незалежність, імунітет від відповідальності тощо. Крім того, конституційний принцип обов'язкового кримінального переслідування уповноважує їх реалізувати широкі дискреційні повноваження під час кримінального переслідування особи [1, с. 10].

Однак, необхідно відзначити, що незважаючи на прагнення розробників забезпечити неупередженість прокурора при проведенні розслідування, італійські дослідники відзначають, що фактично прокурора можна вважати неупередженим лише за умови ігнорування ідеології Кодексу за умови, що будь-хто, хто бере участь у розслідуванні є природно упередженим, незалежно від його судового статусу [7, с. 25]. Те, що прокурор вважався неупередженим, залежало від прийняття старої інквізиційної ідеології: доки дослідник є здібним та неупередженим, він може досягти істини. Однак єдиний спосіб знайти істину – це представити дві різні точки зору на суді перед нейтральним суддею [8, с. 597].

З прийняттям КПК Італії 1988 року було запроваджено **фігуру судді з попереднього слідства** (*giudice per le indagini preliminari*), головною функцією якого є гарантування прав особи та контроль за законністю дій обвинувачення. На відміну від інквізиційного судді попереднього кодексу суддя з попереднього слідства не здійснює розслідування, а втручається лише у випадках чітко визначених законом, зокрема з метою: обмеження свободи та свобод (запобіжне ув'язнення, домашній арешт, заборона виїзду, а також перехоплення повідомлень (статті 267, 279 КПК Італії); контролю за процесуальними строками та обов'язковістю обвинувачення: (здійснює неупереджену перевірку того, чи дотримувався прокурор встановлених термінів розслідування (зазвичай 6 місяців) та принципу обов'язковості кримінального переслідування); закріплення доказів у виняткових випадках, коли існує ризик їх втрати (наприклад, свідчення тяжкохворої особи), що дозволяє зібрати докази з дотриманням принципу змагальності ще до початку основного судового розгляду (стаття 392 КПК Італії).

Положення статті 326 КПК Італії, визначають мету попереднього розслідування як здійснення прокуратурою та судовою поліцією дій, необхідних для прийняття рішення щодо порушення кримінального переслідування. Так, аналіз нормативних положень, що регламентують порядок досудового розслідування за КПК Італії дозволяє дійти висновку, що попереднє розслідування спрямовується виключно на те, щоб прокурор отримав можливість прийняти рішення відносно можливості подальшого обвинувачення у суді.

У випадку, коли прокурор виявляє або отримує повідомлення про кримінальне правопорушення, він очолює розслідування та спрямовує роботу кримінальної поліції. Відповідно до статті 327 КПК Італії, керівництво розслідуванням здійснює прокурор, який безпосередньо проводить координаційну діяльність над органами судової поліції. Функціональна структура досудового розслідування базується на процесуальній взаємодії прокурора як “господаря процесу” та органів судової поліції, що діють під його безпосереднім керівництвом. За КПК Італійської Республіки, досудове розслідування розпочинається з моменту отримання судовою поліцією або прокуратурою інформації про злочин (*notitia criminis*) та закінчується переданням справи до суду – ініціюванням обвинувачення, або припиненням провадження за рішенням суду. При цьому варто зауважити, що КПК Італії передбачає виключно судовий порядок припинення розслідуванням за клопотанням прокурора, яке розглядається суддею з досудового розслідування.

Як нами відзначалось, після отримавши інформацію про злочин повноваження поліції з безпеки трансформуються у функції судової поліції, що у свою чергу обумовлює виникнення обов'язку поліції перевірити інформацію про кримінальне правопорушення та невідкладно повідомити про нього прокурора (стаття 347

КПК), який вживає заходів з внесення відомостей до реєстру повідомлень про злочини (стаття 335 КПК)⁴. Інформація про особу підозрювану у вчиненні злочину до реєстру вноситься прокурором.

Строк досудового розслідування за КПК Італії обраховуються з моменту реєстрації повідомлення про кримінальне правопорушення (*notitia criminis*) у реєстрі, передбаченому ст. 335 КПК Італії, та закінчуються з моменту направлення справи до суду (ст. 416) або подання прокурором клопотання про закриття провадження відповідно до статей 408 та 411 КПК Італії. Так, декрет Міністерства юстиції про Правила застосування Кримінально-процесуального кодексу від 30.09.1989 № 334 встановлює обов'язок щодо ведення реєстрів у кримінальних справах. Так, у відповідності до додатків до вказаного декрету в Італії діє реєстр кримінальних правопорушень, який у свою чергу поділяється на 1) реєстр повідомлень про злочини, вчинених встановленими особами (*Modello 21*); 2) реєстр повідомлень про злочини, вчинених невідомими особами (*Modello 44*); 3) реєстр фактів, що не становлять злочину (*Modello 45*). Прикметно, що існування реєстру повідомлень зі змісту яких ознаки кримінального правопорушення не вбачаються (*Modello 45*) носить важливе значення, оскільки з одного боку дозволяє проводити перевірку та у випадку виявлення ознак злочину здійснювати перекваліфікацію діяння та вносити відомості до реєстру *Modello 21,44*, а з іншого боку передбачає спрощений порядок закриття таких повідомлень за рішенням прокурора, що значно розвантажує судову систему.

Так, на відміну від італійського початку досудового розслідування національний інститут початку досудового розслідування, що регламентований статтею 214 КПК України, передбачає обов'язковість внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – реєстр) незалежно від наявності фактичних даних, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення. За даними Офісу Генерального прокурора щороку майже половина зареєстрованих кримінальних проваджень закриваються: зокрема, за 2016 рік зареєстровано 1124401 кримінальне провадження, закрито – 535170 (з яких 531797 за ч. 1 п.1, 2, 4, 6 статті 284 КПК), за 2017 рік – зареєстровано 1050617, закрито – 528704 (526706 за ч. 1 п.1, 2, 4, 6 статті 284 КПК), за 2018 рік – 915 431 зареєстровано, 429626 – закрито (428298 за ч. 1 п.1, 2, 4, 6 статті 284 КПК), за 2019 рік – 840447 кримінальних проваджень відкрито, 397728 – закрито (у тому числі 396317 за ч. 1 п.1, 2, 4, 6 статті 284 КПК). Наведене демонструє перевантаження реєстру відомостями про події і факти, що не мітять ознак кримінального правопорушення, що створює додаткове не виправдане навантаження на органи досудового розслідування. З огляду на це, вбачається за доцільне імплементувати в національне законодавство інститут реєстру для фіксації відомостей, що потребують попередньої перевірки. Це дозволить прокурору здійснювати верифікацію повідомлень, у яких ознаки складу злочину не є очевидними, уникаючи автоматичного та часто безпідставного внесення відомостей до реєстру.

За КПК Італії з моменту внесення відомостей про підслідну особу до реєстру, як правило, розпочинається таємне розслідування, яке здійснюється без відома такої особи. За умови якщо прокуратурою не застосовувалась жодна примусова забезпечувальна процедура, то підслідна особа може дізнатись про власний статус тільки по завершенню попереднього розслідування після отримання відповідного повідомлення про завершення розслідування (*avviso di conclusione delle indagini*) (стаття 415 КПК).

Слідчі дії вчиняються прокурором самостійно чи за його за його дорученням судовою поліцією (стаття 370 КПК). Розробники КПК Італії передбачили можливість прокурора надавати доручення судовій поліції, що стосуються загального напрямку розслідування. У свою чергу, варто зауважити, що законодавець встановив низку обмежень у проведенні процесуальних слідчих дій, виконання яких не може бути доручено судовій поліції. До таких процесуальних дій закон відносить заборону доручати судовій поліції здійснювати допит арештованого підслідного, утриманого під вартою (стаття 370 КПК), а також проведення експертиз, оскільки виключно прокурор наділений повноваженнями вибору експертної установи та формулювання питань, що ставляться перед експертом (стаття 360 КПК Італії).

Ініціатива органів судової поліції може прямо витікати із виконання доручень прокурора, а також може включати дії, спрямовані на розкриття злочину про які судова поліція зобов'язана невідкладно інформувати прокурора (стаття 348 КПК).

⁴ Вказана нормативна конструкція була покликана вирішити проблему, яка існувала за попереднім КПК 1930 року, норми якого надавали можливість поліції використовувати дискреційні повноваження у вирішенні питання початку розслідування, що на практиці призводило до зловживань та порушення конституційної засади обов'язковості переслідування (статті 112 Конституції Італії). Спершу ст. 347 КПК Італії у редакції КПК 1989 року, передбачала що всі заяви про вчинення кримінального правопорушення підлягали обов'язковому скеруванню протягом 48 годин до прокурорського офісу. Проте на практиці поліцейські підрозділи, виконуючи нормативні приписи переповнили прокурорів повідомленнями про вчинення кримінальних правопорушень, які вони накопичували протягом років роботи, що призвело до реєстрації таких повідомлень та завалення прокурорами зачиним обсягів документів та як наслідок до зволікань у розслідуванні кримінальних правопорушень. Однак вказане нормативне положення не знаходило вичерпання однією проблемою. Так, на практиці виникли непоодинокі випадки бездіяльності поліції у розслідування або збору доказів до отримання вказівок прокурора, оскільки прокурор юридично відповідає за керівництво розслідуваннями. Як наслідок, поліція втрачала або губила важливий доказовий матеріал, який необхідно було зібрати та забезпечити його збереження. З метою вирішення вказаного питання парламент Італійської республіки у 1992 році вніс відповідні зміни до статті 347 КПК Італії, ліквідувавши обов'язок звернення поліції до прокурора з повідомленнями про кримінальне правопорушення протягом 48 годин.

КПК Італії регламентує наступні дії, що здійснюються за власною ініціативою судовою поліцією: 1) стисле опитування (*sommario informazioni*) підслідного (ст. 350 КПК); 2) коротке опитування свідків (ст. 351 КПК); 3) ідентифікацію підозрюваного та інших осіб (ст. 349 КПК); 4) обшук (проводиться за умови втечі підозрюваної особи (ст. 352 КПК)); 5) отримання пакетів і кореспонденції (ст. 353 КПК); 6) невідкладні перевірки та вилучення (ст. 354 КПК); 7) затримання особи, що викликає достатні підозри; 8) огляд місця події (ст. 354 КПК).

Разом з цим судова поліція за власною ініціативою має вживати заходів, спрямованих на збереження та фіксації слідів кримінального правопорушення, забезпечуючи незмінність стану місця вчинення злочину до втручання прокуратури. Такі дії є правомірними у випадках, якщо прокурор не може прибути вчасно на подію злочину або існує ймовірність, що за впливом часу стан місця зміниться, а сліди від можуть бути безповоротно втраченими (стаття 348 КПК).

Ключовою особливістю нової системи досудового розслідування, запропонованої КПК Італії, стало суворе відмежування судового розгляду від попереднього розслідування з запровадженням системи “подвійного досьє” (*doppio fascicolo*) Вибір назви системи зумовлений протиставленням єдиному слідчому досьє, яке формувалось під час дії попереднього КПК 1930 року. Так, за кодексом 1930 року будь-які записи докази зібрані слідчим суддею, додавалися до досьє. Натомість за новим КПК суддя позбавлений можливості мати доступ до слідчого досьє. Розробники нового кодексу керувались прагненням відійти від будь-якого використання попередніх записів під час суду, а також захистити суддю від впливу слідчих матеріалів з метою забезпечення його неупередженості на початку судового розгляду, тим самим гарантуючи, що лише докази, надані під час судового розгляду впливатимуть на формування переконання суду. Таким чином, на стадії початку судового розгляду суддя починає розгляд справу з пустим судовим досьє та долучає до нього докази після їх дослідження. У підсумку судового розгляду для прийняття рішення у справі суддя має сформоване суддівське досьє, яке складається виключно із доказового матеріалу, що було попередньо досліджене у судовому порядку.

Відповідно до культури змагального процесу докази вважаються лише тоді, коли вони представлені у вигляді живих свідчення на суді, перед сторонами Єдиним доказом, на якому може ґрунтуватися рішення, були докази, зібрані усно під час судового розгляду [8, с. 585].

Характеризуючи процес доказування за КПК Італії В. Попелюшко зазначив: «слідство, передане прокурору-обвинувачу для проведення необхідних процесуальних дій, почало розглядатися як здійснення інституційно неприпустимих дій з формування доказів, що подаються ним суду для прийняття рішення. Через це їх доказова сила дискваліфікується ще до стадії судового розгляду, в ході якого і повинні бути отримані докази» [9, с. 13].

Варто відзначити, що КПК Італії встановлює виключно судовий порядок формування доказів: а) в ході публічного судового розгляду за присутності того судді, котрий повинен оцінити їх; б) в змагальній суперечці сторін [9, с. 13].

Однак фактичне застосування вказаного принципу не завжди є можливим, оскільки зволікання у формуванні доказів у судовому порядку може призвести у деяких до їх зникнення. У зв'язку з цим законодавець за наявності визначених умов передбачив на стадії попереднього розслідування приймати докази у суді, що іменується за процесуальним законодавством Італії процедурою побічного введення доказів (*l'incidente probatorio*). Так, КПК Італії визначає обставини за наявності яких можливе застосування даного інституту, зокрема у випадках необхідності отримання показань свідком, якщо існує ймовірність, що останній не зможе їх надати внаслідок існування перешкод (наприклад фізичних вад); у випадку необхідності проведення слідчого експерименту, якщо місце або речі схильні до втрати своїх властивостей та є потреба у проведенні судового експерименту.

Оскільки переважна більшість доказів формується на стадії судового розгляду, а на попередньому розслідуванні сторонами збирається лише інформація, закон не надає значення критерію допустимості доказів дотримання процесуальних норм при збиранні цієї інформації. Суддя має право допустити докази, прямо не передбачені кримінально-процесуальним законом. Іншими словами, в якості доказів можуть бути допущені відомості, інформація, отримані не з передбачених законом джерел і в не передбачений законом спосіб [10, с. 364].

На відміну від КПК Італії, положення українського КПК досі ґрунтуються на аксіомі формування доказів ще на стадії досудового розслідування. Такий підхід дисонує з принципами європейського доказового права за якими докази виникають у суді. Зокрема, у ч. 1 ст. 84 КПК України репродуковано дефініцію доказів, яка була закріплена у статті 16 Основ кримінального судочинства СРСР та союзних республік 1958 року. Як наслідок, усупереч засаді безпосередності дослідження доказів, закріпленій у частині 2 статті 23 КПК України, закон продовжує відносити слідчого та прокурора до суб'єктів створення доказів. Крім того чинний національний процесуальний закон уповноважує сторону обвинувачення не лише збирати докази (стаття 93 КПК України), а й надавати їм оцінку (стаття 94 КПК України), що явно дисонує з засадою безпосередності дослідження доказів, згідно якої не можуть визнаватися доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду. Водночас

положення частини 2 статті 100 КПК України щодо обов'язку слідчого здійснювати огляд, фотографування, опис в протоколі огляду отриманих/вилучених доказів, схиляє до нічим не передбаченої пагубної практики винесення постанов про визначення таких предметів речовими доказами.

Слід також зауважити, що окремі процесуальні положення, які регламентують порядок здійснення судового розгляду також не сприяють формуванню доказів у судовому порядку. Так, у абзаці 2 частини 1 статті 349 КПК України йдеться про зазначення сторонами у вступній промові доказів, якими підтверджуються наведені ними обставини та порядок їх дослідження, що дає підстави для їх сприйняття наперед вже як готових сформованих доказів. При цьому частина 1 статті 357 КПК України регламентує порядок дослідження речових доказів, відповідно до якого речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження. Окрім цього частина 1 статті 363 КПК України встановлює, що після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме. Такий підхід створює процесуальний дуалізм: з одного боку норми КПК декларують принцип безпосередності та забороняють суду посилаючись на позасудові свідчення, а з іншого окремі норми щодо протоколів (ст. 99, 103–106 КПК) дозволяють стороні обвинувачення трансформувати матеріали розслідування у готові докази ще до початку судового розгляду. Це може призводити до того, що роль суду може зводиться до формальної верифікації вже сформованого слідчим і прокурором «паперово масиву даних», що прямо дисонує із загальноєвропейськими стандартами доказування.

Ефективним рішенням подолання описаної проблеми в італійському процесі стала система подвійного дос'є (*doppio fascicolo*), що полягає у фізичному та юридичному розділенні матеріалів справи на дві частини прокурорську та суддівську.

Щодо джерел доказів КПК Італійської республіки проводить їх диференціацію за способом правової регламентації збору доказів у процесуальному законі, а саме на *типові*, порядок отримання яких прямо передбачений законом та *атипові* порядок отримання доказів не передбачений законом та є допустимим за наявності певних умов. Аналіз статті 189 КПК Італії свідчить, що критеріями допуску нетипових засобів доказування є їх здатність забезпечити достовірну перевірку фактів, а також відсутність загрози для реалізації прав і свобод учасників процесу. Серед джерел доказів КПК Італії виділяє: *показання свідків* (*testimonianza*), *донит сторін* (*esame delle parti*) (ст. 194 КПК), *очна ставка* (*confronto*) ст. 211 КПК Італії, *впізнання* (*ricognizione*)- особи (ст. 213), *предметів* (ст. 215 КПК) та інші *впізнання* (ст. 216); *судовий експеримент* (*esperimento giudiziale*), який проводиться при необхідності з'ясування чи відбувався певний факт та чи міг він відбутися певним способом (ст. 218 КПК), *експертиза* (*perizia*) (ст. 224), *консультація спеціаліста* (*consulenza tecnica*) (ст. 233 КПК), *письмові докази* (протоколи за результатами слідчих дій, ст. 134 КПК).

До способів збирання (отримання) доказового матеріалу КПК Італії відносить: *огляди* (*ispezioni*) 244 КПК, *обшуки* (247 КПК), які поводяться на підставі вмотивованого рішення прокурора, *вилучення*, (ст. 253), *превентивне вилучення* (*sequestro preventivo*) (ст. 321 КПК) та *зберігаюче вилучення* (*sequestro conservativo*) (ст. 316 КПК), *перехоплення* (прослуховування (*intercettazione*)), тобто спеціальні методи розслідування.

У межах надання загальної характеристики моделі досудового розслідування за КПК Італії не будемо вдаватись до особливостей проведення конкретних слідчих дій, а зупинимось на відмітних їх характеристиках, зокрема на особливостях проведення спеціальних методів розслідування.

Так, дозвіл на прослуховування надається за клопотання прокурора на підставі рішення судді з попереднього розслідування. Розробниками КПК Італії передбачено категорії кримінальних правопорушень у яких можливо провести перехоплення в залежності від того чи вчинено загальне правопорушення або правопорушення пов'язане з організованою злочинністю. Для загальних правопорушень дозвіл на перехоплення можливий у справах про умисні злочини за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком більше 5 років, а також у злочинах де таке перехоплення є найбільш придатним для розслідування (образи, вчинення злочину із використанням мобільного телефону або із застосуванням інформаційних та телекомунікаційних технологій) (266 КПК). Крім цього законодавець дозволив використовувати перехоплення з метою розшуку осіб, які переховуються від правосуддя (стаття 295 КПК). Перехоплення можливе у випадку коли докази не можливо отримати в інший спосіб. Тривалість перехоплення не може перевищувати 15 діб, яке може бути продовженим суддею на 15 діб.

Перехоплення щодо злочинів, вчинених організованою групою можливе якщо: злочин вчинений із погрозами з використанням мобільних засобів; злочин вчинений організованою злочинністю; злочин є міжнародним тероризмом; злочин вчинено проти свободи особистості (ст.ст. 600-604 КПК Італії). Для даної категорії правопорушень підстава для застосування перехоплення полягає у наявності даних, що може вказувати на вчинення кримінального правопорушення. Дозвіл на проведення такого перехоплення надається строком на 40 днів, який може продовжуватись суддею на 20 днів. Варто відзначити, що за наявності підстав у невідкладних випадках дозвіл на перехоплення може надаватись прокурором з подальшим повідомленням протягом 24 годин про таке рішення судді, який протягом 48 годин вирішує питання про затвердження такого дозволу або про відмову у проведенні (ст. 267 КПК Італії). Перехоплення проводиться прокурором

або за його дорученням судовою поліцією за допомогою спеціальних технічних засобів (ст. 268 КПК). За результатами проведення перехоплення складаються протоколи, у яких судова поліція фіксує перебіг процесуальної дії (§1-2 ст. 268 КПК), які надсилаються на адресу прокурору.

Щодо строків попереднього розслідування, то вони обраховуються з моменту внесення відомостей про підслідну особу в реєстр повідомлень про злочин та складають 6 місяців (ст. 405 КПК), а щодо тяжких та злочинів пов'язаних з організованою злочинністю строк складає 1 рік. Закон дозволяє здійснити продовження строків досудового розслідування суддею з попереднього розслідування за клопотанням прокурора до 18 місяців, а щодо тяжких та злочинів пов'язаних з організованою злочинністю до 2 років (ст. 406 КПК). При продовженні строку досудового розслідування суддя повідомляє підслідну особу та попередньо надає можливість останній висловити свою позицію шляхом надання письмових записок протягом 5 днів з моменту отримання такого повідомлення. У подальшому суддею розглядається клопотання прокурора продовження строку попереднього розслідування у межах 10 днів з моменту завершення строку для надання записок (§ 4 ст. 406 КПК). Суддя за результатами розгляду клопотання може прийняти одне з трьох рішень: 1) відмовити у продовженні строку попереднього розслідування, 2) продовжити строк розслідування; 3) надати вказівку внести дані про особу до реєстру, що тягне за собою новий строк попереднього розслідування у 6 місяців (§ 2 ст. 415 КПК). У разі відмови слідчого судді про продовження строку розслідування прокурор має формулювати обвинувачення чи клопотати про припинення попереднього розслідування.

За результатами розслідування прокурор приймає рішення про ініціювання кримінального переслідування або звертається з клопотанням про закриття справи. В обох випадках законність і обґрунтованість цих рішень підлягають обов'язковому судовому контролю. У цьому контексті варто зауважити, що реформою Орландо (Закон від 23.06.2017 року № 103) було запроваджено так звану "процесуальну паузу", що триває до 3 місяців з моменту завершення розслідування і надає прокурору час для оцінки зібраних доказів з метою вирішення питання про закриття справи або ініціювання кримінального переслідування. Протягом цього часу прокурор не вправі проводити нові слідчі дії (§ст. 407 КПК Італії). У випадку прийняття рішення прокурором про кримінальне переслідування останній повідомляє підсудного та його захисника про завершення попереднього розслідування (§ 1 ст. 415 КПК). Таким чином підслідний офіційно інформується про завершення розслідування та повідомляється про його право ознайомитись зі справою, яка знаходиться у прокурорській канцелярії (§ 2 ст. 415 КПК).

Підсудний протягом 20 днів після отримання повідомлення про завершення попереднього розслідування може надавати матеріал, який планує використати у суді як доказ, клопотати прокурора про проведення розслідування або з'явитись з метою надання додаткових заяв та бути додатково допитаним прокурором (§ 3 ст. 415 КПК).

Обвинуваченням за КПК Італії полягає в інкримінуванні факту злочину конкретній особі. В обвинуваченні зазначається: 1) виклад події у доступній та точній формі 2) кваліфікація правопорушення; 3) анкетні відомості особи, якій інкримінується діяння.

Прокурор звертається до суду з клопотанням про припинення провадження у випадку коли вважає, що зібрані ним на стадії попереднього розслідування фактичні дані не є достатніми для підтримання обвинувачення у суді. Правова природа суддівського контролю за інститутом припинення провадження полягає у контролі суду за правильним виконанням прокуратурою функції кримінального переслідування. Суддя із попереднього розслідування у такому випадку робить так зване передбачення результату перспективи можливого суддівського розгляду справи, оскільки має переконатись, що розгляд справи завершиться ухваленням виправдального вироку. У разі прийняття прокурором рішення про припинення провадження по відношенню до підслідної особи, прокурор разом з клопотанням про припинення кримінального переслідування передає матеріали справи до судді з попереднього розслідування та повідомляє про це потерпілого (§ 1 ст. 408 КПК). За результатами такого розгляду суд ухвалює одне із рішень 1) про припинення провадження; 2) про продовження розслідування; 3) про формулювання обвинувачення протягом 20 днів (ст. 409 КПК). Найбільшою формою контролю за припиненням провадження по відношенню до підслідної особи виражається у вказівці суду прокурору формулювати обвинувачення (примусове обвинувачення). При цьому суддя не може надавати вказівки прокурору щодо конкретного обвинувачення, а відтак формулювання обвинувачення є виключною прерогативою прокурора.

КПК України, на відміну від судового порядку закриття кримінального провадження в Італії, передбачає вичерпний перелік випадків закриття кримінального провадження судом. Зокрема, до таких випадків належить: звільнені особи від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 44 КК України, п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК); невстановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі (п. 1^{ч. 2} ст. 284 КПК); втрата чинності закону, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння за умови якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття за цією підставою (п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК); досягнення податкового компромісу у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9² розділу XX "Перехідні

положення" Податкового кодексу України (п. 3 ч. 2 ст. 284 КПК). У інших випадках закриття кримінального провадження здійснюється на підставі постанови слідчого або прокурора.

Отже, з метою забезпечення належної правової процедури, що передбачає мінімізацію корупційних ризиків, обмеження прокурорської надмірної дискреції та гарантування публічності прийняття процесуальних рішень, вбачається за необхідне впровадити в національне законодавство, за прикладом КПК Італії, виключно судовий порядок закриття кримінального провадження. Такий підхід дозволить трансформувати процес закриття кримінального провадження з одноосібного адміністративного рішення слідчого/ прокурора на діяльність з неупередженого судового контролю, забезпечивши при цьому реальну участь потерпілого у процесі розгляду цього рішення.

Висновки. Проведений аналіз функціональної структури досудового розслідування за законодавством Італійської Республіки дозволяє сформулювати такі підсумки:

1. Реформа КПК Італії 1988 року ознаменувала перехід від інквізиційної до змагальної моделі, де ключовим елементом виступив функціональний дуалізм органів правопорядку, що передбачає розмежування функцій поліції безпеки та судової поліції з моменту отримання повідомлення про кримінальне правопорушення.

2. Італійська модель встановлює прокурора як стратегічного керівника розслідуванням, якому ввірена судова поліція, що нівелює відомчий вплив на процес проведення слідства та гарантує дотримання конституційного принципу обов'язковості кримінального переслідування.

3. Важливою відмінною особливістю італійської моделі є відсутність штучного поділу на оперативно-розшукову та процесуальну діяльність, що притаманний національному праву. З моменту повідомлення про злочин будь-яка діяльність судової поліції від розшуку підозрюваного до фіксації доказів здійснюється виключно в межах кримінального процесу під прямим керівництвом прокурора.

4. На відміну від української практики збирання доказів слідчим, італійська структура кримінального процесу спрямована на те, щоб стадія розслідування слугувала підготовкою до судового розгляду. Вказане виключає обвинувальний ухил і забезпечує реалізацію принципу безпосередності дослідження доказів саме судом.

5. На противагу українській моделі розслідування у якій слідчий прокурор уповноважені на одноосібне прийняття рішення про закриття кримінального провадження італійський законодавець впровадив виключно судовий порядок закриття кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Fabri M. Criminal Procedure and Public Prosecution Reform in Italy: A Flash Back. *International Journal for Court Administration*. 2008. Т. 1, № 1. С. 3–15. URL: <https://doi.org/10.18352/ijca.121> (дата звернення: 21.04.2026)
2. Lozzi G. *Lezioni di procedura penale*. 7-a ed. Torino : G. Giappichelli Editore, 2010. 907 p.
3. Amodio E., Seligman S. L. The Proper Role of the Witness: The Italian Experience. *St. John's Law Review*. 1991. Vol. 65, iss. 1. P. 101–120.
4. Luca Lupária. Mitja gialuz. The Italian Criminal Procedure Thirty Years after the Great Reform, in *Roma Tre Law Review*, 1, 2019, p. 26–72.
5. Tonini P. *Manuale di procedura penale*. 18ª ed. Milano : Giuffrè, 2017. 1134 p.
6. Caianiello M., Illuminati G. The Investigative Stage of the Criminal Process in Italy. *Suspects in Europe. Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union* / ed. by E. Cape et al. Antwerpen – Oxford : Intersentia, 2007. P. 119–138.
7. Cordero F. *Procedura penale*. 6ª ed. Milano : Giuffrè, 2001. 1290
8. Panzavolta M. Reforms and Counter-Reforms in the Italian Struggle for an Accusatorial Criminal Law System. *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*. 2005. Vol. 30, no. 3. P. 577–622.
9. Попелюшко В. О. Реформа і контрреформа кримінального судочинства в Італії. *Наука і практика*. 2010. № 8. С. 10–15.
10. Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія [В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін.] ; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК 341.01:336

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2026-2.15>

П. П. Латковський, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини Чернівецького інституту «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-2406-766X

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНУ ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

*У статті досліджено теоретико-правові аспекти імплементації норм міжнародного права у національну фінансову систему держави в умовах європейської інтеграції. Підкреслено, що у сучасних умовах глобалізації та активізації євроінтеграційних процесів питання імплементації норм міжнародного права у національні правові системи набуває особливої актуальності. Для України, яка обрала стратегічний курс на інтеграцію до європейського правового та економічного простору, важливого значення набуває адаптація фінансового законодавства до міжнародних стандартів та *acquis* Європейського Союзу. Розкрито сутність імплементації як правового явища, визначено її основні форми та механізми. Підкреслено, що фінансова система держави є однією з найбільш чутливих до міжнародного регулювання сфер, оскільки включає податкову систему, банківське регулювання, валютний контроль та механізми протидії відмиванню коштів. У цьому контексті імплементація норм міжнародного права виступає не лише як юридичний процес, але і як інструмент забезпечення фінансової стабільності та інтеграції у світову економіку.*

Розглянуто питання правової природи міжнародних норм та їх впливу на національну фінансову систему. Зокрема, проаналізовано роль міжнародних організацій у формуванні фінансових стандартів та їх вплив на національне законодавство. Основним аспектом є визначення правових механізмів, які забезпечують ефективну імплементацію цих стандартів, що є особливо важливим для забезпечення фінансової стабільності в умовах глобалізації. Проаналізовано особливості адаптації фінансового законодавства України до міжнародних стандартів та права Європейського Союзу. Виявлено основні проблеми та виклики імплементації, а також окреслено перспективи вдосконалення відповідних процесів. Зроблено висновок про важливість комплексного підходу до імплементації міжнародних норм у національну фінансову систему. Це включає в себе не лише адаптацію законодавства, але й розвиток інституційної спроможності та підвищення рівня правової культури.

Ключові слова: імплементація, міжнародне право, фінансова система, європейська інтеграція, гармонізація законодавства, FATF, OECD.

P. P. Latkovskiy. Theoretical and legal aspects of the implementation of international law norms into the national financial system of the state in the context of European integration

*The article examines the theoretical and legal aspects of implementing international law norms into the national financial system of the state in the context of European integration. It is emphasised that in the current conditions of globalisation and intensified European integration processes, the issue of implementing international law norms into national legal systems is becoming particularly relevant. For Ukraine, which has chosen a strategic course towards integration into the European legal and economic space, the adaptation of financial legislation to international standards and the *acquis* of the European Union is of great importance. The essence of implementation as a legal phenomenon is revealed, and its main forms and mechanisms are identified. It is emphasised that the financial system of the state is one of the areas most sensitive to international regulation, as it includes the tax system, banking regulation, currency control, and anti-money laundering mechanisms. In this context, the implementation of international law norms acts not only as a legal process but also as a tool for ensuring financial stability and integration into the global economy.*

The issue of the legal nature of international norms and their impact on the national financial system is considered. In particular, the role of international organisations in shaping financial standards and their influence on national legislation is analysed. The main aspect is the identification of legal mechanisms that ensure the effective implementation of these standards, which is particularly important for ensuring financial stability in the context of globalisation. The peculiarities of adapting Ukraine's financial legislation to international standards and European Union law are analysed. The main problems and chal-

© П. П. Латковський, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

lenges of implementation are identified, and prospects for improving the relevant processes are outlined. A conclusion is drawn regarding the importance of a comprehensive approach to the implementation of international norms into the national financial system. This includes not only the adaptation of legislation but also the development of institutional capacity and the improvement of the level of legal culture.

Key words: *implementation, international law, financial system, European integration, harmonisation of legislation, FATF, OECD.*

Постановка проблеми. В умовах сучасної глобалізації та інтеграційних процесів, що відбуваються в Європі, питання імплементації норм міжнародного права у національні правові системи набуває особливої актуальності. Це стосується не лише загальних правових норм, але й специфічних аспектів, пов'язаних із фінансовою системою держави.

Європейська інтеграція вимагає від країн-учасниць адаптації їхніх національних законодавств до загальноєвропейських стандартів, що створює нові виклики та можливості для правових систем цих країн. Імплементація норм міжнародного права у національну фінансову систему є складним процесом, що вимагає врахування як теоретичних, так і практичних аспектів.

З одного боку, необхідно забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним стандартам, з іншого – зберегти національні особливості правового регулювання. Це завдання ускладнюється в умовах європейської інтеграції, коли держави стикаються з необхідністю гармонізації своїх правових систем із правовими системами інших країн ЄС.

Однією з ключових проблем, що виникають у процесі імплементації, є питання правової природи міжнародних норм та їх співвідношення з національними правовими нормами. У цьому контексті важливо розуміти, що міжнародні норми можуть мати як обов'язковий, так і рекомендаційний характер. Це, у свою чергу, впливає на спосіб їх імплементації в національне законодавство.

Важливим аспектом є також визначення пріоритетності міжнародних норм у випадках їхньої колізії з національними. Фінансова система держави є однією з найбільш чутливих сфер до змін у правовому регулюванні, а це обумовлено тим, що фінансові ринки є надзвичайно динамічними і швидко реагують на будь-які зміни у законодавстві.

Відтак, імплементація міжнародних норм у цю сферу вимагає особливої уваги до деталей та ретельного аналізу можливих наслідків. Європейська інтеграція передбачає не лише адаптацію національного законодавства до норм ЄС, але й активну участь держав у формуванні спільної правової бази, що вимагає від національних урядів активної позиції у переговорних процесах та здатності відстоювати національні інтереси в умовах загальноєвропейської гармонізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання імплементації норм міжнародного права досліджували як українські науковці, зокрема О.В. Задорожній, І.В. Яковюк, М.М. Микієвич, інші, так і зарубіжні: Malcolm Shaw, Ian Brownlie, Paul Craig та Gráinne de Búrca. Водночас дослідники акцентують свою увагу на імплементації норм міжнародного права у національну правову систему держави, не розглядаючи безпосередньої фінансову систему країни, що зумовлює необхідність дослідження саме цього напрямку.

Метою статті є аналіз теоретико-правових аспектів імплементації норм міжнародного права у національну фінансову систему України, визначення її особливостей в умовах європейської інтеграції, а також окреслення основних проблем та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи теоретичні аспекти імплементації норм міжнародного права, перш за все звернемо увагу, що імплементація норм міжнародного права є складним юридичним процесом, що полягає у забезпеченні виконання міжнародно-правових зобов'язань держави шляхом їх реалізації у внутрішньому правопорядку. У науковій літературі імплементація розглядається як здійснення, виконання державою міжнародних правових норм, перетворення норм міжнародного права на норми внутрішньодержавного права [1, с. 462]; як запровадження норм міжнародного права до правової системи України відповідно до взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань у сфері правових відносин, що здійснюється як без внесення змін до національного законодавства, так і, за необхідності, із внесенням таких змін [2, с. 90–91]; як процес перенесення та втілення відповідних правових норм із європейського законодавства до національного за допомогою правових механізмів та способів [3]; як досить широке за своїм змістом [4, с. 649]; зарубіжні науковці розглядають імплементацію через трансформацію та інкорпорацію міжнародних норм [5].

Узагальнюючи, можна зазначити, що імплементацію визначають як сукупність правових і організаційних заходів, спрямованих на досягнення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» дає нормативне розуміння імплементації через адаптацію законодавства [6], закріплюючи послідовність здійснення адаптації законодавства у пріоритетних сферах.

Основними способами імплементації вчені вважають: трансформацію – перетворення норм міжнародного права у норми національного законодавства шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів; інкорпорацію – включення міжнародно-правових норм до внутрішнього правопорядку без істотних

змін; відсилання – застосування міжнародних норм через посилання на них у національному законодавстві; рецепцію – текстуальне повторення державним органом змісту міжнародно-правової норми у статті нормативно-правового акта. Однак немає єдиної думки серед науковців щодо найкращого способу імплементації.

Усі способи імплементації є важливими, адже залежно від характеру міжнародно-правового акта та змісту взятих зобов'язань держава самостійно обирає механізм включення міжнародних норм до національного законодавства. Водночас під час такого впровадження уповноважені органи державної влади мають діяти з урахуванням принципів суверенітету й незалежності України, а також неухильного дотримання обов'язковості норм Конституції України.

Важливим теоретичним аспектом є співвідношення міжнародного та національного права. У цьому контексті виділяють дві основні концепції: моністичну [7] та дуалістичну [8]. Моністична концепція передбачає пряму дію міжнародного права у внутрішній правовій системі, тоді як дуалістична – необхідність його трансформації у національне законодавство. Вчені розглядають у доктрині права такі концепції співвідношення міжнародного й національного права: а) концепція верховенства (примату) міжнародного права; б) концепція верховенства (примату) національного права; в) дуалістична концепція [8, с. 27].

Підкреслимо, що правова система України характеризується змішаним підходом, який поєднує елементи обох концепцій. Зокрема, відповідно до Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Досліджуючи особливості імплементації міжнародних норм у фінансовій системі, необхідно зазначити, що фінансова система держави має специфічні риси, які зумовлюють особливості імплементації міжнародно-правових норм. Насамперед, це висока ступінь регуляторної деталізації, необхідність забезпечення фінансової стабільності та залежність від міжнародних економічних процесів.

Одним із ключових напрямів імплементації є впровадження стандартів у сфері протидії відмиванню коштів, розроблених міжнародними організаціями. Важливу роль у цьому відіграють рекомендації FATF, які визначають основні підходи до боротьби з фінансовими злочинами.

Іншим важливим аспектом є адаптація фінансового законодавства до міжнародних стандартів прозорості та запобігання, наприклад, ухиленню від оподаткування. Зокрема, значний вплив мають ініціативи OECD щодо протидії розмиванню податкової бази та виведенню прибутків з-під оподаткування (BEPS).

У сфері банківського регулювання імплементація міжнародних стандартів здійснюється через впровадження принципів Базельського комітету з банківського нагляду, спрямованих на підвищення стійкості фінансових установ.

Відмічаючи те, що Європейська інтеграція як фактор імплементації є одним із ключових чинників, що визначають напрям розвитку національного законодавства України, зауважимо, що укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає поступову гармонізацію законодавства з *acquis* ЄС, зокрема у фінансовій сфері.

Імплементація права ЄС включає адаптацію директив і регламентів, що регулюють банківську діяльність, фінансові ринки, страхування, податкову політику та боротьбу з фінансовими злочинами. Цей процес є складним і потребує значних інституційних та ресурсних зусиль.

Особливістю імплементації є необхідність не лише формального запозичення норм, але й забезпечення їх ефективного застосування. Це передбачає реформування державних інституцій, підвищення рівня правової культури та вдосконалення механізмів контролю.

Попри значний прогрес у сфері адаптації законодавства, процес імплементації норм міжнародного права в Україні супроводжується низкою проблем. По-перше, має місце фрагментарність і непослідовність законодавчих змін, що ускладнює формування цілісної правової системи. По-друге, спостерігається розрив між формальним прийняттям норм і їх практичною реалізацією. Серед проблем варто виділити й недостатню інституційну спроможність державних органів; нестабільність законодавства; вплив політичних та економічних факторів; недостатній рівень координації між органами влади.

Особливу складність становить імплементація складних фінансових стандартів, що потребують високого рівня професійної підготовки та технічних ресурсів.

Тож, удосконалення процесу імплементації норм міжнародного права у фінансову систему України потребує комплексного підходу. Насамперед, необхідно забезпечити системність і узгодженість законодавчих змін. Важливим напрямом є підвищення ефективності державних інституцій, відповідальних за реалізацію міжнародних зобов'язань. Це включає впровадження сучасних технологій та зміцнення міжвідомчої координації. Також доцільним є активне використання міжнародного досвіду та співпраця з європейськими інституціями. Особлива увага має приділятися забезпеченню реального виконання прийнятих норм, а не лише їх формальному закріпленню.

Висновки. Імплементація норм міжнародного права у національну фінансову систему є складним і багатовимірним процесом, що поєднує правові, економічні та інституційні аспекти. В умовах європейської інтеграції цей процес набуває особливого значення для України, оскільки визначає її здатність інтегруватися у європейський та світовий фінансовий простір.

Ефективна імплементація потребує не лише адаптації законодавства, але й створення дієвих механізмів його реалізації. Подолання існуючих проблем можливе за умови забезпечення системного підходу, зміцнення інституційної спроможності та активного використання міжнародного досвіду. Тож, подальший розвиток національного законодавства має здійснюватися з урахуванням міжнародних стандартів, водночас забезпечуючи адаптацію до внутрішніх потреб держави.

Список використаних джерел:

1. Задорожній О. В. Імплементація норм міжнародного права. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. К: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
2. Петриченко О. П., Савченко А. В. Поняття та механізм імплементації міжнародно-правових норм у кримінальне право України. 2022. С. 89–91. https://sci-notes.mgu.od.ua/archive/v36_1/2022_Chornomorski.pdf#page=89
3. Сьох К. Я., Гультай М. М. Імплементація нормативно-правових актів Європейського Союзу у національне законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2022. С. 82–84. URL: https://lsej.org.ua/6_2022/18.pdf
4. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія. Х. : Право, 2013. 760 с.
5. Malcolm Shaw. International Law. http://lib.yzu.am/disciplines_bk/28c1b8056678a7bedf28a3df34575443.pdf
6. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
7. Волошин Ю. О. Особливості формування моністичних концепцій співвідношення міжнародного та внутрішньонаціонального права та їх роль у розвитку міждержавної інтеграції. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 303–307.
8. Каленіченко Л. І., Слинко Д. В. Співвідношення національного та міжнародного права в розрізі адаптації національної системи законодавства до європейського законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 24–27.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

О. В. Легка, доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного права Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0000-0001-6405-9085

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ

У статті здійснено комплексний аналіз правових засад забезпечення та захисту прав дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, у контексті взаємодії національного законодавства України та міжнародно-правових стандартів. Актуальність дослідження зумовлена масштабністю та системністю порушень прав дітей в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації, що проявляється у загибелі та пораненнях неповнолітніх, завданні фізичної і психологічної шкоди, втраті сімейного оточення, обмеженні доступу до освіти, медичної допомоги та соціального захисту, а також у незаконному переміщенні, депортації та примусовому утриманні дітей. Наголошено, що наявна офіційна статистика не відображає повної картини злочинів проти дітей через обмежений доступ до тимчасово окупованих територій та зон активних бойових дій.

У межах дослідження проаналізовано положення Закону України «Про охорону дитинства», який визначає поняття дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, і закріплює заборону участі дітей у воєнних діях, створення дитячих воєнізованих формувань та пропаганди насильства серед дітей. Окрему увагу приділено Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо захисту прав дітей в умовах збройної агресії проти України», що передбачає комплекс державних заходів щодо медичної, психологічної та освітньої підтримки дітей, забезпечення їх реабілітації та реінтеграції, формування механізмів повернення депортованих і примусово переміщених дітей, а також посилення міжнародної співпраці. Окреслено ряд проблемних аспектів цього акта, пов'язаних із недостатньою юридичною конкретизацією, відсутністю процедур реалізації, чіткої системи міжвідомчої координації та часових рамок виконання поставлених завдань, що створює ризики формального характеру впровадження відповідних державних політик.

Досліджено міжнародно-правові механізми захисту дітей, закріплені в Женевських конвенціях 1949 року, Додаткових протоколах 1977 року, Конвенції ООН про права дитини 1989 року та Факультативному протоколі щодо участі дітей у збройних конфліктах. Підкреслено значення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини як ключових інструментів захисту дітей у період війни, зокрема у частині гарантування гуманного поводження, заборони вербування дітей до 15 років, забезпечення возз'єднання сімей, евакуації з небезпечних територій та спеціального режиму поводження з дітьми у разі затримання чи полону. Окремо проаналізовано положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, якими залучення дітей до збройних формувань визнається воєнним злочином.

Обгрунтовано необхідність удосконалення національного законодавства України шляхом розроблення чітких процедур повернення депортованих дітей, створення ефективної системи їх обліку та ідентифікації, посилення інституційної взаємодії органів державної влади, а також забезпечення належного документування воєнних злочинів проти дітей та притягнення винних осіб до відповідальності. Зроблено висновок, що лише поєднання внутрішньодержавних заходів і міжнародно-правових механізмів може забезпечити реальний захист прав дітей, постраждалих від війни, та створити передумови для їх повноцінної реабілітації і соціальної інтеграції.

Ключові слова: права дитини, збройний конфлікт, воєнний стан, міжнародне гуманітарне право, міжнародний захист, воєнні злочини.

O. V. Lehka. Legal ambushes to ensure and protect the rights of children affected by the violent conflict: national and international dimensions

The article provides a comprehensive analysis of the legal framework for ensuring and protecting the rights of children who suffered as a result of the violent conflict, in the context of the interaction of national legislation of Ukraine and international legal standards. The relevance of the investigation is due to the scale and systemic violation of children's rights in the minds of the large-scale armed aggression of the Russian Federation, which manifests itself in the death and injury of minors, chronic physical and psychological ill health, loss of family deprivation, limited access to education, medical assistance and social protection, as well as illegal displacement, deportation and the loss of children. It is clear that official statistics do not show the full picture of atrocities against children through access to time-consuming occupied territories and zones of active combat operations.

Within the framework of the investigation, the provisions of the Law of Ukraine "On the Protection of Children" were analyzed, which means the concept of children who suffered as a result of military operations and violent conflicts, and reinforces the prohibition of the participation of children in military operations, the creation of children's military formations and propaganda of violence among children. We have great respect for the Decree of the President of Ukraine "On additional approaches to the

© О. В. Легка, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

protection of children's rights in the minds of the violent aggression against Ukraine", which conveys a complex of government approaches to medical, psychological and educational supporting children, ensuring their rehabilitation and reintegration, forming mechanisms for the return of deported and displaced children, as well as strengthening international cooperation. A number of problematic aspects of this act are identified, related to insufficient legal specification, a variety of implementation procedures, a clear system of interdepartmental coordination and time frames for the implementation of deliverables a command that creates risks to the formal nature of the promotion of major state policies.

The international legal mechanisms for the protection of children, enshrined in the Geneva Conventions of 1949, the Additional Protocols of 1977, the UN Convention on the Rights of Children of 1989 and the Optional Protocol on Participation have been studied. children in violent conflicts. The importance of international humanitarian law and international human rights law is emphasized as key instruments for the protection of children during war, in part guaranteeing a humane treatment, protecting the recruitment of children under 15 years of age, the security of families, evacuation from unsafe territories and a special regime for children is at times difficult and complete. The provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court have been carefully analyzed, in which the capture of children before their military training is considered a war crime.

The need to strengthen the national legislation of Ukraine by disaggregating clear procedures for the return of deported children, creating an effective system for their registration and identification, strengthening Institutional interaction between the authorities, as well as ensuring proper documentation of war crimes against children and the attraction of guilty individuals to the level of authenticity. It has been established that the combination of domestic approaches and international legal mechanisms can ensure the real protection of the rights of children affected by the war, and create a change of mind for their full-fledged rehabilitation and social integration.

Key words: *children's rights, violent conflict, military camp, international humanitarian law, international protection, military atrocities.*

Постановка проблеми. Проблематика захисту прав дітей, що постраждали від збройного конфлікту, зумовлена насамперед комплексним характером порушень їх основоположних прав, включаючи право на життя, безпеку, освіту, медичну допомогу, сімейне виховання, житло та соціальний захист. Діти – найбільш вразлива категорія цивільного населення. Унаслідок збройної агресії діти зазнають фізичних і психологічних травм, вимушеного переміщення, втрати батьківського піклування, а також ризиків незаконного вивезення, торгівлі людьми.

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, внаслідок повномасштабної агресії РФ, з 24.02.2022 офіційно зафіксовано 664 смерті дітей, 2227 дітей отримали поранення. Найбільше на території Донецької, Харківської, Дніпропетровської та Херсонської областей [1]. Тисячі дітей примусово вивезено до Росії або на тимчасово окуповані території України. Співвідношення вивезених та повернутих показує складність процесу репатріації: 19546 дітей вважаються депортованими або примусово переміщеними і лише 1819 дітей вдалося повернути в Україну. Тисячі дітей вважаються безвісти зниклими. Починаючи з 2024 року кількість постраждалих від війни дітей зросла на 50% (у порівнянні з попередніми роками) [2].

І, на жаль, ми розуміємо, що дана статистика не є остаточною. Це лише офіційно зафіксовані факти, реальна картина значно трагічніша. Як зазначають в Офісі Генерального прокурора, точну кількість постраждалих встановити наразі неможливо у зв'язку із відсутністю доступу до місць активних бойових дій та тимчасово окупованих територій України [1]. «Ми не маємо на сьогодні чіткої цілісної картини про те, що відбувається з дітьми та сім'ями в зоні ООС. Вся статистика приблизна» [3].

Крім того, існує низка системних правових проблем, серед яких: недостатня узгодженість національного законодавства з міжнародними стандартами захисту дітей у період збройного конфлікту; складність реалізації правових гарантій у кризових умовах; прогалини у механізмах обліку; ідентифікації та документування фактів порушень прав дитини. Додатково ускладнює ситуацію фрагментарність повноважень державних органів, недостатня ефективність міжвідомчої координації та обмеженість механізмів відновлення порушених прав дітей, зокрема щодо реабілітації, повернення депортованих дітей та відшкодування завданої шкоди. Отже, ключова проблема – забезпечення реального функціонування правового механізму захисту дітей в умовах воєнного стану, а також його адаптація до сучасних викликів та практики міжнародного гуманітарного та міжнародного права прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання щодо захисту прав дитини під час збройних конфліктів були предметом наукових досліджень таких науковців як Б.І. Андрусишин, Л.С. Волинець, О.О. Кочемировська, Н.М. Крестовська, Н.М. Оніщенко, Н.М. Опольська, Н.В. Степаненко, І.І. Пилипишина, В.В.Чернобук та інші. Разом з тим, на сьогодні недостатньо дослідженими залишаються питання практичної імплементації міжнародно-правових стандартів захисту дітей у національне законодавство та правозастосовну діяльність України в умовах війни.

Відповідно, **метою дослідження** є аналіз правових механізмів забезпечення та захисту прав дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, визначення основних проблем нормативно-правового регулювання і правозастосовної практики, а також обґрунтування пропозицій щодо удосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини.

Результати дослідження. Збройний конфлікт та повномасштабна війна зумовили масштабні й системні порушення прав дітей, що актуалізує необхідність посилення правових гарантій їх захисту як на

національному, так і на міжнародному рівнях. Ключовим нормативно-правовим актом України, який регулює питання забезпечення прав дітей, у тому числі і в умовах збройних конфліктів, є Закон України «Про охорону дитинства». Законом визначено, що дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – це дитина, яка внаслідок воєнних дій або збройного конфлікту зазнала поранення, контузії чи каліцтва, стала жертвою фізичного, сексуального або психологічного насильства, була викрадена чи незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, зокрема в полоні [4]. Статтею 30 зазначеного Закону заборонено участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій і формувань, а також пропаганди війни та насильства серед дітей.

У листопаді 2025 року набув чинності Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо захисту прав дітей в умовах збройної агресії проти України», яким визначено основні заходи щодо захисту прав дітей, постраждалих від збройної агресії РФ, у період війни та відбудови, зокрема: забезпечення доступу дітей до якісної медичної допомоги, психологічної підтримки та програм збереження здоров'я; гарантування безперервної, сучасної та інклюзивної освіти і подолання освітніх втрат; посилення інституційної спроможності держави та координації органів влади щодо соціального захисту, сімейних форм виховання та безбар'єрної інфраструктури; створення ефективних механізмів повернення депортованих і примусово переміщених дітей, їх реабілітації та реінтеграції; консолідації міжнародних зусиль для забезпечення повернення дітей та отримання достовірної інформації про їх місцеперебування і статус; забезпечення належного розслідування злочинів проти дітей і притягнення винних до відповідальності; активізація міжнародної співпраці для засудження депортації дітей та вдосконалення міжнародно-правових гарантій їх захисту [5]. Реалізацію зазначених вище заходів покладено на Кабінет Міністрів України, якому також доручено: розроблення Національного плану дій щодо захисту прав та забезпечення найкращих інтересів дитини в Україні на період до 2030 року з урахуванням стандартів ЄС (Європейська гарантія для дітей, схвалена рекомендацією Ради (ЄС) 2021/1004 від 14.06.2021); автоматизацію та координацію між органами влади щодо захисту прав дітей; спрощення повернення дітей в Україну, зокрема звільнення від консульського збору; створення дієвих механізмів пошуку і повернення депортованих дітей, ведення та верифікацію відповідного реєстру; впровадження безпечних каналів повідомлення про порушення прав дитини; удосконалення електронних процедур подання заяв на статус постраждалої дитини через «Дію» та інші.

Таким чином, на одинадцятому році з початку агресії російської федерації в Україні було підготовлено нормативний акт, який забезпечить медичну, психологічну, педагогічну реабілітацію та соціальну реінтеграцію дітей, що постраждали внаслідок військових дій і збройних конфліктів. Разом з тим, детальний аналіз даного Указу свідчить про деякі проблемні питання, зокрема у частині щодо: *відсутності чітких механізмів їх реалізації* (документом визначено напрями діяльності, проте не встановлено конкретних процедур їх виконання; не визначено відповідальних суб'єктів; не передбачено покрокових алгоритмів реалізації для ключових напрямів (реабілітація, повернення депортованих дітей тощо), що створює ризики їх формального виконання; *обмеженої орієнтації на міжнародні стандарти* (документ посилається на загальні принципи Європейської гарантії для дітей, проте не включає імперативних міжнародно-правових зобов'язань; не передбачає конкретних процедур імплементації міжнародних стандартів у національну правозастосовну практику); *узгодженості норм та міжвідомчої координації* (Указом передбачено ряд завдань для різних органів, разом з тим, не визначено механізми міжвідомчої координації, чітких відповідальних координаторів процесів на національному рівні, систему взаємодії з громадськими організаціями та міжнародними партнерами), що посилює ризики дублювання функцій та розмиття відповідальності; відсутності часових рамок та етапності (документом визначено «невідкладність» завдань, проте не встановлено пріоритетність та часові межі.

Як бачимо, незважаючи на важливість даного Указу, він потребує юридичної конкретизації, чітких процедур реалізації, узгодження ресурсного забезпечення та міжвідомчого механізму координації для того, щоб стати дійсно дієвим інструментом захисту прав дітей в умовах війни.

Водночас національне законодавство, попри його важливу регулятивну роль, не може забезпечити повноцінний захист прав дітей в умовах збройного конфлікту без урахування міжнародно-правових стандартів та механізмів їх реалізації. З огляду на транскордонний характер окремих порушень, зокрема незаконного переміщення дітей, їх примусового утримання чи залучення до збройних формувань, особливого значення набуває застосування норм міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ). У цьому контексті доцільним є аналіз ключових міжнародних актів, які визначають обсяг гарантій захисту дітей під час війни, а також механізмів міжнародного контролю та відповідальності держав за їх порушення.

Зазначимо, що МГП передбачено особливі заходи для захисту дітей під час збройних конфліктів, зокрема, у разі міжнародних або неміжнародних конфліктів діти користуються загальним захистом, як цивільні особи, що не беруть участі у бойових діях. Разом з тим, і в МГП була наявна проблема у частині щодо захисту дітей під час збройних конфліктів (діти, як вразлива група, потребують особливого захисту, проте це не було достатньо чітко сформульовано в IV Женевській конвенції. Крім того, постало питання

щодо участі дітей у бойових діях). Саме тому були прийняті два Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 року.

Протокол I – про захист жертв міжнародних конфліктів, яким передбачено принцип особливого захисту дітей у міжнародних конфліктах: сторони конфлікту повинні забезпечувати їм захист і допомогу з урахуванням віку; вживаються заходи щодо заборони дітям до 15 років брати участь у бойових діях; у разі потрапляння дітей до протилежної сторони, за ними зберігається особливий захист; затриманих чи інтернованих дітей необхідно тримати окремо від дорослих; заборонено виносити смертний вирок особам, яким не виповнилося 18 років [6].

Протоколом II передбачено основні принципи захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, а також закріплено обов'язок забезпечення дітям належної турботи та допомоги (сприяння возз'єднанню тимчасово роз'єднаних сімей, заборону вербування дітей, які не досягли 15-річного віку, гарантії спеціального захисту дітей у разі їх залучення до конфлікту та потрапляння в полон, а також можливість тимчасової евакуації дітей із зон активних бойових дій).

Таким чином, Женевські конвенції 1949 року, додаткові протоколи 1977 року, Конвенція ООН про права дитини (1989) та Факультативний протокол до неї встановлюють обмеження щодо участі дітей у збройних конфліктах та передбачають їх особливий захист.

Окремо варто згадати Факультативний протокол до Конвенції про права дитини в аспекті участі дітей у збройних конфліктах, яким посилено загальні положення, зокрема підвищено мінімальний вік обов'язкової участі/призову. Водночас критичною проблемою є те, що держави зобов'язані вживати лише «всіх можливих заходів», а зобов'язання стосується насамперед прямої участі, тоді як непряма участь (часто не менш небезпечна) може залишатися недостатньо захищеною [7]. Незважаючи на наявні недоліки, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини є важливим міжнародно-правовим кроком у сфері захисту дітей від залучення до збройних конфліктів. Він покладає на держави обов'язок забезпечувати реалізацію його положень, здійснювати демобілізацію дітей, сприяти їх реабілітації та соціальній інтеграції, а також співпрацювати між собою з цією метою. Контроль за виконанням зазначених зобов'язань здійснює Комітет з прав дитини.

Наступним вагомим міжнародним документом у сфері захисту цивільного населення, зокрема дітей, є Конвенція Про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Її положення поширюються на дітей як частину цивільного населення та закріплюють принцип гуманного поводження, поваги до життя, гідності й фізичної та психічної недоторканності. Конвенція також забороняє тортури, тілесні покарання, медичні експерименти, колективні покарання, репресалії, терор, захоплення заручників і незаконну депортацію. Відповідно до ст. 14, діти до 15 років та матері дітей до 7 років можуть бути віднесені до категорії осіб, для яких створюються спеціальні санітарні або безпечні зони, а також передбачена їх евакуація з окупованих територій [8].

Вартим уваги у контексті дослідження є Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року, яким визнано воєнним злочином вербування або залучення дітей до 15 років до збройних сил чи груп, а також використання їх для активної участі у воєнних діях [9]. Такі порушення спричиняють тривалі негативні наслідки як для дітей, так і для суспільства, формуючи передумови для подальшої соціальної напруги та насильства.

Нам імпонує наукова точка зору І.І. Пилипишої, яка зазначає, що в умовах воєнного стану держава зобов'язана вжити усі можливі заходи щодо захисту прав дітей, що передбачає як законодавче забезпечення їх захисту, так і практичну реалізацію цих норм через ефективні механізми державного контролю, соціальних служб та міжнародного співробітництва. Вона пропонує передбачити кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни окремо стосовно дітей, з метою підвищення рівня їх захисту, відповідно до міжнародних стандартів, вимог гуманітарного права, а також підвищення ефективності боротьби з воєнними злочинами [10, с. 11, 16].

Висновки і перспективи. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що повномасштабна збройна агресія російської федерації спричинила системні та масові порушення прав дітей в Україні, які охоплюють як базові права (на життя, безпеку, охорону здоров'я), так і соціальні гарантії (освіта, сімейне виховання, житло, соціальний захист). Аналіз національного нормативно-правового регулювання свідчить, що Україна сформувала базову правову основу захисту дітей, постраждалих від воєнних дій, зокрема через положення Закону України «Про охорону дитинства» та новітні стратегічні рішення, закріплені в Указі Президента України щодо додаткових заходів захисту прав дітей. Водночас наявність нормативних приписів не гарантує їх ефективної реалізації, оскільки існують істотні прогалини у визначенні процедур виконання, розподілу компетенції між органами державної влади, а також у механізмах координації, контролю та ресурсного забезпечення. Відповідно, національне законодавство потребує подальшого вдосконалення та гармонізації внутрішньодержавних підходів із міжнародними стандартами захисту прав дитини. Адже забезпечення прав дітей, постраждалих від збройного конфлікту, потребує комплексного підходу, який має включати: удосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів; нормативну конкретизацію процедур повернення депортованих дітей та їх реабілітації; посилення

міжвідомчої координації; створення єдиної системи обліку та документування злочинів проти дітей; а також розвиток міжнародної взаємодії для забезпечення репатріації дітей і притягнення винних осіб до відповідальності. Реалізація таких заходів є необхідною умовою формування ефективного правового механізму захисту дітей в умовах війни та післявоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Дитинство в умовах небезпеки: з чим Україна підходить до Дня дитини у 2025 році. URL: <https://asmc.ua/spochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-v-ukrayini-zagynuly-664-dytyny>.
2. За минулий рік кількість постраждалих від війни дітей в Україні зросла на 50%. URL: <https://espreso.tv/viyna-z-rosiyeu-za-minuliy-rik-kilkist-postrazhdalikh-vid-viyni-ditey-v-ukraini-zrosla-na-50-pavlova>.
3. Уповноважений Президента наголошує на неприпустимості порушення прав дітей у зоні конфлікту на Сході України. URL: <http://www.president.gov.ua>.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
5. Про додаткові заходи щодо захисту прав дітей в умовах збройної агресії проти України: Указ Президента України від 24.11.2025 № 859/2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859/2025#Text>.
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21.08.1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.
7. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text.
8. Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
9. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
10. Пилипишина І.І. Забезпечення права дитини на безпеку в умовах воєнного стану: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Вінниця. 2025. 207 с.

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

О. В. Самсонов, аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0009-0007-7916-3302

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ДОПІНГУ ТА КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Статтю присвячено дослідженню сучасного стану міжнародно-правового регулювання запобігання незаконному обігу допінгу та корупції у сфері професійного спорту, а також визначенню основних тенденцій розвитку міжнародних механізмів протидії кримінальним правопорушенням у зазначеній сфері. Акцентовано увагу на тому, що професійний спорт у сучасних умовах є не лише важливим соціальним і культурним явищем, але й сферою значної економічної активності, що створює підвищені ризики його криміналізації. Поширення допінгу, корупційних практик, договірних матчів, незаконного впливу на результати спортивних змагань та інших протиправних проявів зумовлює необхідність удосконалення міжнародних правових механізмів забезпечення чесності спортивної діяльності.

Установлено, що світовою спільнотою розроблено значну кількість міжнародних нормативно-правових актів, які визначають основні стандарти здійснення професійної спортивної діяльності, закріплюють вимоги щодо дотримання принципів доброчесності, чесної конкуренції та спортивної етики, а також формують засади міжнародного співробітництва у сфері протидії кримінальним правопорушенням у спорті. Водночас констатовано відсутність єдиного універсального міжнародно-правового документа, який би комплексно врегульовував усі аспекти запобігання кримінальним правопорушенням у сфері професійного спорту та встановлював цілісну систему міжнародних гарантій спортивної безпеки.

Наголошується, що найбільшу увагу міжнародним та європейським співтовариством традиційно приділено питанням протидії незаконному обігу допінгових препаратів, корупційним правопорушенням і маніпулюванню результатами спортивних змагань. У зв'язку з цим у роботі проаналізовано положення Антидопінгової конвенції Ради Європи, Міжнародної конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з допінгом у спорті, Всесвітнього антидопінгового кодексу, Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями, а також Кодексу олімпійського руху щодо запобігання маніпулюванню спортивними змаганнями. Зроблено висновок, що подальший розвиток міжнародного правового регулювання у цій сфері має бути спрямований на уніфікацію правових стандартів, посилення міждержавної взаємодії та формування комплексного міжнародного механізму протидії криміналізації професійного спорту.

Ключові слова: професійний спорт, криміналізація професійного спорту, міжнародні стандарти, корупція, допінг, спортивна кримінологія.

O. V. Samsonov. Preventing illegal circulation of doping and corruption in professional sports: international standards

The article is devoted to the study of the current state of international legal regulation of the prevention of illegal trafficking in doping and corruption in the field of professional sports, as well as to the identification of the main trends in the development of international mechanisms for combating criminal offenses in this area. The emphasis is on the fact that professional sports in modern conditions are not only an important social and cultural phenomenon, but also a sphere of significant economic activity, which creates increased risks of its criminalization. The spread of doping, corrupt practices, match-fixing, illegal influence on the results of sports competitions and other illegal manifestations necessitates the improvement of international legal mechanisms for ensuring the integrity of sports activities. It is established that the world community has developed a significant number of international regulatory and legal acts that define the basic standards for the implementation of professional sports activities, establish requirements for compliance with the principles of integrity, fair competition and sports ethics, and also form the basis of international cooperation in the field of combating criminal offenses in sports. At the same time, it is stated that there is no single universal international legal document that would comprehensively regulate all aspects of preventing criminal offenses in the field of professional sports and establish a holistic system of international guarantees of sports safety.

It is emphasized that the greatest attention has traditionally been paid by the international and European community to the issues of combating the illicit trafficking of doping substances, corruption offenses and manipulation of the results of sports competitions. In this regard, the paper analyzes the provisions of the Anti-Doping Convention of the Council of Europe, the UNESCO International Convention against Doping in Sport, the World Anti-Doping Code, the Council of Europe Convention against the Manipulation of Sports Competitions, as well as the Olympic Movement Code on the Prevention of Manipulation of Sports Competitions. It is concluded that the further development of international legal regulation in this area should be aimed at the unification of legal standards, strengthening interstate cooperation, and forming a comprehensive international mechanism to combat the criminalization of professional sports.

Key words: professional sports, criminalization of professional sports, international standards, corruption, doping, sports criminology.

© О. В. Самсонов, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Спорт, будучи глобальною культурною цінністю усього цивілізованого суспільства, потребує належного правового регулювання як на рівні національного законодавства, так і на більш глобальній арені. Правове регулювання сфери професійного спорту закладене у низці міжнародних актів, які часто стають основою розробки та запровадження окремих законодавчих актів на національному рівні, в тому числі й в Україні. Це й обумовлює важливість та актуальність дослідження міжнародно-правових стандартів, направлених на запобігання та протидію злочинності у сфері професійного спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародно-правового регулювання протидії незаконному обігу та корупційним правопорушенням у сфері професійного спорту знайшли відображення у роботах Т.М. Акуленко, С.С. Андрейченко, Д.О. Анісімова, Г.Ю. Бордюгової, О.І. Петренка, В.В. Сокурєнка та інших дослідників.

Метою статті є дослідження міжнародно-правових стандартів протидії незаконному обігу допінгу та корупційним правопорушенням у сфері професійного спорту.

Викладення основного матеріалу. Світовою спільнотою розроблено комплекс міжнародних нормативних актів, які встановлюють основи спортивної діяльності та направлені у першу чергу на безпеку спортсменів та справедливість проведення змагань. В якості міжнародного регулювання спортивної діяльності створювалися нормативно-правові акти та міжнародні організації [15, с. 155]. У сучасній юриспруденції широке застосування отримав термін «міжнародне спортивне право», під яким розуміють систему міжнародно-правових норм, що регулюють співробітництво суб'єктів міжнародного права у галузі спорту на універсальному та регіональному рівнях й застосовуються до певного кола відносин, як-то: боротьба з дискримінацією у спорті, протидія поширенню допінгу, визнання права на спорт як права людини, підтримання миру під час Олімпійських ігор, запобігання й боротьба з насильством у зв'язку зі спортивними подіями [2, с. 377].

У той же час, єдиного міжнародно-правового документу, який би комплексно охоплював питання протидії кримінальним правопорушенням у сфері професійного спорту, немає.

При цьому, найбільшої уваги світовим та європейським співтовариством традиційно приділено проблемам протидії незаконному обігу допінгових препаратів, корупційним правопорушенням і маніпуляції спортивними змаганнями – через масштаб цих явищ та згубні наслідки для здоров'я спортсменів, суспільної моралі та економіки спорту.

Серед міжнародних документів загального характеру слід згадати насамперед Олімпійську хартію [14], якою закладено основи міжнародного олімпійського руху й яка донині є кодифікованим актом, що містить перелік основних принципів олімпізму, правил та роз'яснень, прийнятих Міжнародним олімпійським комітетом (МОК), Міжнародну хартію фізичного виховання, фізичної активності та спорту від 21.11.1978, прийняту Генеральною конференцією ЮНЕСКО [13], а також ухвалену Рекомендацією СМ/Рес(2021)5 Комітету Міністрів Ради Європи Європейську спортивну хартію (переглянуту) [6], в основу якої покладено прийняту у 1975 р. Європейську хартію спорту для всіх, надалі оновлену у 1992 та 2001 роках.

Ці документи закріплюють низку фундаментальних спортивних принципів, декларують необхідність захисту сфери спорту від зловживань та правопорушень, у тому числі насильства, допінгу, політичних маніпуляцій, корупції та шахрайства у сфері спортивних змагань, передбачають можливість застосування низки варіативних санкцій до правопорушників.

Важливі норми щодо регламентації протидії незаконному обігу допінгу у сфері професійного спорту містяться у ратифікованій Україною 15.03.2001 Антидопінговій конвенції (ETS № 135) від 16.11.1989 [3], прийнятій під егідою Ради Європи, і Додатковому протоколу до конвенції від 12.09.2002 [5].

Відповідно до конвенції, країни-учасники зобов'язуються координувати політику та практичні заходи своїх урядових відомств та інших державних органів, що відповідають за боротьбу з допінгом у спорті, забезпечуючи практичне застосування цієї конвенції.

Задля попередження застосування заборонених допінгових препаратів і методів конвенція зобов'язує держави-учасники: впроваджувати антидопінгове законодавство та правила; вживати адміністративні заходи, спрямовані на обмеження обігу та використання у спорті допінгових препаратів; забезпечувати контроль за обігом, володінням, ввезенням, розповсюдженням і продажем допінгових препаратів; створювати на своїй території лабораторії допінгового контролю, заохочуючи останні до реалізації відповідних програм досліджень і розробок у галузі допінгових препаратів і методів.

Згідно з Додатковим протоколом до конвенції держави-учасники взаємно визнали повноваження національних антидопінгових організацій на проведення допінг-контролю на їхній території у спортсменів іншої сторони конвенції, а також визнали повноваження ВАДА та інших організацій з допінг-контролю, які здійснюють роботу під його контролем.

У контексті аналізу стандартів боротьби зі злочинністю у сфері професійного спорту необхідно звернути увагу і на норми Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті, прийнятої 18.11.2005 на 33-й сесії ЮНЕСКО [12].

Задля досягнення цілей конвенції, остання зобов'язує держав-учасниць вживати на національному й міжнародному рівнях належних заходів; заохочувати всі форми міжнародного співробітництва,

спрямованого на забезпечення захисту спортсменів, дотримання етичних принципів у спорті й спільного використання результатів досліджень; сприяти міжнародному співробітництву між державами-учасницями й провідними організаціями у сфері боротьби з допінгом у спорті. Конвенція передбачає вжиття державами-учасницями відповідних заходів у сфері законодавства, нормативного регулювання, політики й адміністративної практики. Значної уваги документ приділяє питанням налагодження співпраці між антидопінговими і спортивними організаціями, підтримці місії Всесвітнього антидопінгового агентства (ВАДА), міжнародній співпраці у сфері допінг-контролю, проведенню антидопінгових та інших наукових досліджень у спортивній сфері.

Доповненням до Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті є розроблений ВАДА Заборонений список, що набув чинності з 01.01.2006. Список містить перелік заборонених речовин, заборонених методів, речовин, заборонених в окремих видах спорту та специфічних субстанцій.

У Додаток № 1 до конвенції внесено Всесвітній антидопінговий кодекс, прийнятий ВАДА 05.03.2003 [4], який є універсальним документом, що містить конкретні положення щодо визначення допінгу, переліку порушень антидопінгових правил, особливостей доказування застосування допінгу, тестування і розслідування, аналізу проб, обробки результатів, а також санкцій (наслідків) стосовно спортсменів та інших фізичних осіб, команд, спортивних організацій та сторін-підписантів і ВАДА.

Ратифікувавши 03.08.2006 Міжнародну конвенцію про боротьбу з допінгом у спорті, Україна також вживає необхідних заходів з метою виконання її цілей. Свідченням цього є нині чинний Закон України «Про антидопінгову діяльність у спорті» [16], що й визначив правові та організаційні засади провадження антидопінгової діяльності на національному рівні. Разом з тим, враховуючи серйозність проблематики використання допінгу у сфері професійного спорту, відповідне законодавство вимагає повсякчасного перегляду й оновлення, в тому числі у зв'язку з затвердженням нових стандартів на міжнародному рівні.

Основне навантаження щодо здійснення антидопінгової діяльності в сучасному світі покладено на засновану у 1999 р. МОК та урядами провідних країн ВАДА як спеціалізовану організацію, створену спеціально для здійснення антидопінгової діяльності у спортивній сфері. Наразі ця організація є і верховним наглядовим антидопінговим органом, що здійснює функції спостереження на міжнародних спортивних заходах та у позазмагальний період через складну систему підпорядкованості відповідних національних антидопінгових організацій [1, с. 159–160].

Знаковими процесами останніх часів стали проникнення у спортивну сферу ринкових відносин і її комерціалізація. Фінансово-економічний статус спорту, спонсорство несуть в собі серйозну небезпеку поширення корупції, трансформації ціннісних пріоритетів спорту. Корупція є явищем не лише українського спорту, але і всього міжнародного спортивного руху [11, с. 164]. Стосовно спорту у міжнародних документах корупція насамперед передбачає порушення принципу чесної гри (Fair Play).

На боротьбу з корупційними проявами у спорті, а саме, з маніпулюванням спортивними змаганнями, як окремим видом злочинності у сфері професійного спорту, спрямовані положення Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями від 18.09.2014 [9]. Конвенцією справедливо констатовано, що спорт, заснований на справедливій і рівній конкуренції, має непередбачуваний характер, а розвиток діяльності, пов'язаної зі ставками на спортивні змагання, у тому числі незаконними, збільшує ризики різноманітних маніпулювань. Визнано, що кожна країна і кожен вид спорту у світі можуть потенційно піддатися впливу маніпулювань спортивними змаганнями, й це явище, як глобальна загроза чесності у спорті, потребує глобальних заходів у відповідь.

Основними цілями конвенції проголошено: попередження, виявлення та застосування санкцій проти національного та транснаціонального маніпулювання національними і міжнародними спортивними змаганнями; сприяння національному та міжнародному співробітництву проти маніпулювання між відповідними державними органами, а також з організаціями, залученими до спортивної діяльності і ставок на спортивні змагання.

Конвенцією передбачаються зобов'язання держав здійснити комплекс заходів щодо налагодження внутрішньодержавної та міжнародної взаємодії з питань запобігання та протидії маніпулюванням під час спортивних змагань, зокрема у зв'язку зі ставками на спортивні змагання, виявлення правопорушень під час організації та проведення спортивних змагань, що мали наслідком маніпулювання спортивними змаганнями, притягнення до відповідальності винних у вчиненні зазначених правопорушень фізичних та юридичних осіб.

З метою боротьби з незаконними ставками на спортивні змагання конвенція передбачає вжиття таких заходів, як закриття або обмеження доступу дистанційних та фізично існуючих операторів ставок на спортивні змагання, блокування фінансових потоків між незаконними операторами ставок і споживачами, заборона реклами незаконних операторів ставок, підвищення обізнаності споживачів про ризики, пов'язані з незаконними ставками на спортивні змагання.

Держави-учасники зобов'язуються конвенцією, щоб їх національне законодавство передбачало кримінальну відповідальність за маніпулювання спортивними змаганнями, коли це стосується примусової,

корупційної або шахрайської діяльності, а також за відмивання одержаних злочинним шляхом доходів, пов'язаних з маніпулюванням спортивними змаганнями.

Окремо передбачено і необхідність забезпечення притягнення винних юридичних осіб до кримінальної, адміністративної та цивільної відповідальності, у тому числі застосування до них тимчасового або постійного позбавлення права здійснювати комерційну діяльність, передачі під судовий нагляд та ліквідації підприємства у судовому порядку. Також, конвенція орієнтує держави-учасниці на вжиття законодавчих та практичних заходів щодо арешту і конфіскації товарів, документів, інших інструментів, які використовувалися в процесі маніпуляцій спортивними змаганнями, а також доходів від цих злочинів або майна, вартість якого відповідає цим доходам.

Конвенцію ратифіковано 16.11.2016, а раніше, 03.11.2015 з урахуванням її положень прийнято Закон України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» [17].

У свою чергу, під егідою МОК діє Кодекс олімпійського руху щодо запобігання маніпулювання спортивними змаганнями [7]. Кодекс закріплює принцип прихильності учасників олімпійського руху до захисту чесності спорту та визнає вирішальне значення співпраці спортивних організацій з державними органами, у тому числі правоохоронними органами, а також з суб'єктами ставок на спорт. У кодексі окремо зазначається, що встановлені ним правила відповідають Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями, що не заважає спортивним організаціям встановлювати і більш суворі правила.

Документ містить перелік конкретних порушень принципу чесності спорту, серед яких: незаконні ставки на спорт, маніпулювання спортивними змаганнями, у тому числі корупційна поведінка, порушення правил використання внутрішньої інформації або замовчування, відмова від співпраці з організацією, що проводить відповідне розслідування. У документі визначено загальні правила процедури розслідування порушень кодексу, тягар доказування і правила допустимості доказів, особливості оскарження висновків контролюючих організацій. Кодексом передбачається застосування тимчасових заходів до учасників змагань та інших осіб, стосовно яких проводиться розслідування, а також санкцій до осіб, винних у порушенні правил – від мінімального попередження до максимальної довічної дискваліфікації.

Важливу роль у протидії корупційним проявам у сфері професійного спорту продовжує відігравати і Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 (ратифікована Україною 18.10.2006) [8], насамперед, в частині попередження підкупу національних та іноземних публічних посадових осіб, а також посадових осіб публічних міжнародних організацій, у тому числі при підготовці і проведенні міжнародних спортивних заходів. Конвенція визначає основні зобов'язання держав-учасниць щодо запобігання, розслідування і кримінального переслідування за корупцію та для призупинення операцій (замороження), арешту, конфіскації і повернення доходів від корупційних злочинів.

У контексті протидії корупційним проявам у сфері професійного спорту важливими документами залишаються прийняті під егідою Ради Європи Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1998 р. [10] та Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р. [18].

Висновки. Зміст досліджених міжнародних нормативних актів демонструє намагання світової та європейської спільноти спрямувати зусилля держав на забезпечення законності і правопорядку у сфері професійного спорту, забезпечення прав спортсменів і глядачів, попередження протиправним явищам у міжнародному спортивному русі.

Імплементация Україною міжнародно-правових стандартів у національне законодавство та правозастосовну діяльність сприятиме посиленню протидії криміналізації професійного спорту, поліпшенню роботи суб'єктів протидії незаконному обігу допінгу, корупційним правопорушенням, що впливають на результати офіційних спортивних змагань, маніпулюванню ними, вдосконаленню правоохоронної діяльності, опрацюванню ефективних національних стратегій і заходів, спрямованих на попередження і припинення кримінальних правопорушень у всіх видах спорту відповідно до європейських та світових стандартів.

Список використаних джерел:

1. Акуленко Т.М. Правові аспекти міжнародного співробітництва щодо антидопінгової діяльності. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 152–165.
2. Андрейченко С.С. Міжнародне спортивне право: доктринальне обґрунтування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 377–380.
3. Антидопінгова конвенція (ETS № 135) від 16.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_228#Text
4. Всесвітній антидопінговий кодекс. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Antidopingova_dijalnist/vsesvitniy-antidopingovyj-kodeks.pdf
5. Додатковий протокол до Антидопінгової конвенції від 12.09.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_519#Text

6. Європейська спортивна хартія (переглянута): Рекомендація CM/Rec(2021)5 Комітету Міністрів Ради Європи. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Spivrobotnuctvo%20z%20rado%20EU/PREMS%20039224%20UKR%202584%20Revised%20European%20Sports%20Charter.pdf

7. Кодекс олімпійського руху щодо запобігання маніпулюванню спортивними змаганнями. URL: https://admin.fairsport.gov.ua/uploads/Kodeks_Ol_mp_i_skogo_ruhu_ukr_3a13ee3a5a.pdf

8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

9. Конвенція Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_c01#Text

10. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

11. Макода В.Є. Актуальні проблеми спортивного права в Україні та основні напрямки його розвитку у контексті євроінтеграційних процесів. *Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів*: Матер. всеукр. науково-практичн. конфер. (Одеса, 8–9 листопада 2019 року) / за заг. ред. Є. О. Харитоновна. Одеса: Фенікс, 2019. С. 161–167.

12. Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті, прийнятої 18.11.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_007#Text

13. Міжнародна хартія фізичного виховання, фізичної активності та спорту 1978 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_350#Text

14. Олімпійська хартія. URL: <https://noc-ukr.org/about/officialdocuments/olimpiyska-khartiya/>

15. Палюх А.Я. Конституційно-правові засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 449 с.

16. Про антидопінгову діяльність у спорті: Закон України від 26.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-20#n241>

17. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань: Закон України від 03.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-19#Text>

18. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2026-2.18>

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:
«АДВОКАТУРА ЯК ІНСТИТУТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА
ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ»**

Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Латвійської Республіки та України : монографія / В. А. Шишлов, А. В. Боровик. Одеса : Видавництво «Юридика», 2026. 206 с.

Адвокатура є ключовим інститутом реалізації права на правову допомогу, адже саме адвокат має встановлені чинним законодавством широкі повноваження для надання такої допомоги фактично у всіх сферах правовідносин. Вибір теми монографічного дослідження обумовлений нагальними потребами удосконалення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності, серед яких: потреба удосконалення системи практичної підготовки, стажування майбутніх адвокатів, необхідність адаптації національного законодавства до права ЄС, включаючи адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності, доцільність впровадження в Україні страхування адвокатської відповідальності за можливе завдання шкоди інтересам клієнта, необхідність удосконалення механізму притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності тощо.

Водночас удосконалення адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Україні неможливо здійснити без аналізу відповідного позитивного досвіду зарубіжних країн, серед яких як вірно зазначили автори монографії найбільшу увагу привертає досвід Латвійської Республіки, яка також є пострадянською країною, проте швидко змогла позбутися комуністичного минулого, провести демократичні реформи, відродити національний інститут адвокатури, набути повноправного членства в ЄС та відкрити для своїх громадян європейський ринок правових послуг.

Варто відмітити позицію авторів монографії які зазначають про те, що особливого значення адміністративно-правове регулювання функціонування та розвитку інституту адвокатури набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану та завершення євроінтеграційних процесів, адже наразі органи публічної адміністрації здійснюють нормотворчу діяльність щодо фіналізації процесу адаптації національного законодавства до права ЄС, включаючи реформування законодавства, яким врегульовано різні аспекти здійснення адвокатської діяльності.

Заслуговує на увагу проведений авторами аналіз чинного законодавства та актуальної судової практики щодо адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Латвійській Республіці та в Україні.

Практичне значення мають сформульовані авторами монографії пропозиції щодо перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад адвокатської діяльності з урахуванням найкращого позитивного досвіду Латвійської Республіки.

Так, раціональною та слушною є пропозиція авторів щодо доцільності запозичення та імплементації в національне законодавство латвійського варіанту підготовки майбутніх адвокатів, коли особа, яка виявила бажання стати адвокатом, спочатку складає вступний іспит для помічника присяжного адвоката, протягом трьох років проходить практичне навчання, працюючи помічником присяжного адвоката, і тільки потім складає кваліфікаційний (адвокатський) іспит.

Слушною є також пропозиція авторів щодо запозичення та імплементації в національне законодавство позитивного досвіду Латвійської Республіки щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів для покриття потенційних збитків, спричинених їхніми професійними діями.

На увагу заслуговують пропозиції авторів монографії щодо створення єдиного вебпорталу адвокатів України та інституту незалежного «адвокатського омбудсмана».

Слід погодитись із позицією авторів, що запропонований ними перелік перспективних напрямів удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання функціонування та розвитку адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу не є вичерпним, адже для повноцінної імплементації європейських норм та принципів адвокатської діяльності в національне законодавство та юридичну практику необхідно дослідити досвід всіх європейських держав, кожна з яких має свої здобутки та переваги у правовому регулюванні організації та функціонування інституту адвокатури.

Монографія складається із передмови, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (190 посилань) та додатку, який містить порівняльну таблицю щодо дисциплінарної відповідальності

адвокатів у Латвії та Україні та таблицю з елементами латвійського регулювання адвокатури, які може запозичити Україна.

Підсумовуючи викладене, монографія: «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Латвійської Республіки та України», підготовлена доктором юридичних наук, професором, відмінником освіти України Андрієм Боровиком А. В. та кандидатом юридичних наук, адвокатом Володимиром Шишловим становить безсумнівну цінність для науки адміністративного права та буде корисна для вчених, аспірантів, слухачів магістратури закладів вищої освіти юридичного профілю, а також для прокурорів, адвокатів, суддів та інших осіб, які цікавляться питаннями реалізації права на правову допомогу.

Професор Університету Барселони
(Королівство Іспанія)
доктор юридичних наук, професор, адвокат,
заслужений юрист України Олександр ДРОЗДОВ

НОТАТКИ

Науковий журнал

Правова позиція

№ 2 (51) / 2026

Коректура: Н. С. Ігнатова

Комп'ютерна верстка: О. І. Молодецька

Адреса редакції: вул. Володимира Вернадського, 2/4, м. Дніпро, 49000

Телефон редакції: +38 (099) 729 63 79

Електронна адреса: editor@legalposition.umsf.in.ua

Сайт видання: www.legalposition.umsf.in.ua

Формат 60×84/8 мм. Папір офсетний.

Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 12,32.

Наклад 100 прим. Замовлення № 0526/572.

Дата розміщення онлайн: 29.05.2026.

Дата друку: 05.06.2026

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.